ІСТОРІЯ МІСТА

БОЯРКА

КОРЕНЬ ОЛЕКСАНДР

MMXXVI

ІСТОРІЯ МІСТА

БОЯРКА

КОРЕНЬ ОЛЕКСАНДР

* * *

06.06.2026.

* * *

Історію Боярки, зазвичай починають з перших історичних спогадів в документах, але на мій погляд це не дуже вірно, оскільки так втрачається історія території, де розташоване місто. Територія координат сучасного міста Боярка не є лише фоном для історичних подій зафіксованих у документах, а вона є результатом тривалого природного процесу, в якому геологія, клімат і формування екосистем створили умови для подальшого розвитку життя. Саме цей глибинний контекст дозволяє повніше зрозуміти історію місця і відновити ті її етапи, які залишаються поза межами традиційної письмової хронології, і тому мені здається важливим розповісти і тим самим закрити історичні лакуни, про ті події які відбувались на території цього мальовничого міста.

Тут потрібне уточнення що, територія сучасної Боярки не є збереженим фрагментом минулих епох на поверхні, а становить частину ділянки Східноєвропейської платформи, яка зазнавала тривалого геологічного розвитку впродовж усієї історії Землі. Унаслідок тектонічного руху літосферних плит ця територія протягом геологічного часу неодноразово змінювала своє положення відносно екватора, морів і кліматичних зон. Тому історія «території міста» не прив’язана до сучасної географії буквально — вона є частиною глобальної геологічної історії планети.

Сучасна поверхня Боярки сформована значно пізнішими процесами — переважно в четвертинному періоді, тоді як більш давні відклади залягають у вигляді шарів у товщі земної кори і сьогодні безпосередньо на поверхню не виходять або перекриті молодшими осадовими породами.

Тож давайте почнемо, мабуть, з архейської ери, а не з «**великого вибуху**» колі 13,7 млрд. років тому утворилась матерія і час, бо всім і так відомо що потім, десь - 11 млрд. років тому, виникає «**чумацький шлях**» після чого 4,6 млрд. років тому формується **Земля** і починається її перша ера, яку вчені назвали **Хадес**, вчесть давньогрецького бога підземного світу мертвих **Аїда**.

Тож, в **Архейську еру**, 4,0 – 2,4 млрд. років тому, закладається фундамент "**Українського щита**" – масиву найдавніших і найміцніших кристалічних порід, який згодом стане ядром

Східної Європи. Ця структура була частиною давнього континентального ядра, що входило до ранніх об’єднань ще задовго до формування суперконтинента **Пангея**.

Протягом наступних мільярдів років територія сучасної України являла собою безжиттєвий геологічний простір. Це була жорстка, нестабільна поверхня, сформована з гранітів, і кристалічних порід, розсічена зонами давнього вулканізму та тріщинами, уздовж яких потім текли первісні річкові системи. Атмосфера в той час була без кисню, а поверхня зазнавала сильного впливу температурних коливань і космічного випромінювання.

Земля в той період оберталася значно швидше навколо своєї осі, і тривалість доби становила приблизно **14 годин,** що впливало на тепловий баланс планети та процеси формування первинної кори.

Вчені вважають, що саме в **археї** приблизно **3.8 млрд**. років тому на нашій планеті з’явилось **перше життя**.

Перші клітини — **прокаріоти**, приблизно 3.5–4 млрд. років тому — розмножувалися простим поділом і фактично не мали "запрограмованої" смерті. Вони не “старіли ” в сучасному сенсі: клітина просто копіювала **ДНК** і ділилася надвоє. Померти вони могли переважно через зовнішні причини — температуру, ультрафіолет, хімічні пошкодження, нестачу ресурсів або віруси. Тобто раннє життя спочатку існувало як майже безперервний процес копіювання, а не як окремі смертні організми.

Смерть у сучасному біологічному сенсі **з’явилася пізніше** — коли виникли складні клітини й багатоклітинні організми. У системі з мільярдів клітин безконтрольне безсмертя стало проблемою: пошкоджені клітини накопичували мутації, починали споживати ресурси й порушували роботу всього організму. Тому еволюція сформувала механізми **контрольованої смерті клітин** — **апоптоз**. Клітина отримувала сигнал, що вона небезпечна або більше не потрібна, і запускала самознищення через спеціальні ферменти, які розбирали її структури.

Фактично складне життя стало можливим лише після того, як клітини перестали бути потенційно безсмертними й почали помирати **заради майбутньої стабільності** всього організму. Тож з появою **багатоклітинності**, приблизно 1–1,5 мільярда років тому, життя вперше прийняло смерть як необхідну умову власного існування.

На початку **Протерозоя** (2.5 млрд. - 541 млн. років тому) в атмосфері Землі різко зріс вміст кисню, його почали масово виділяти **ціанобактерії** (через фотосинтез), і вперше кисень почав накопичуватися в повітрі.

Сліди **едіакарської біоти**, зокрема Харланієлла, Палеопасцихнус та Фінкоелла, відомі з відкладів **Подільського регіону** в басейні **Дністра** і датуються пізнім **едіакарієм** (близько 560–541 млн років тому). Ці знахідки є одними з найдавніших свідчень складного багатоклітинного життя на території **України** та входять до глобального комплексу едіакарської біоти.

Після стабілізації кристалічного фундаменту **Українського щита** у пізньому **Палеозої** (541–252 млн. років тому) територія майбутньої України починає поступово зазнавати тривалих морських **трансгресій** (наступ моря на сушу) і **регресій** (відступ моря з суші). Внаслідок цих процесів формуються потужні товщі осадових порід, які перекривають давній кристалічний фундамент і створюють основу сучасного осадового чохла Східноєвропейської платформи.

У цей час значна частина регіону, включно з територією сучасної України, періодично опиняється в межах мілководних епіконтинентальних морів — теплих

внутрішньоконтинентальних басейнів, що вкривали великі площі Європи. Ці моря мали змінну глибину: від зовсім мілких лагунних зон до відносно глибших шельфових ділянок, де активно накопичувалися карбонатні та глинисті відклади.

Такі умови сприяли формуванню багатих морських екосистем, характерних для давніх епох Європи: тут могли існувати різноманітні безхребетні, включно з коралами, молюсками та іншими організмами шельфових морів, які формували майбутні вапнякові та мергельні товщі. У різні геологічні етапи ці моря неодноразово відступали й знову поверталися, створюючи складну «шарувату» історію осадко накопичення.

У **Силурійський період** (близько 451–400 млн років тому) значна частина території сучасної України перебувала під мілководними теплими морями. У цей час морське дно поступово вкривається масивними шарами пісків, мулів, вапняків і доломітів.

У межах сучасної Київщини прямих повних палеонтологічних розрізів силуру небагато, але регіон входив до єдиної морської системи з подібними умовами, тому можна впевнено припускати існування схожих морських екосистем і тут. У таких морях процвітали різноманітні організми: трилобіти, брахіоподи, молюски, коралоподібні колоніальні організми, а також водорості й планктон. Чергування морських трансгресій і регресій створювало різноманітні середовища існування, що сприяло високій біологічній різноманітності.

Також у силурійських і силуро-девонських відкладах Поділля зафіксовано знахідки перших **Евриптеридів** — так званих «**ракоскорпіонів**», що жили приблизно 430 млн. років тому, а також різноманітних трилобітів. Трилобіти мали характерну особливість розвитку: під час росту вони періодично скидали свій зовнішній панцир (линяли), і саме ці екзоскелети та їх фрагменти сьогодні є одними з найпоширеніших викопних решток, які знаходять у палеозойських відкладах.

Пізніше, в **Девонський період** (380 млн. років тому), починає розвиватися Дніпровсько-Донецька западина — рифтогенно-прогинний геоструктурний елемент у східній частині сучасної України.

Формування цієї структури супроводжувалося інтенсивною тектонічною активністю: розломами земної кори, опусканням окремих блоків, а також локальними проявами вулканізму та теплової активізації надр. Це призвело до перебудови давніх морських басейнів.

Зміни частково торкнулися й західніших територій, включно з районом сучасної Боярки. Шельфові моря зберігалися, але їхня структура ставала більш нерівномірною: формувалися мілководні западини, лагунні системи та ізольовані солонуваті басейни.

У **Кам'яновугільний період** (Карбон 359–299 млн років тому) територія сучасної України переживає нові й нові чергування локальних затоплень які змінюються заболоченими рівнинами та дельтовими системами.

У таких умовах розвивається різноманітне життя: риби у водоймах, перші амфібії, ранні рептилоподібні форми та гігантські комахи, характерні для карбонових лісів. Регіон входив до великої системи екваторіальних болотних екосистем Європи, тому подібні угруповання були типовими для значної частини континенту.

Щодо викопних решток на території сучасної Боярки та прилеглих районів, їхня відсутність не означає відсутності самого життя в той час. У різні геологічні епохи ця територія входила, як я вже згадував, до прибережних систем які спричиняють несприятливі умови для збереження решток через відсутності стабільних осадових басейнів. Тому більшість свідчень життя цього періоду збереглася в інших регіонах Європи з більш сприятливою геологічною історією.

У **Пермський період** (299–252 млн. років тому) формується суперконтинент **Пангея**. Клімат поступово стає більш сухим і континентальним: зменшується площа вологих лісів, натомість поширюються степоподібні ландшафти та пустельні зони, між якими протікають великі річкові системи. У рослинному покриві ще зберігаються хвойні та папоротеподібні форми, однак екосистеми поступово набувають більш сухого, континентального характеру. Наземна фауна представлена переважно рептиліями та ранніми **терапсидами** — групою синапсидів, від яких у подальшій еволюції походять ссавці які є далекими еволюційними предками сучасної людини.

Проте все різноманіття життя майже повністю зникло під час великого пермського вимирання на початку **Тріасового періоду** 252 млн. років тому. **Вимирання** пов’язане з масштабною вулканічною активністю, змінами клімату та різким порушенням океанічних і атмосферних процесів, унаслідок чого зникає до 90% морських і 70% наземних видів.

Тож у **Тріасовий період** (252–201 млн років тому) територія сучасної України являла собою переважно внутрішньоконтинентальну **пустелю** північної частини суперконтиненту **Лавразія**, яка зформувалась на північних окраїнах океану **Тетіс**, що поступово розширювався та ускладнював свою структуру.

У **Юрський період** (201–145 млн років тому) територія України знову затоплюється, і формуються мілководні епіконтинентальні моря, пов’язані з північними окраїнами все того ж океану Тетіс.

У **Крейдовий період** (145–66 млн років тому) ця тенденція посилюється. Значна майже вся території сучасної України, включно з районом Боярки, перебувала у зоні морських басейнів океана. Ці умови мільйонами років формували чергування морських і прибережно-суходільних середовищ. Із того часу в осадових породах збереглися численні рештки морської фауни — насамперед зуби доісторичних акул, іхтіозаврів, а також поодинокі рештки морських плазунів, які іноді знаходять у районах поблизу Дніпра.

Тож у підсумку, у **Мезозойську еру** (201–66 млн років тому) територія сучасної України перебувала в умовах складної мозаїки морських і континентальних середовищ. Регіон переважно затоплювався теплими водами, в яких існували **амоніти, акули**, а також морські рептилії — **мозазаври** та **плезіозаври**. Моря були багаті на планктон і мікроорганізми, що забезпечувало високу продуктивність харчових ланцюгів і різноманіття морських екосистем.

В деякі фази рівень моря знижувався, і територія перетворювалася на суходіл або прибережні рівнини. У ці періоди по суші **теоретично** могли пересуватися такі динозаври як **- гадрозаври, анкілозаври, ігуанодонти** та **тероподи**. Такі форми життя були типовими для європейських острівних систем мезозою, де суша була розділена мілководними морськими басейнами, а екосистеми часто ізолювалися, що сприяло локальним еволюційним особливостям фауни.

Раніше, як вже зазначалося, що прямих викопних решток динозаврів на території сучасної Київщини фрагментарні та рідкісні. Однак це не суперечить їх присутності в цьому регіоні в великій кількості, оскільки територія входила до єдиної системи мезозойських європейських островів із подібними кліматичними та географічними умовами. Теплий клімат створював сприятливе середовище для існування як морської, так і наземної фауни.

Саме така «острівна географія» мезозойської Європи часто призводила до ізоляції популяцій, через що в різних регіонах формувалися відносно відмінні комплекси динозаврів і морських рептилій. Подібні умови відомі, наприклад, із територій сучасної Західної Європи, де знайдено значно більше викопних решток цього періоду — що пояснюється як кращими умовами збереження, так і більш повними геологічними розрізами.

Після масового **вимирання динозаврів** на межі крейди і палеогену, яке було спричинене різними глобальним екологічними катастрофами (а не тільки метеорит) і відбулося це переважно в дуже короткий геологічний проміжок (від 10 до 100 тисяч років), екосистеми Землі зазнали масштабної перебудови, унаслідок чого звільнилися численні екологічні ніші та почалася швидка радіація ссавців і птахів у наступні мільйони років.

* * *

У **Палеогеновий період** (66–23 млн. років тому.) на території Євразії формується велика система внутрішніх морських басейнів — **Паратетіс**, яка періодично змінювала свої межі та глибину залежно від тектонічних рухів і коливань рівня Світового океану.

У цей період активно накопичувалися осадові товщі — глина, піски та тонкі алевролітові відклади, що формувалися в спокійних умовах шельфового моря. Такі умови були типовими для лагун, заток і мілководних морських платформ, де швидкість течій була низькою, а

осадження відбувалося поступово й шарувато. Саме ці процеси заклали основу сучасного **осадового покриву Київщини**.

У теплих водах моря Паратетіс, існували різноманітні морські екосистеми. Тут жили молюски (зокрема двостулкові та черевоногі), численний планктон, дрібні ракоподібні форми — краби, креветкоподібні організми, а також різні групи риб. У більш відкритих частинах басейну траплялися й акули, які були типовими хижаками таких мілководних морів. Подібні фауни добре відомі з палеогенових відкладів Центральної та Східної Європи, зокрема територій сучасної України, Польщі та Румунії.

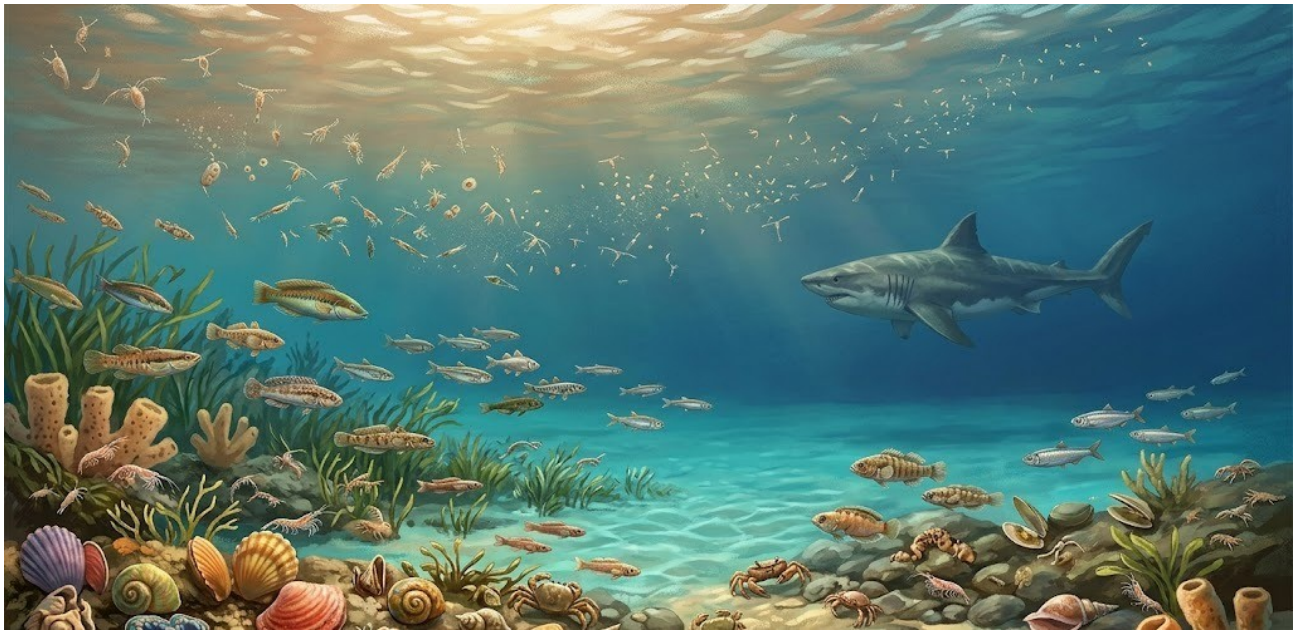

Паратетіс не був стабільним морем у сучасному розумінні — він постійно «дихав», то розширюючись, то скорочуючись. У періоди ізоляції його води ставали більш солонуватими або, навпаки, опрісненими, що впливало на склад фауни. У більш стабільні фази формувалися флора и фауна з високою різноманітністю безхребетних і риб.

В цей час, розвиток життя на Землі перейшов у епоху **ссавців**. Саме в цей період починають формуватися ранні примати — група тварин, з якої згодом вийде людська лінія. Це відбувалося приблизно 60–40 мільйонів років тому, переважно в тропічних лісах Африки та Євразії.

У **Неогеновий період** (23–2,6 млн. років тому.) море поступово відступає і регіон остаточно переходить до переважно континентального розвитку. Великі ділянки суходолу стабілізуються, формується сучасна система вододілів і річкових мереж. Саме в цей час закладаються долини майбутніх великих річок, зокрема **Дніпра** та його приток, які поступово набувають рис стійких гідрографічних систем.

Рельєф наближається до сучасного вигляду: відбувається поступове вирівнювання поверхні, чергуються підвищення та низовини, а ерозійні процеси стають провідними у формуванні ландшафтів. Паралельно тривають повільні тектонічні підняття окремих блоків земної кори, що впливає на напрямки річкового стоку та еволюцію долин.

Клімат у неогені поступово змінюється від теплого й вологого до прохолоднішого та сухішого, що сприяє поширенню відкритих ландшафтів. Формуються лісостепові та степові зони, а також зберігаються лісові масиви у більш вологих регіонах. У багатьох частинах Європи відбувається перехід від субтропічного типу рослинності до помірного. Рослинний покрив стає менш різноманітним порівняно з попередніми епохами: скорочуються вологі

ліси, натомість розширюються злакові та чагарникові формації. Це створює умови для розвитку нових типів наземної фауни.

Близько 7–6 мільйонів років тому в **Африці** відбувається ключова еволюційна розвилка: лінія, що веде до сучасної людини, поступово **відокремлюється** від спільного предка з **шимпанзе**. Це не був різкий «момент поділу», а тривалий процес ізолювання популяцій, які жили в різних екологічних умовах — частина в більш лісистих районах, частина в мозаїчних ландшафтах із відкритими просторами. Після цього починається формування ранніх **гомінідів** — істот, які вже демонструють перші ознаки прямоходіння, хоча ще зберігають багато рис життя на деревах. Одним із найдавніших можливих представників цієї гілки є **Сахельантроп**, у якого отвір у черепі розташований так, що голова трималася більш вертикально, ніж у мавп, а це може свідчити про **ранню** форму прямоходіння. Трохи пізніше з'являються **Орроріни**, у яких будова стегнової кістки вже ближча до людської — вони могли ходити на двох ногах по землі, але при цьому все ще добре лазили по деревах.

Тім часом, на території сучасної України у тваринному світі відбувається значна перебудова екосистем - формуються сучасні родини ссавців, з'являються предки копитних, хижаків, гризунів, а також ранні форми хоботних тварин. Екосистеми набувають більш сучасної структури з чіткими харчовими ланцюгами та поділом на хижаків і травоїдних. Еволюція ландшафту визначається переважно річковими процесами та ерозією. Неоген виступає ключовим етапом формування сучасного вигляду природних екосистем.

Приблизно 2,8 мільйона років тому з'являються перші представники роду "**Homo**". Саме з цього моменту зазвичай починають відлік "людини" в біологічному сенсі. Первісні люди вже активно виготовляють прості кам'яні знаряддя і мають більший мозок порівняно з попередниками.

На початку **Плейстоцена** (2,6 млн. років тому – 11,7 тис. років тому) відбулося **одне з найпотужніших зледенінь**, яке тривало близько 50 000 років і досягало середньої течії Дніпра. Територія сучасної Боярки безпосередньо льодовиком не була вкрита, однак опинилася в зоні різкого континентального клімату. Зими ставали тривалими й суворими, а літо — коротким і прохолодним. У таких умовах посилювалися вітрові процеси: з відкритих рівнин піднімалися пил і дрібний пісок, які переносилися на великі відстані.

Поступове осідання цього пилу призвело до формування лісових товщ — дрібнозернистих відкладів, характерних для льодовикових зон Європи. Саме ці відклади стали основою сучасних ґрунтів Київщини, зокрема їх високої природної родючості, а також зумовили м’яко хвилястий характер рельєфу.

У цей період активно формується **сучасна долина Дніпра** та його терасова система. Річка неодноразово змінює свій рівень і русло, формуючи серію терас. Паралельно розвиваються притоки, що поступово закладають сучасну річкову мережу Київщини.

У пізньому плейстоцені на території сучасної України відомі знахідки, пов’язані з неандертальцями та ранніми представниками анатомічно сучасних людей (кроманьйонцями). Ці групи частково співіснували в Європі в різні підперіоди палеоліту, а іноді їхні ареали перетиналися. На території України досліджено численні стоянки первісних людей, найдавніші з яких сягають близько одного мільйона років тому.

У той час територія України була частиною “**мамонтового степу**” — холодного відкритого ландшафту з поєднанням степів і тундрових ділянок, сформованого в умовах льодовикових епох. Тут мешкала багата плейстоценова фауна: шерстисті мамонти, шерстисті носороги, степові бізони, північні олені, дикі коні, а також великі хижаки — печерні леви, печерні гієни та вовки. Люди пізнього палеоліту активно полювали на тварин і використовували їх як основне джерело їжі, одягу зі шкіри та інших матеріалів для виживання, часто організовуючи стоянки поблизу міграційних шляхів стада.

Люди **пізнього палеоліту** (40 000 – 12 000 років тому) неодноразово проходили територією сучасної України, зокрема вздовж долин Дніпра, та інших річкових систем, які слугували природними «коридорами міграцій». Тут вони могли облаштовувати тимчасові стоянки, виготовляти кам’яні знаряддя та полювати. Археологічні пам’ятки цього періоду свідчать про досить складну поведінку цих людей — використання вогню та розвитку символічного мислення.

Коли закінчився **льодовиковий період**, приблизно **12 000 років** тому, під впливом інтенсивного танення льодовиків відбулися значні гідрологічні зміни. **Потоки талої води сформували** нові річкові долини, а також численні як поверхневі, так і **підземні водні**

системи. У цей час активізувалися джерела та водоносні горизонти Київського плато, що призвело до формування локальних водотоків і струмків.

Однією з таких систем стане річка «**Притворка**» — невеликий водотік, який живиться переважно підземними водами та бере початок у районі Боярського лісу. Подібні річки характерні для післяльодовикового періоду, коли водний режим стає нестабільним, але поступово стабілізується в межах сучасної гідрографічної мережі.

У районі сучасної Боярки, а також у сусідніх **Забір'ї** та **Крюківщині**, виявлено численні археологічні знахідки: крем'яні скребки, ножі, пластини, відщепи, кам'яні зернотерки та кістяні голки. Вони свідчать про присутність тут анатомічно сучасних людей (**Homo sapiens**) приблизно 12 000 років тому, у перехідний період від пізнього палеоліту до мезоліту. Ці групи були мисливцями-збирачами, які використовували ресурси річкових долин і лісостепових територій слідуючи за міграціями тварин.

У плейстоцені, після завершення льодовикових циклів, на території сучасної Боярки мешкали дикі кабани, коні та вовки. Знахідки решток **Великорогого оленя** у сусідньому Забір'ї підтверджують, що ці території були важливими кормовими та водопійними зонами як для тварин так і для людей. Тут поєднувалися водні ресурси, відкриті простори та лісостепові ділянки. Все це створювало сприятливі умови як для існування великої плейстоценової фауни, так і для перших людських спільнот, які використовували ці території як мисливські та міграційні зони.

Після завершення льодовикових циклів і поступового потепління клімату, відбуваються суттєві екологічні зміни. Зникає мамонтово-степова фауна, зокрема великі травоїдні тварини льодовикового періоду, і формується більш лісовий тип ландшафту. У таких умовах змінюється й спосіб життя людей: основу раціону тепер становлять риба, мисливська здобич, дрібні тварини та набуває важливість збиральництва лісових ресурсів. У межах Київщини та басейну середнього Дніпра відомо багато археологічних пам'яток, що свідчать про тривале заселення регіону ще з пізнього льодовикового періоду.

У **Голоцені** (12 000 – сьогодення) поступово формується нова система заселення територій. Мезолітичні групи людей концентруються переважно вздовж річкових долин і водойм, які стають головними природними коридорами пересування та джерелами ресурсів. Дніпро та його численні притоки відіграють ключову роль у структурі заселення Східної Європи.

Важливо розуміти, що ці поселення не були містами у сучасному розумінні. Це була мережа сезонних таборів, розташованих уздовж води, які використовувалися для полювання, рибальства та збору ресурсів. Такі стоянки могли періодично змінювати своє розташування залежно від сезонів, міграції тварин і стану природного середовища, формуючи ранню систему освоєння ландшафту, яка згодом стане основою для більш сталого землеробського заселення регіону.

Близько 5400–2700 рр. до н. е., з’являється **Трипільська культура** яка охоплювала території сучасної України, Молдови та Румунії. Ця культура вирізняється високим рівнем розвитку землеробства, ремесел і символічного мистецтва, зокрема розписною керамікою та складними орнаментальними традиціями.

Економіка цієї культури базувалася переважно на локальному господарстві. Далекі торгові системи в сучасному розумінні були відсутні, однак існував регіональний обмін між поселеннями: зерном, худобою, керамічними виробами та продуктами землеробства в межах Подніпров’я та суміжних територій, включно з територією Київщини. Такі зв’язки формували мережу взаємодії між поселеннями, що забезпечувала стабільність розвитку культури. Поселення зазвичай розташовувалися переважно в лісостеповій зоні, де поєднання родючих ґрунтів, м’якого клімату та наявності водних ресурсів створювало сприятливі умови для землеробства.

В релігії трипільців не було “офіційної системи богів” як у пізнішому античному сенсі, це був радше складний набір вірувань, пов’язаних із землею, врожаєм і відтворенням життя. Головну роль, судячи з археології, відігравало уявлення про жіноче начало як джерело життя. Це видно по сотнях глиняних статуеток жінок із підкресленими рисами тіла. Їх часто трактують як образ **Великої Матері — символа землі**, який «народжує» врожай так само, як жінка народжує дітей.

Також, дуже важливим був і **культ змії,** яких вони зображали на глечиках у вигляді спіралі, і якщо придивитися, ми завжди побачимо намальовані очі на їх голові**.** Змії були символом захисту, оскільки в той час, вони замість котів оберігали зерно від мишей. Бик символізував силу і чоловічий принцип ерогенної сили, і доповнював образ богині-матері як друга частина космічного балансу. Роги тварин часто зустрічаються в поселеннях, і використовувалися як сакральні предмети..

Орнамени, кола і візерункові потоки відображали символи циклів природи: рух сонця, зміна пір року, безперервність життя і смерті. Тобто мислення трипільців було «циклічним», а не лінійним, як у сучасній культурі. Саме цим пояснюється ритуальний символізм поселень які періодично спалювалися. Археологи вважають, що це були ритуальні «оновлення простору»: старе поселення спалювали, нове будували поруч — завершення циклу і початок нового.

У трипільців майже немає слідів великих храмів чи професійного жрецтва, і це означає, що релігія була не централізованою, а скоріш «домашньою» — кожна сім'я або громада сама виконувала свої обряди в яких світ живе циклічно — народжується, зростає, вмирає і відновлюється знову.

Після занепаду трипільської культури у степово-лісостеповій зоні Східної Європи формуються ранньобронзові скотарські спільноти, зокрема **Ямна культура** (3300–2600 до н.е.), яка відіграла важливу роль у поширенні індоєвропейських традицій у степах. Вона не була ядром заселення Київщини, але впливала на лісостепові регіони через контакти. У подальший період у степовій зоні поширюється **Катакомбна культура** (2800–2200 до н.е.), відома складними підземними похованнями у вигляді катакомб, від яких і отримала свою назву.

На території Середнього Подніпров'я, включно з Київщиною, у середній бронзовій добі формується **Середньодніпровська культурна спільнота** як частина лісостепового культурного середовища бронзової доби. Пізніше регіон входить до зони **Тшинецького культурного горизонту** та споріднених локальних традицій.

У пізній бронзовій добі та на межі раннього залізного віку (XIV – XII ст. до н.е.) у лісостепу Київщини простежуються локальні групи **Білогрудівського культурного кола**, які відображають перехідні процеси від бронзової доби до раннього залізного віку.

У **ранньому залізному віці** (X – VIII ст. до н.е.**)** територія Середнього Подніпров'я, входить до ареалу **Чорноліської культури** (X – середина VIII ст. до н.е.). Південна Київщина та басейни **Стугни**, **Ірпіня** та **Віти** вважаються периферією або північним прикордонням цієї культури.

При цьому слід розуміти, що коли йдеться про ті чи інші культури, території яких у різні часи охоплювали місцевість сучасної Боярка, це не означає, що їхні поселення обов’язково існували саме на цій території. Мова радше про високу ймовірність того, що представники цих культур у той чи інший період тимчасово перебувати тут. Поселення зазвичай розташовувалися на природно захищених ділянках — мисах і терасах річок, підвищеннях та краях долин, що контролювали доступ до води та навколишніх ресурсів. Для територій на кшталт Боярки це означало сприятливе поєднання землеробства, скотарства, а також активне використання ресурсів.

Археологічні матеріали свідчать, що регіон Боярки періодично заселявся з прадавніх часів якраз саме завдяки поєднанню лісостепового ландшафту, родючих ґрунтів і зручних водних шляхів. Знахідки, які знаходяться в краєзнавчому музеї Боярки можуть багато чого розповісти.

Крем'яні плоскі сокири, **бойок** (угорі та по центру внизу) це знаряддя праці яке кріпилися до дерев'яних колінчастих ручок і використовувалися для рубки лісу, та спорудження жител в період Неоліта (V – IV тис. до н.е.). **Серп** або ж ніж серпоподібної форми відноситься до часів Трипільської культури або епохи бронзи (V–III тис. до н.е.). Великий шматок високоякісного сірого кременю з характерними сколами (площинами відщеплення), це або

великий **нуклеус**, від якого первісний майстер відбивав довгі гострі пластини для майбутніх ножів, або заготовка для крем'яної плоскої сокири чи тесла, яку ще не встигли до кінця обробити (V – III тис. до н.е.). Кам'яна **сокира-молот** із просвердленим отвором (зверху) виготовлялась з міцного каменю (граніт, діорит або діабаз), який ретельно шліфували, а потім висвердлювали отвір для дерев'яного топорища за допомогою порожнистої кістки чи очеретини з підсипанням піску та води. Така річ була не просто інструментом, а зброєю та символом статусу її власника (IV – початок II тис. до н.е.).

Судячи зі знахідок наконечників стріл можна простежити і інші культури. **Лівий** (листоподібний) наконечник найстарший - такі листоподібні форми з'явилися ще в ранньому залізному віці в скіфський час. І хоча скіфи частіше робили втульчасті бронзові стріли, їхні сусіди та пізніші культури робили подібні залізні черешкові «листки», наприклад, зарубинецька чи черняхівська культури. **Верхній** відноситься до середньовіччя (IX–XIII ст.) Це класичний маркер кочівників або давньоруських дружинників, того часу. **Правий** (ромбоподібний) Може бути як давньоруським, так і значно пізнішим — козацької доби (XVI – XVII ст.).

Тож повертаючись до **Чорноліської культури** треба зазначити що їх господарство було змішаним і базувалося на орному землеробстві (просо, пшениця, ячмінь), доповненому скотарством, мисливством і рибальством.

Паралельно посилюються контакти зі степовими регіонами, де формуються кочові групи раннього залізного віку. У подальший період на Середнє Подніпров’я, включно з Київщиною, поширюється вплив **Скіфської культури** (VII – III ст. до н.е.), який приносить нові елементи озброєння, кінної культури та військової організації. У межах Скіфської культури степи Північного Причорномор’я були її ядром, тоді як лісостепова зона Київщини виступала радше як периферія та контактний пояс між кочовим степом і осілим землеробським світом.

У цьому сенсі територія Боярки перебувала не під прямим «пануванням» скіфів, а в орбіті їхнього впливу. Про це вказують і **Змієві вали** (про котрі розповім трохи нижче). Орієнтовно з VII століття до н. е. і до приблизно III століття до н. е. тут фіксується поступове проникнення елементів скіфського культурного кола через обмін, торгові зв’язки та

взаємодію з сусідніми групами населення. Це означає, що місцеві землеробські спільноти не зникали, а продовжували існувати, змінюючись і адаптуючись до нових умов.

Релігія Скіфів була описана Геродотом котрий записав імена богів і зіставив їх із грецькими. Тож першими богами ім'я котрих ми знаємо, і котрих згадували на території міста Боярка були: богиня вогню **Табіті**, покровитель неба бог **Папай**, який був одружений на богині землі **Апі**, а також бог творчості **Гойтосір**, богиня родючості **Аргімпаса**, і бог води **Фагимасад**.

Згідно з легендою, усі скіфи походять від першої людини на землі — **Таргітая**, народженого від Папая та богині річки **Борисфен** (Дніпро). Згідно міфу, у Таргітая було три сини, за часів яких із неба впали палаючі золотим вогнем дари: чаша, плуг із ярмом та сокира. Оволодіти ними зміг лише молодший із братів — **Колаксай**, який після цього став царем. **Плуг** та **ярмо** — символ скіфів-орачів (тих, що жили в лісостепу, зокрема в районі Боярки). **Сокира** — символ скіфів-воїнів. **Чаша** — символ жерців та царської влади. Оскільки дари підкорилися саме Колаксаю, вважалося, що тільки його нащадки — царські скіфи — мають право панувати над іншими племенами, які володіють плугом чи сокирою.

Є й інша, **пізніша легенда**, згідно з якою **Геракл** поєднався з донькою річки Борисфен — **Єхидною**, напівжінкою-напівзмією, і від їхнього союзу народилися **Агафірс, Гелон** та **Скіф**. Коли сини підросли, мати за заповітом Геракла влаштувала їм випробування: хто зможе натягнути батьківський лук та підперезатися його поясом із золотою чашею, той і залишиться господарем цієї землі. Старші брати не впоралися з міццю героя, і лише молодший, Скіф, виявився гідним сили свого батька. Саме від нього пішов рід могутніх скіфських царів.

Тож, Київщина в ранньому залізному віці перебувала в зоні впливу скіфського світу, тоді як місцеві осілі землеробські спільноти лісостепу розвивали власні перехідні культурні традиції. У ширшому регіональному контексті степи Північного Причорномор'я у III ст. до н.е. – III ст. н.е. були ареною домінування **сарматських** племінних об'єднань — **кочових іраномовних груп,** які змінили скіфів. Їхній вплив на лісостеп Київщини був переважно опосередкованим і проявлявся через військовий тиск, міграційні процеси та торгові контакти, що фіксуються археологічно у вигляді окремих знахідок озброєння, кінської збруї та предметів античного імпорту.

У III ст. до н.е. і до I ст. н.е. у Київському лісостепу також формується та розвивається **Зарубинецька** культура — осіле землеробське населення, яке стало основним стабілізаційним чинником регіону. Археологічні дані свідчать про мережу поселень, розташованих переважно на підвищеннях річкових долин і терасах малих приток Дніпра, зокрема в басейні річки Віта.

У II–V ст. н.е. територія сучасної Боярки входить до ареалу **Черняхівської культури** — великого багатокомпонентного утворення, що поєднувало місцеве населення лісостепу, залишки сарматських груп, а також германський (переважно **готський**) компонент і римський імпорт. **Готи** з'являються в регіоні Східної Європи приблизно з III ст. н.е. і були інтегровані в черняхівський культурний горизонт, що охоплював значні території від Дністра до Дніпра і частково Київського лісостепу. Їхній вплив проявлявся не як заселення території, а як участь у політичних і торгових мережах, де місцеві громади взаємодіяли з різними етнічними компонентами.

Це була унікальна «багатокомпонентна» епоха: у Боярці та її околицях утворилася мережа величезних відкритих поселень, де місцеві хлібороби жили пліч-о-пліч із германськими групами та сарматськими елементами. Матеріальна культура цього часу демонструє

неймовірний для того часу технологічний рівень — від гончарного кола до складних металевих прикрас.

Після занепаду Черняхівської культури та потрясінь Великого переселення народів у ранньосередньовічний період (VI – X ст. н. е.) регіон увійшов у фазу поступової трансформації. У цей час формується **Празько-корчацька культура**, яка відображає становлення ранньослов'янського світу на основі місцевих постчерняхівських традицій.

У VIII–X ст. н. е. у Середньому Подніпров'ї відбувається консолідація східнослов'янських племінних об'єднань, серед яких важливу роль відіграють **Поляни**. Вони є частиною сформованого слов'янського світу і становлять одне з ключових племінних утворень регіону.

Територія сучасної Боярки в цей період входила до ширшої системи розселення та контролю Середнього Подніпров'я, пов'язаної з формуванням ранньодержавних структур Київської Русі. Оборонні земляні укріплення, відомі як **Змієві вали**, були багатошаровою системою **різних епох** як елемент **оборони** лісостепового **прикордоння**.

Змієві вали — це наймасштабніша фортифікаційна споруда в історії Східної Європи, яка за своїм задумом і трудовитратами є крутішою та складнішою за **великий китайський мур**. Це не просто земляні насипи, а складна багатокомпонентна система дерево-земляних укріплень, що простягалася **сумарно** на **понад 2000 кілометрів**. Безпосередньо через Боярку, Тарасівку та Юрівку проходили ключові лінії цієї оборони, оскільки саме цей регіон був місцем на шляху кочовиків до Києва.

Як я вже згадував, будівництво валів не було одноразовою акцією, а тривало понад тисячу років і проходило через кілька ключових історичних етапів. Перші ділянки почали зводити ще скіфи-землероби у VI – V століттях до нашої ери для захисту своїх хліборобських районів від ворожих степових вершників. Згодом ці насипи підтримувалися та модернізувалися племенами зарубинецької та черняхівської культур, яким доводилося стримувати сарматську експансію. Проте піку своїх можливостей система досягла в X – XI століттях, коли князі Володимир Святославич та Ярослав Мудрий перетворили розрізнені вали на цілісну державну оборонну мережу. Для Київської Русі це було питанням виживання: державі був потрібен надійний «залізний пояс» для захисту від постійних набігів **печенігів** та **половців**.

Технологія будівництва валів вражає. Насип не був простою купою землі, яку можна легко розмити дощем. В його основі лежав масивний дерев'яний каркас із дубових зрубів, так званих городень, які щільно забивалися утрамбованою глиною. Це створювало монолітну конструкцію, стійку до ударів таранів. Перед самим валом викопували глибокий рів, а загальна висота споруди разом із частоколом на гребені могла досягати до **13 метрів**. Така перешкода була абсолютно непереборною для кочової кінноти: коні не могли подолати крутий схил, а спроба відкопати та розібрати дерев'яні конструкції під градом стріл згори прирікала ворога на поразку.

Головна причина появи валів в околицях Боярки — це географічний розрив між лісом та степом. Боярка стояла на межі, де закінчувалися густі ліси й починався відкритий простір, ідеальний для маневрів кавалерії. Вали виконували три стратегічні завдання: вони фізично зупиняли ворога, служили системою раннього сповіщення (завдяки мережі сторожових веж із сигнальними вогнями) та захищали аграрний тил столиці. Легенда про богатиря **Микиту Кожум'яку**, який запряг **Змія** в плуг і проорав ці велетенські борозни, є народною пам'яттю про надлюдські зусилля тисяч людей. Сьогодні залишки цих споруд, які все ще можна знайти в боярських лісах та вздовж річки Віта, є німим свідченням того, як наші предки буквально власноруч змінили ландшафт, щоб захистити свою землю від степового хаосу.

Кам'яні антропоморфні статуї, відомі як «**кам'яні баби**», на території Київської області належать переважно до половецького (кипчацького) культурного комплексу XI–XIII століть.

Половці (або ж **кипчаки** - самоназва тюркомовного кочового об'єднання), заселяли євразійські степи, а у період приблизно з кінця X століття активно розширювали свій ареал проживання від **Приіртишшя** до **Північного Причорномор'я**. У XI столітті вони вже контролювали значні території степової зони між Доном і Дніпром, а в XII столітті їхня присутність фіксується безпосередньо на межі з Київською Русю, включно з регіонами сучасної Київщини.

Хронологічно основний масив виготовлення кам'яних статуй припадає на XI–XIII століття, з піком у XII столітті. Після монгольської навали 1237–1241 років традиція встановлення таких статуй різко занепадає.

Археологічні дані свідчать, що кам'яні антропоморфні статуї встановлювалися на курганах, у складі степових культово-поминальних комплексів, а також на природних підвищеннях рельєфу, що мали візуальну домінанту в ландшафті і виконувало функцію маркування меж

володіння території. Орієнтація більшості цих статуй — схід або південний схід, що пов’язується з космологічними уявленнями степових кочовиків про сакральний напрям «світанку» як символ життя. Іконографія статуй включає як чоловічі, так і жіночі образи. Чоловічі фігури часто зображаються з поясами, зброєю або ритуальними посудинами.

* * *

У період між XI та початком XIII століття територія сучасної Боярка була важливою частиною оборонної системи **Київської Русі**. Завдяки своєму розташуванню вона відігравала роль стратегічного рубежу на південно-західних підступах до **Києва**. Ключове значення для розвитку місцевості, де зараз знаходиться Боярка, мало сусідство з **Білгород-Київським** (сучасна Білогородка). У XI столітті Білгород-Київський був одним із найбільших і найукріпленіших міст, а також виконував функцію заміської резиденції великих київських князів.

Боярське городище — являло собою **військовий блокпост**, де знаходилася сторожова вежа. Це «**Городище**», або «**Замковище**» як його називав Лаврентій Пахилевич, входило до загальної системи фортифікацій масштабної 25-кілометрової Вітянсько-Бобрицької лінії Змійових валів. Городище-блокпост, було оточене частоколом і проритою внизу річкою. На цьому невеликому просторі розміром з футбольне поле, а точніше 65х70 м. в свій час знаходився гарнізон (буквально кілька десятків дружинників**), який мав запалити сигнальний вогонь на вежі у разі наближення кочівників і тримати оборону** до підходу основних сил із Білгорода чи Києва.

Такі маленькі фортифікаційні пункти, звісно, мали свої назви серед військових та місцевих, але літописці в Києві не звертали на це уваги і не вносили в свої хроніки, бо для державної історії це були занадто дрібні об'єкти.

Треба зазначити, що це місце «**Пѣретворье**» і річку «Перетворка» називають так тільки в документах лаври, написаних у XVII ст. (докладніше про це буде далі). Оскільки Перетвір'я було захисною фортифікаційною спорудою, то серед літописних міст Київського князівства X-XII ст. Перетвір або Перетвір'я – відсутнє. Тож, називалось чи це «городище-блокпост», Перетвір'ям за часів Київської-Русі доцільно невідомо, але цілком ймовірно.

Слово «Перетворье , Перетвір'я» - складається з двох слів «перед» і «воръ». Старослов'янське «воръ» означає - «зат**вор**, загорожа,». Тож, слово «Перетворье» означає «місце яке знаходилося на межі кордону», тобто «перед загорожею», «край кордону».

Будаївка (інші варіанти: Болдаївка, Бодаївка, Булдеївщина) — топонім, походження якого пояснюють двома основними припущеннями.

За слов'янською версією, назва «**Будаївка**» походить від слова «**буда**», яким позначали тимчасові лісні оселі (**буди**нки) чи курені лісових осадників, що займалися полюванням, бортництвом, випалюванням смоли та іншими промислами. З часом такі «**буди**нки» перетворювалися на постійні землеробські поселення, зберігаючи первісну назву.

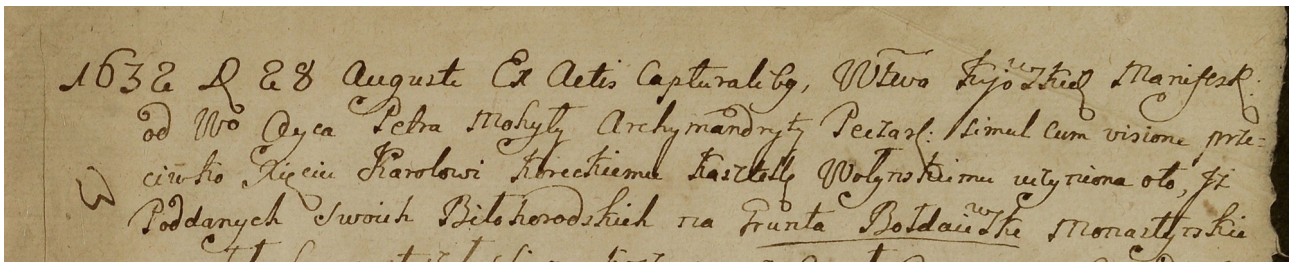

За іншою версією, назва походить ще за часів Речі Посполитої, коли цією територію володіла не лавра, а польські магнати і називалась ця територія не Будаївка, а Болдаївка. Слово **Болдаївка** – означає «володіння Болдая (Bolda)», у цьому разі Болдай це власник землі. При цьому Болдай може бути як ім'ям так і родовим прізвищем. Ім'я Болдай дуже схоже на тюркське за походженням і не є типовим для слов'янської мови, і в такому разі воно могло виникнути від слова Bolta – сокира. Хто був цей Болдай – невідомо, можливо це був коваль, воїн або ремісник, проте якщо це було родовим прізвищем, можна припустити що рід воїна Болдая володів цими землями ще з часів навали Золотої Орди. Згодом, коли землі перейшли до володіння лаври, слово Болдаївка трансформувалось у більш звичну для слов'ян форму – Будаївка.

Боярка — назва, яку сучасне місто (колишня Будаївка) отримало від сусіднього села (нині Тарасівка). Боярка і Будаївка розвивалися паралельно. Сама ж назва **Боярка** походить від слов'янського слова БОЯРАКЪ (байрак / бо**яр**ак), яке означало **«яр»**, «балку» або «водомоїну». Ця версія добре узгоджується з рельєфом місцевості та є поширеною в

топоніміці. У свою чергу зазначу що, Боярка не має відношення до слова «боярин». Від слова **«боярин»** у слов'янських мовах закономірно утворюються назви на кшталт Боярово**,** Бояри**,** Боярщина чи Боярське. Форма **«Боярка»** з суфіксом **-ка** для позначення поселення, пов'язаного з боярами, є помилковою і нелогічною з погляду історичної лінгвістики.

Чув версію від юродивих, що кажуть буцімто в Будаївці народився князь Володимир Святославич. Ця версія не має жодної підтримки в академічній науці і являється псевдоісторичною спекуляцією. Справжні **історики цінують правду і не приписують вигадані великі події** – до чого призводить брехня «манії величі» ми всі знаємо на прикладі одного злісно відомого старого поїхавшего дегенерата московита, котрому увесь цивілізований світ бажає якнайшвидше здохнути.

* * *

Перед тим як продовжити історії міста Боярка, потрібно розповісти про більш глобальні та тривалі історичні події.

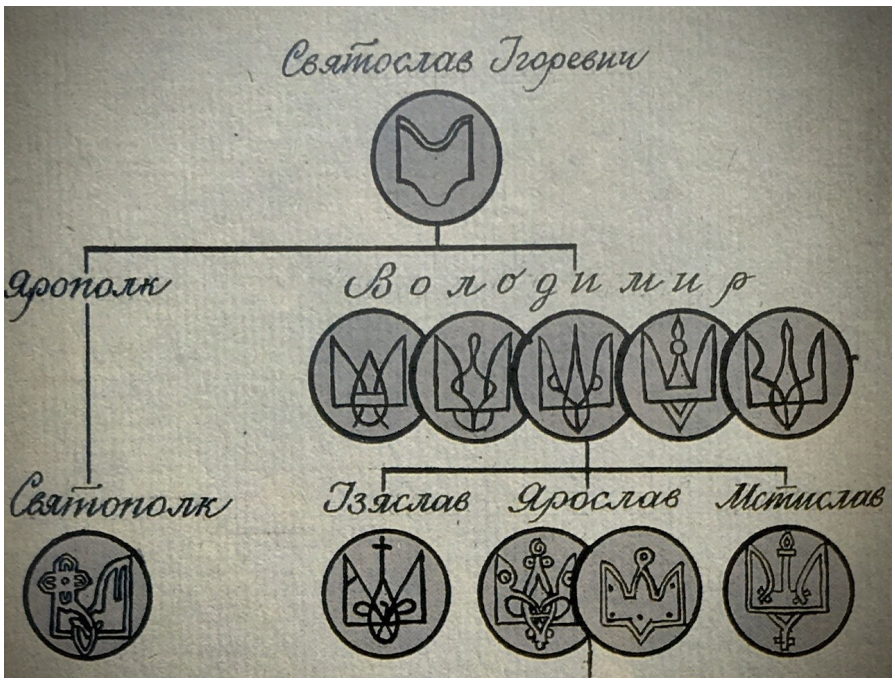

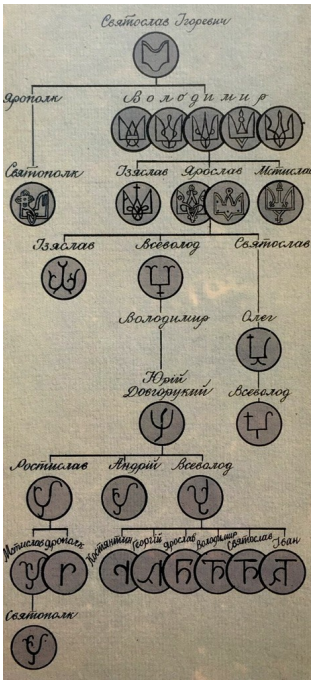

Тож, у X ст. - до влади прийшов **Володимир Святославич** (958 — 1015 р.). Пригадаймо, якою людиною він був, адже одне з його політичних рішень, а саме прийняття галілейської віри, відіграло свою тисячолітню роль в історії не лише України, а й далеко за її межами.

Згідно літописам, на початку свого правління, Володимир зчепився з рідним старшим братом **Ярополком (**958 — 980 р.) якому законно повинен був належати престол. Він обложив Київ, та підкупив воєводу Ярополка. Воєвода виманив князя на переговори, і як тільки Ярополк увійшов у двері, двоє варягів за наказом Володимира підняли його на мечі.

Окрім братовбивства був і сексуальний злочин яких він вчинив з **Рогнедою** - дочкою полоцькою князя **Рогволода** (920 – 978 р.). У «Повість минулих літ» написано що коли вона йому відмовила у сватанні сказав «Я княжна, за **робича** (сина рабині) замуж не вийду!», тоді Володимир влаштував різанину: « Розлючений Володимир взяв штурмом місто, спалив Полоцьк, убив брата й батька своєї обраниці, насильно оволодів нею...». По суті, він зґвалтував її на руїнах її ж дому. В «Житіє Володимира особливого складу» написаного московськими попами приблизно в XVI ст. читаємо що, під час облоги Корсуня **Володимир** нібито повторив свій колишній «сценарій» — зґвалтував доньку місцевого князя у наметі

прямо перед її зв'язаними батьками, після чого вбив їх: «Князя Корсунського та княгиню полонив, а доньку їхню взяв до себе в намет, а князя та княгиню прив'язав біля наметної сохи і з донькою їхньою перед ними беззаконня вчинив... а князя та княгиню вбив». Проте це брехня, яка у текстології та фольклористиці називається **«бродячим сюжетом»** або дублюванням літописних трафаретів.

У 1015 році князь Володимир готував похід проти свого сина **Ярослава Мудрого** (який відмовився сплачувати данину з Новгорода), однак так цього і не зробив, бо помер до початку кампанії.

Тож треба розуміти, що рішення Володимира змінити віру в державі історики розглядають насамперед у політичному та державницькому контексті а не з моральних переконань. **Становлення галілеянської віри Василієм на Русі** сприяло централізації владі, зміцненню міжнародного авторитету Київської держави через союз із Візантійською імперією. Чому Василієм? Тому що перед зміною віри Візантійські попи офіційно дали Володимиру нове ім'я **Василій** — від грец. ***Basileios*** і казати що віру змінив Василій історично справедливіше, бо символічно **Володимир це язичник**, а язичник по факту не міг цього зробити.

Водночас літописні свідчення та характер політики Володимира після 988 року не дають підстав стверджувати про його щиру релігійність нової віри оскільки окремі риси світогляду й поведінки князя до його смерті зберігали елементи традиційної язичницької віри.

Стосовно терміна «**язичництво**», то це слово походить від слов'янського «**ꙗзыци**» («народи», «чужинці») і використовується для позначення традиційних політеїстичних вірувань, зокрема стародавніх слов'янських, пов'язаних із культом предків, природних сил і божеств.

За свідченням **Нестора Літописця (1050 – 1110 р.)** який треба зазначити – ще той казкар, після утвердження в Києві Володимир спочатку здійснив спробу централізації та впорядкування саме язичницького культу: «І став Володимир княжити в Києві один, і

поставив **кумири** на горбі за двором терема: дерев'яного **Перуна** зі срібною головою і золотими вусами, потім **Хорса, Дажбога, Стрибога, Симаргла і Мокош**. І приносили їм жертви, називаючи їх богами... І знечестилася кров'ю земля...»

Імовірно, князь прагнув створити спільний державний пантеон для різних племінних союзів Русі. У пам’ятці XII ст. «Слово про те, як язичники поклонялися ідолам і приносили їм жертви» зазначається, що східні **слов’яни спершу поклонялися силам природи**, злим духам — «**упирям**» — і добрим духам — «**берегиням**». Пізніше вони вшановували «**Рода** і **Рожаниць**», а також молилися **Перуну, Хорсу, Мокоші** та іншим силам уособлюючи сили природи.

Центральне місце у пантеоні посідав **Перун — бог грому та блискавки**, який водночас вважався покровителем війни, князівської влади та родючості. Образ Перуна описують по різному: окрім срібної голови та золотих вусів, йому приписували залізні ноги, дорогоцінне каміння в очницях і кам’яну стрілу-блискавку, оздоблену яхонтами. На **капищі** навколо статуї Перуна, за переказами, вдень і вночі палали вісім багать, які жерці під страхом смерті мусили підтримувати. Культовий комплекс, який пов’язують із реформою Володимира, являв собою прямокутник розміром 7×1,75 м із шістьма симетричними округлими виступами, де, ймовірно, стояли ідоли. Поруч містився жертовник — велике чашоподібне заглиблення з рештками вугілля, попелу та кісток тварин, що свідчить про проведення там культових підношень. П’ять божеств, розташованих поруч із **Перуном**, імовірно, репрезентували культи окремих племінних союзів давніх слов’ян. Серед них фігурували **Хорс**, імовірно пов’язаний із місячним циклом; **Дажбог**, якого зазвичай ототожнюють із сонячним божеством; **Стрибог,** що в уявленнях дослідників асоціюється з вітром і руйнівними стихіями; **Мокош,** жіноче божество, пов’язане з родючістю та водною стихією; а також **Симаргл**, функції якого в науковій літературі тлумачаться неоднозначно — від охоронця посівів до пов’язаного з підземним світом божества.

Окреме місце у давньоруській релігійній системі посідав **Велес** (Волос) — покровитель скотарства, достатку й торгівлі. У літописах зазначається, що князь і дружина присягали Перуном, тоді як решта війська — Волосом. Символічно, що ідол Волоса стояв у Києві на Подолі — торгово-ремісничому районі поблизу гирла річки Почайна. Раніше худоба в суспільстві була одним із головних мірил багатства, а слово «скотниця» означало скарбницю. Археологічно не знайдено беззаперечно ідентифікованих культових центрів або зображень Велеса, які можна було б впевнено пов’язати з його культом, тож його повна міфологічна система залишається реконструкцією, побудованою на поєднанні письмових згадок, лінгвістики та порівняльної індоєвропейської міфології.

Після 988 року фіксуються багато повстань проти нової віри, однак вони були локальними, різнохарактерними і не становили єдиної «війни язичників». Багато хто закопував ідолів перед церквами у землю, і коли приходили їм молитися то візуально це сприймалось іншими як прийняття нової віри. «Язичники» обожнювали велич природи, вбачаючи в ній символічну велич богів, і саме через це не розуміли навіщо вклонятися якійсь людині, котру тисячу років назад вбили легіонери Рима.

Зазначу також і своє ставлення до релігії. Я **атеїст** і вважаю будь-яку релігію або вірування атавістичним вченням. На мій погляд, щоб бути порядною людиною, не обов’язково множити сутності без потреби. Першими богів у світі породив страх, і природу цього страху притаманна тим хто шукає собі хазяїна, а не вірить у свої власні сили.

Релігія дає неправдиве ілюзорне відчуття, що світом керує розумна турботлива істота, а не знеособлений хаос механічних сил природи. Чи подорослішали ви для правди – вирішувати вам.

Повертаючись до теми Київської Русі, треба пригадати так званого князя **Андрія Боголюбського** (1111–1174 р.), сина **Юри Долгорукого** (1090–1157 р.). Батько двічі саджав його на вишгородський престол (у 1149 та 1155 р.), але Боголюбський не бажав залишатися у Київщині й таємно втік **на Клязьму**.

Через роки, **у березні 1169 року**, Боголюбський організував масштабний похід (сам він не брав участь у штурмі) під проводом коаліції північно-східних і південних князів.

Боголюбський, замість того щоб претендувати на київський престол у звичний політичний спосіб, організував руйнівний похід на Київ із метою послабити й підкорити місто, що супроводжувалося розграбуванням і спустошенням. Унаслідок цього штурму чинний великий князь **Мстислав Ізяславич (**1125 — 1170 р.**)**, який легітимно займав київський престол, був змушений залишити Київ і відступити на **Волинь**. **Загарбники Боголюбського** не пошкодували нікого**:** вони масово вбивали та брали в полон місцевих жителів, грабували й палили храми, включаючи Софійський собор та Десятинну церкву, забрали все церковне начиння, книги та ікони, а також повністю розграбували Києво-Печерський монастир. Запам’ятаємо це – пізніше ця інформація нам знадобиться.

Після 1240 року, коли війська монгольського полководця **Батия** (Бату-хан 1209 – 1255 р.) зруйнували Київ у ході західного походу **Монгольської імперії**, територія Київщини, включно з районом сучасної Боярки, увійшла до складу політичного простору **Золотої Орди** (Улус Джучі).

Ця система формувалася під верховною владою кагана **Монгольської імперії Уґедея** (до 1241 року) та пізніше при наступниках династії Чингісидів. Монгольська імперія цього періоду була наддержавним утворенням, створеним **Чингісханом (**1162–1227 р.**)**, яке об’єднувало величезні території Євразії та функціонувало через систему розподілу влади між гілками правлячого роду. Безпосереднє управління західними землями здійснювали правителі **Золотої Орди**, серед яких ключову роль відігравали хани **Сараю** (Сарай — столиця Золотої Орди, адміністративний і політичний центр держави, як ставилися до цієї столиці можна судити по сучасному значенню цього слова) і насамперед **Берке** (1209–1266), який у середині XIII століття закріпив ісламізацію правлячої еліти.

У ході монгольського завоювання окупантів, система політичного управління була зруйнована. Це означало різкий і системний розпад попередньої політичної моделі, яка до того базувалася на князівській ієрархії, та мережі регіональних центрів влади, що взаємодіяли між собою. Більшість регіональних структур припинила функціонування у звичному вигляді або була підпорядкована новій данницькій системі, яка вводила регулярний збір данини та зовнішній контроль над місцевими правителями.

У 1362 році **Київщина** офіційно увійшла до складу **Великого князівства Литовського**, після того як литовський князь **Ольгерд Гедимінович** (1296–1377 рр.), який завдав поразки татарським правителям у битві на **Синіх Водах** і закріпив контроль над регіоном. Унаслідок цього Київщина була включена до політичної системи Великого князівства Литовського як територія з поступовою інтеграцією місцевої еліти. Після цього Ольгерд затвердив на

київському престолі свого сина **Володимира Ольгердовича** (1331–1398 рр.), який виконував функції намісника і представляв литовську владу в регіоні. Пізніше, у 1569 році, була підписана **Люблінська унія**, яка об'єднала Литву та Польщу у федеративну **Річ Посполиту (**1569 – 1795 р.**)**, і Київське воєводство перейшло під юрисдикцію **Королівства Польського**. Таким чином, у другій половині XVI століття, територія сучасної **Боярки** і прилегла земля, юридично й адміністративно підпорядковувалися польській короні, на престолі якої перебував король **Стефан Баторі (**1533–1586 р.**)**.

До речі, цікавий факт - король Речі Посполитої **Стефан Баторі** (тобто володар земель сучасної Боярської землі) і **Ержебет (Єлизавета) Баторі** (1560–1614 рр.), походили з одного угорського **роду Баторі** і мали спільного предка. **Ержебет** здобула всесвітню відомість в історії як «**Кривава графиня**» через звинувачення у тому, що вона начебто регулярно купалася в крові своїх молодих служниць задля збереження молодості, та займалася чорною магією. Родинний зв'язок між могутнім європейським монархом та найбагатшою жінкою **Трансильванії** забезпечив графині недоторканність. Тож, після суду у 1611 р. вона уникла публічної страти, яка спіткала її спільників за обвинувачення у чаклунстві та катуванні. Графиню утримували під домашнім арештом у межах замкових кімнат **Чахтицького замку**, де вона й померла через чотири роки. Сучасні історики вважають, що справа могла мати політичне підґрунтя, але водночас не була й безпідставною.

Тим часом, в документах розмежування на початку XVIII ст. згадується що князь **Костянтин Острозький** (1526–1608 р.) купив над **Ірпінем** містечко **Білогородку** у 1579 році, а вже в 1586 р. він закріпив межі своїх володінь що проходили уздовж річки **Бобредь** (так в документі названа сучасна **Перетвірка**).

Тож, узагальнюючи хронологію ми бачимо що десь з XII ст. до XVI територія сучасної Боярки занепала під навалою Орди. Наприкінці XVI століття сучасна територія Київщини

переживала економічний підйом, землі заселялися, і ліси навколо Києва ставали цінним ресурсом. Потім, на ці території почали претендувати дві впливові сторони. З одного боку виступали князі **Корецькі**, представники шляхти Речі Посполитої, які володіли маєтностями на Київщині та могли розширювати свої землеволодіння, засновуючи хутори й господарства. З іншого боку були попи **Києво-Печерського лаври**, які заявляли права на частину цих земель, посилаючись на «давні пожалування».

Почалися довгі судові позови в Люблінському трибуналі та перед самим королем Речі Посполитої. Щоб виграти суд у Корецьких, монастирю були необхідні давні письмові докази — великокняжі грамоти часів Русі, що закріплюють право власності. Проте у попів таких документів не було.

Тож, щоб повернути ці володіння, вони пішли на **фальсифікацію** і у XVII столітті виготовили цілу серію фальшивих документів, нібито виданих у давні часи. Однією серед них стала «**Грамота Андрія Боголюбського 1159 року**» або ж **6667** року від створення світу за старослов'янським літочисленням. Грамоту цю нібито видав Боголюбський що у 1169 році розграбував і спалив Київ. Розходження в датах очевидно у **1159 році** Боголюбський сидів у себе **на Клязьмі,** і аж ніяк не міг розпоряджатися Києвом чи Печерським монастирем — там правили зовсім інші князі. Видавати грамоти київським попам у 1159 році він просто не мав політичного права. Нижче, історична реконструкція обличчя того самого Боголюбського.

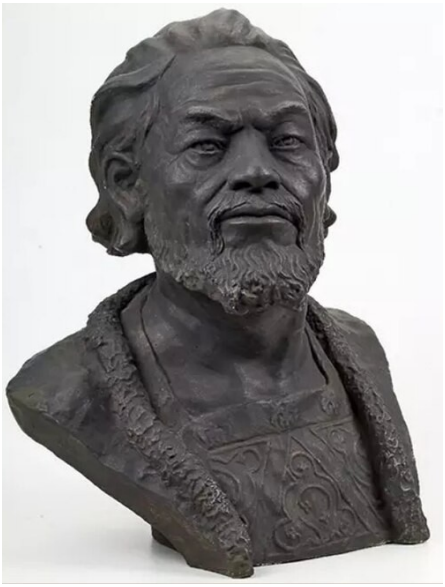

Пограбування Києва 1169 року. Мініатюра з Радзивіллівського літопису

І це ще не всі аргументи які доводять, що цей документ фальсифікація XVII століття. Текст, нібито написаний у XII столітті, насправді складений канцелярською староукраїнською мовою епохи Речі Посполитої. Там безпосередньо використовуються латинізовані терміни польського права, такі як «в животокъ» (що означає довічне володіння - від польського *в животе*). Раніше князі у **1159** році такі поняття та слова використовувати фізично не могли.

Також, у тексті доскіпливо, до найдрібніших деталей розписані межі володінь, а таке детальне описання дрібних орієнтирів було візитною карткою поземельних спорів Речі Посполитої XVII століття. За часів Київської Русі кордони в грамотах фіксувалися набагато більшими масивами та більш абстрактніше.

Незважаючи на те, що документ був підробкою, план попів спрацював. Завдяки цій заповзятливості попів, кордони лаврських володінь, що включали територію річки Глібху, Бобрицю та Перетвори, були узаконені та перейшли у власність лаври.

28 серпня 1632 року село «**Булдаєвщина**» вперше згадується як власність Печерського монастиря, коли піддані князя **Кароля Корецького** (1570 – 1633 р.) пачали там рубання лісу. Після тяжбі у **Люблінському трибуналі** (1643-1645 р.) за різні частини **Білогородської волості**, в які входила і «Булдаївщина», **Києво-Печерська лавра** стала її власником. В наступному 1646 р. в документах митрополит **Петро Могила** (1597 - 1647) скаржиться на коронного стражника **Самуїла Ляща-Тучапського** (1588 - 1649), піддані котрому здійснили погром в маєтностях Києво-Печерської лаври і зазначають що «**Булдаївці»** було нанесено збитків на 120 злотих.

У **козацьку добу** територія Київщини, включно з районом сучасної Боярки, входить до політичної та військово-адміністративної системи Гетьманщини, що сформувалася внаслідок повстання 1648 року **Богдана Хмельницького** (1595 – 1657 р.). Після розриву з Річчю Посполитою регіон опиняється у складі **Козацької держави**, яка поступово оформлюється як автономна політична структура. У цей період Київщина входить до адміністративної системи полкового устрою, де ключову роль відіграє **Київський полк**.

Саме в цей час сталася наймаштабніша трагедія в Будаївці коли було вирізане майже все село. Про цю подію писав видатний Боярський діяч І. І. Іванов. Далі у книжці я приведу повністю його документи, а зараз тільки фрагмент котрий стосується трагедії:

«Напередодні Визвольної війни українського народу проти Польщі (1648 - 1654 р.) селище Будаївка належало пану Корецькому, одному з багатших польських магнатів,: Він жив у Білогородці, а в Будаївці було його мисливське помістя. Тут, на скіфському кургані він збудував собі мисливський замок, звідки й виїздив на полювання й наскоки на сусідні села /в архівах зберіглася скарга мешканців с. Глевахи на те, що пан Корецький "гвалтовне", напав на Глеваху,"осягнув" частину глеваських "грунтів", аж "по Вовчі лози" і "привернув" їх до складу Буддеєвки /Будаївка.

З (Самуель Кароль) Корецьким (1621 – 1651 р.) пов’язано найстрашнішу сторінку старовинної Будаївки.

Успіхи війська Богдана Хмельницького під Жовтими Водами та особливо під Корсунем спричинились до того, що по всій Україні піднялось полум"я народної пожежі. Повстали всі міста й села, несучи панам удари в спину. Повстала й Будаївка. Повсталі отаборились в дуже зручному місці. На дорозі з Білогородки на Глеваху й Васильків височить **Крута гора**, а під нею – урочище Клипень, болото, де не пройти, ні проїхати. На Крутій горі й отаборились повсталі, укріпили її на зразок фортеці і переймали всіх втікачів, творячи над ними суд та розправу. Після блискучої Корсуньської перемоги, селяни пішли на Будаївку, знищили мисливський маєток Корецького, а потім – на Білогородку, яка теж зазнала нищівного удару.В ній вирізали всю шляхту, "ані старих, ні малих дітей не шкодуючи".

Та війна – є війна. Зрада кримського хана спричинилась до поразки під Берестечком, до загибелі майже всього війська Богдана Хмельницького. Пани святкували свою перемогу, що здавалась їм остаточною. Дими та заграви стояли над Україною. "Огнем і мечем" помщалися вони над народом, повертаючись до помість.

Повернувся й Корецький і – спалив Будаївку, вирізавши всіх її мешканців. Такого Будаївка не знала навіть за часів Батия!

75 років не могла Будаївка повстати з руїни. У відомостях, що збереглися в архівах, проти неї стоїть – "пусте селище", і лише в 1723 році – "монастирський хутір"... з однієї хати.

В 1766 році це вже селище з 20 дворів.»

* * *

У період **Російської імперії** (1721 – 1917 р.) територія Київщини, включно з районом сучасної Боярки, після ліквідації автономних інституцій **Гетьманщини** (1649 – 1764 р.) поступово інтегрується в **адміністративну систему** і входить до складу **Київської губернії** Російської імперії

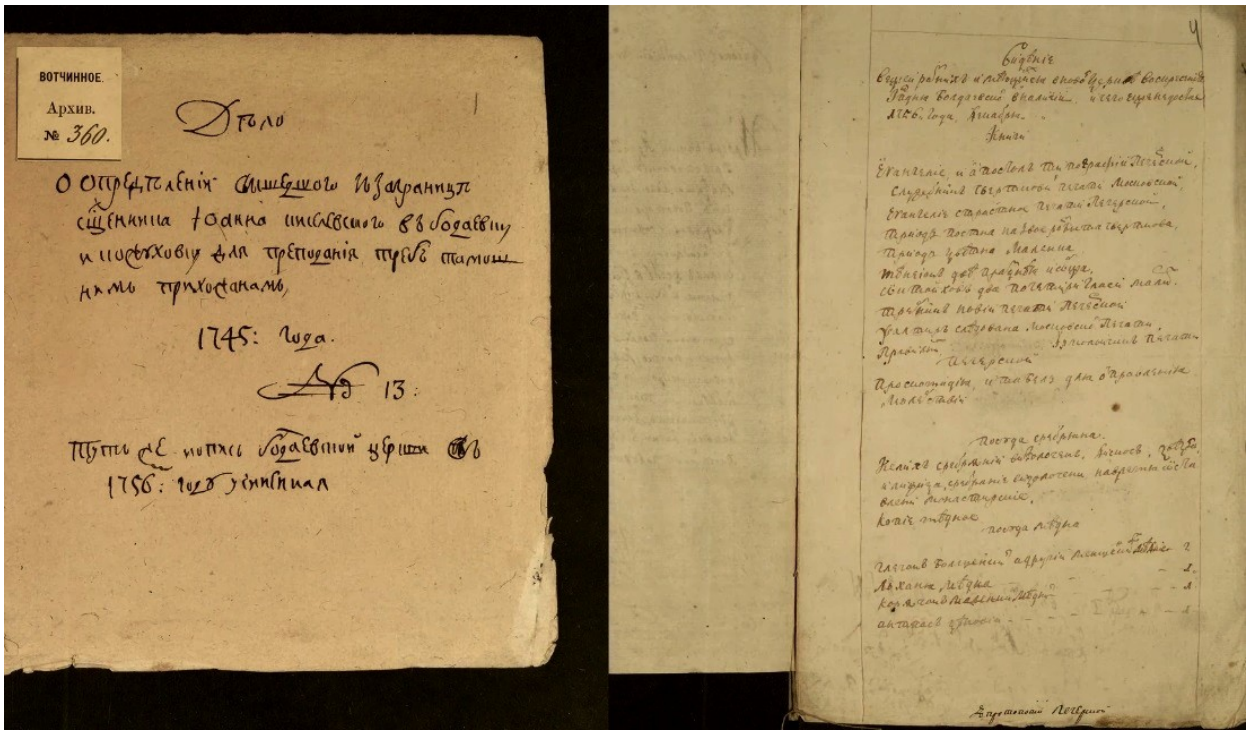

Зі справи **духовної консисторії** від 1745 року ми дізнаємось про призначення («опредѣленіи») православного попа **Іоанна Кісєлєвського**, який повернувся з-за кордону (у ті роки кордон **Речі Посполитої** проходив поруч із Києвом що перебував у складі

Гетьманщини), на службу в парафії сіл Будаївка та Юрівка для здійснення церковних обрядів. Через 11 років, у 1756 році, до цієї ж справи була офіційно підшита («учиненная») додаткова виписка, що стосувалася Будаївської церкви.

У 1756 році, **Києво-Печерська лавра** замінила **панщину** на **оброк** для жителів «**Болдаївки**». Із відповідним проханням 31 березня до монастиря звернулися 19 «**тяглих**» господарів, а саме: Феско Михайленко, Іван Омельченко, Ничипор – зять Омельчишин, Федір Сивенко, Грицько Кабанець, Іван Шинкаренко, Павло Шинкаренко, Іван Степаненко, Федір Калиниченко, Іван Бойко, Микита Сивенко, Тимош Кравець, Мирон Ткач, Ілько Ткач, Микита Шинкаренко, Олексій Лисенко, Федір Дяк, Лук'ян Осадчий, Василь **Зеленський**.

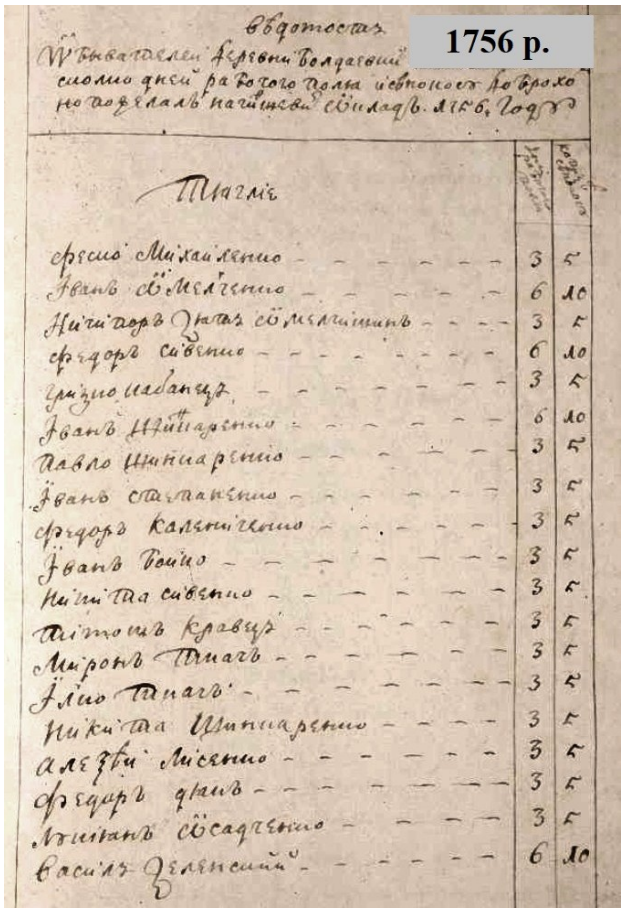

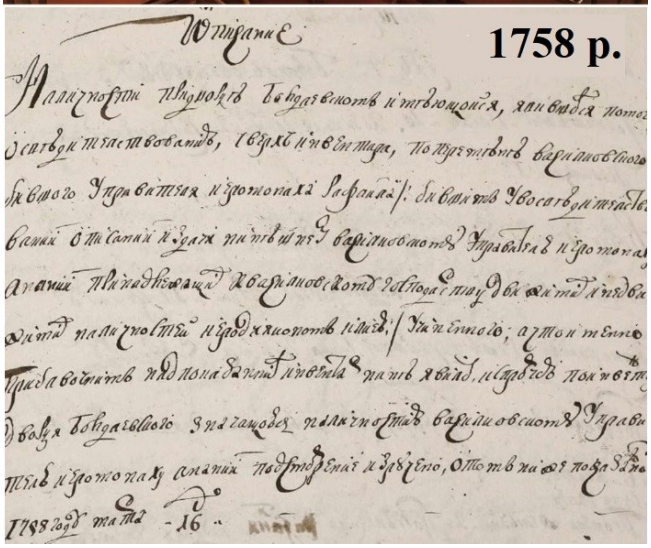

В документах лаври вказується що в той час (1759 – 1761 р.), в селі, вирощували жито, пшеницю, квасолю, горох, льон, просо, пшеницю, гречку, овес, ячмінь, мак і коноплю.

У XVIII столітті між **Лаврою** та київською митрополією, тривали майнові й земельні суперечки. У цей період частина маєтностей навколо Києва перейшла під контроль митрополичого **(Софійського**) дому, у тому числі і Будаївка яка згадується у документах 1758 р.

Причиною повстання, відомого як **Коліївщина (**1768–1769 р.**),** стало нестерпне національне гноблення українців на землях **Правобережжя**, що тоді належало Речі Посполитій. Повстання вибухнуло як реакція на дії **Барської конфедерації** — військово-політичного об'єднання польської шляхти. Конфедерати виступили проти поступок населенню і почали каральний похід Правобережжям. Вони грабували українські села, палили та катували населення. Це задокументовано у звітах, і означає що Коліївщина стала наслідком прямої самооборони. Насадження уніатства, жорстка експлуатація селян та свавілля польської шляхти змусили людей взятися за зброю. Ситуація загострилася, коли в Україну для боротьби з конфедератами увійшли війська Російської імперії — повстанці спочатку

сподівалися на їхню підтримку, але зрештою опинилися між двох вогнів, бо обидві імперії бачили в козацькому русі загрозу своєму ладу.

У 1768–1769 роках мешканці сіл, активно долучалися до загонів **гайдамаків**. Навіть після того, як основні сили повстання під проводом **Максима Залізняка** (1740 – 1768 р.) та **Івана Гонти** (1705 – 1768 р.) були підступно розбиті, ліси під Києвом залишалися небезпечними для окупантів.

В свій час на невеличкому пагорбі в лісі біля Забір'я встановили такий ось меморіал. Хто це зробив не знаю але меморіал вражає: коліївщина відбулася у 1768–1769 роках, тому вказаний період 1768–89 явна помилка, яку сподіваюсь вже виправили. Також ми знаємо що: «на дорозі з Білогородки на Глеваху й Васильків височить **Крута гора**, а під нею – урочище Клипень, болото, де не пройти, ні проїхати». Тож чому саме цей серед безліч таких же поряд пагорбів назвали Крутою (Гайдамацькою) Горою – мені невідомо, можливо це якась традиція, на кшталт тої що у лісах (у тому числі і Боярському) знаходиться «**Лиса гора**», за приданнями на якій збираються чаклуни та визивають **Диявола**.

У 1780 р.в «**Болдаївці**» значилась церква з дзвіницею, попівський двір, винокурний двір, млин, **13 садиб** (які будувалися з глини і вкривались соломою) де проживали 86 чоловіків і 75 жінок. В сусідньому селі «**Боярка** (нині Тарасівка)» у 1781 р. було 15 хат.

10 квітня 1786 р. указом **Катерини II** (1729- 1796 р.) про секуляризацію, **Болдаївка** входить до Глеваської волості в складі Київського повіту.

У 1802 р. село **Будаївка**, де вже мешкало 106 чоловіків і 105 жінок, входило до парафії сусіднього села «**Боярки**» куди вони ходили молитися до дерев'яної церкви. В 1820 р. вже фіксується 143 чоловіка і 162 жінки. В ревізії 1850 року вказується вже 182 чоловіка і 177 жінок які мали 40 волів, 30 корів, 200 овець, 32 свині і жодного коня. Також із документів нам відомо що в 1842 р. в селі, водяній млин утримував єврей **Бела Марков**.

1855 року в Будаївці з ініціативи казенного селянина **Марка Гирявця** звели дерев'яну цвинтарну церкву архістратига Михаїла. До цього в церкву з «деревні» Будаївки ходили в «село» Боярку (нині Тарасівку) яке було більше за розміром і за численністю людей. «**Деревня**» від «**села**» відрізнялась тим що в «селі» є церква, а в «деревні» ні.

Ревізька казка 1858 р. повідомляє що в Будаївці 58 дворів, 216 чоловіків і 208 жінок. Пізніше в 1865 р. в селі вже налічувалось 260 чоловіків і 263 жінки.

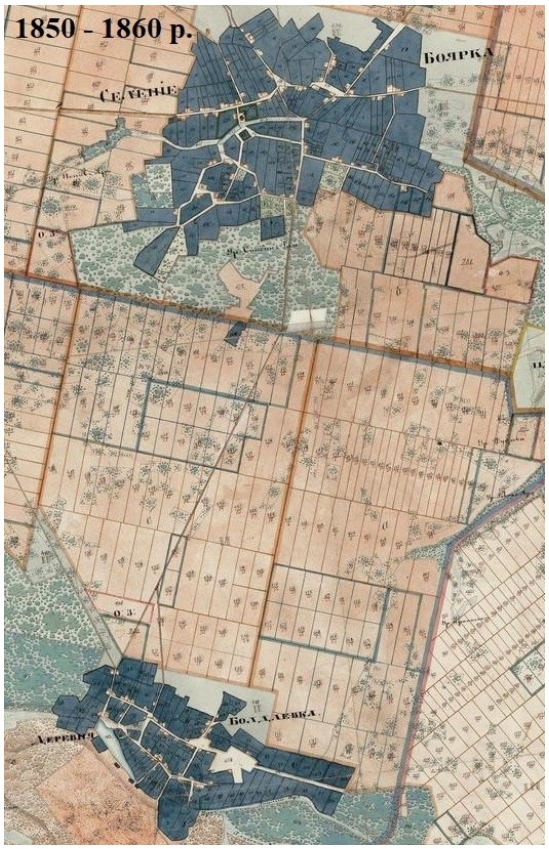

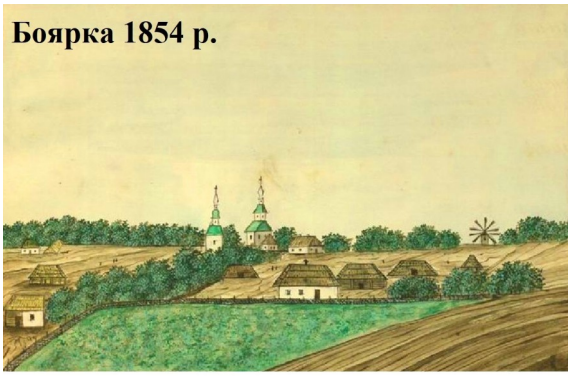

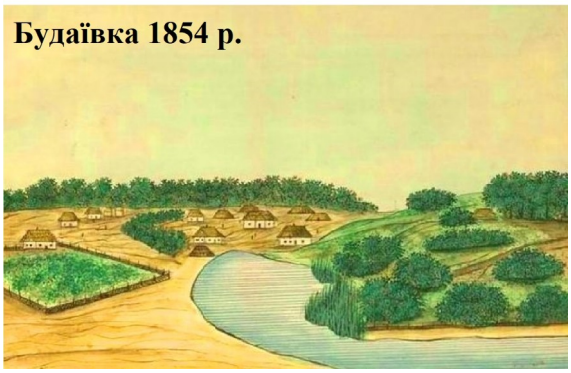

Лаврентій Похилевич (1816–1893 р.) у Київської губернії займався систематичним збиранням історичних і статистичних даних про населені пункти України, особливо Київщини. Його головна мета була зафіксувати історію сіл, містечок і міст: походження назв, розвиток поселень, кількість населення, землевласників і важливі події. Для цього він використовував архіви попів, ревізькі списки та опитував місцевих мешканців.

Його найвідоміша праця «**Сказання про населені місцевості Київської губернії»** (1864) — фундаментальне видання, яке стало одним із головних джерел з історії Київщини XIX

століття. Ось що він в ній писав (в перекладі на українську) про Будаївку і сусіднє село Боярку (нині Тарасівку):

«БОЯРКА — село, розташоване за 5 верст на захід від Крюківщини, при притоці струмка Вета, який влітку пересихає. Населення обох статей становить 783 особи, євреїв — 12. У минулому столітті належала до маєтностей Києво-Михайлівського монастиря.

Церква Успенська дерев'яна, 5-го класу; має 68 десятин землі; побудована на місці давнішої у 1810 році попом Давидом Компаном.

До приходу приписане село Будаївка, розташоване за 3 версти. Населення в ньому — 500 осіб обох статей. Це село зі східного боку прилягає до полів, на яких розкидані якісь давні кургани, а з іншого боку — до самого бору (лісу). У самому селі знаходиться земляне укріплення, яке свідчить про давність поселення. З незапам'ятних часів у **замковищі** Будаївки існувала дерев'яна церква на честь Архистратига Михаїла, яка згоріла у 1820 році. На її місці у 1854 році збудовано з залишків Желянівської церкви нову, в якій час від часу відбувалося служіння; однак земельних та інших фундушів не має. Проте у 1860 році до цієї церкви був призначений поп і причетник на утримання за кошти парафіян за їхнім проханням.»

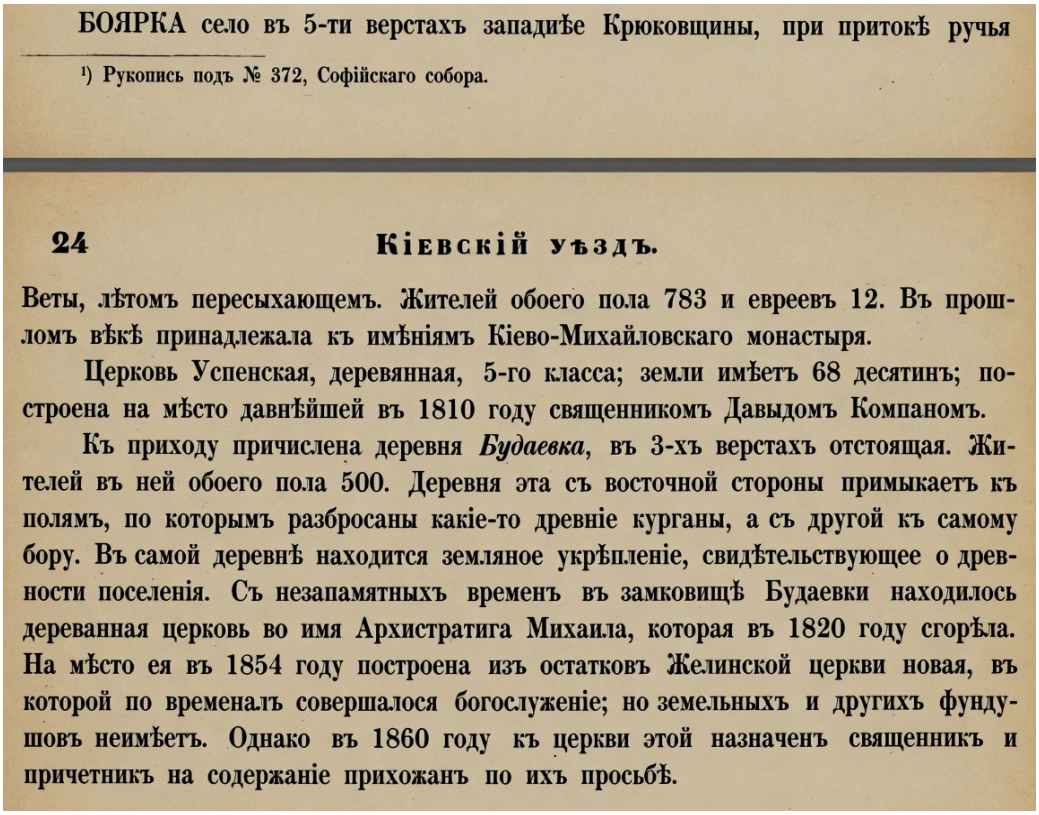

БОЯРКА село въ 5-ти верстахъ западиѣе Крюковщины, при притокѣ ручья

[1]) Рукопись подъ № 372, Софійскаго собора.

24 Кіевскій уѣздъ.

Веты, лѣтомъ пересыхающемъ. Жителей обоего пола 783 и евреевъ 12. Въ прошломъ вѣкѣ принадлежала къ имѣніямъ Кіево-Михайловскаго монастыря.

Церковь Успенская, деревянная, 5-го класса; земли имѣетъ 68 десятинъ; построена на мѣсто давнѣйшей въ 1810 году священникомъ Давыдомъ Компаномъ.

Къ приходу причислена деревня *Будаевка*, въ 3-хъ верстахъ отстоящая. Жителей въ ней обоего пола 500. Деревня эта съ восточной стороны примыкаетъ къ полямъ, по которымъ разбросаны какіе-то древніе курганы, а съ другой къ самому бору. Въ самой деревнѣ находится земляное укрѣпленіе, свидѣтельствующее о древности поселенія. Съ незапамятныхъ временъ въ замковищѣ Будаевки находилось дереванная церковь во имя Архистратига Михаила, которая въ 1820 году сгорѣла. На мѣсто ея въ 1854 году построена изъ остатковъ Желинской церкви новая, въ которой по временалъ совершалося богослуженіе; но земельныхъ и другихъ фундушовъ неимѣетъ. Однако въ 1860 году къ церкви этой назначенъ священникъ и причетникъ на содержаніе прихожанъ по ихъ просьбѣ.

Варто зауважити, що фундаментальна праця Лаврентія Похилевича 1864 року подекуди містить фактичні й хронологічні неточності. Це зумовлено тим, що дослідник спирався виключно на доступні йому на той час письмові документи (відомості попів, люстрації та актові книги) й усні перекази, а не на матеріальні археологічних даних. Як наслідок, ранні етапи історії багатьох населених пунктів Київщини у Похилевича часто обмежені лише часом першої згадки в офіційних паперах, тоді як сучасні археологічні розкопки виявляють на деяких теренах значно давніші культурні пласти. Проте слід відзначити, що його праця є вагомим внеском в історію.

У 1868 р. почалось будівництво залізниці **Київ-Балта**, з станцією «Боярка» яка знаходилась на території села «Будаївка». В 1872 році проходить акція розподілу землі між державними селянами Будаївки, і велика група заможних селян почала викупати свої наділи і будувати дерев'яні «дачні» будиночки. В 1877 р. за парафією вже числилось 302 чоловіка і 300 жінок. Також зазначу, що всі ці церковні переписи парафіян, не враховували тих хто був іншої віри, а саме – євреїв.

У 1880-х роках, завдяки сосновому лісу та клімату, територія навколо станції перетворилася на популярний дачний район. У цей період поселення фактично розділилося на два світи: старе село «Будаївка» та на нове дачне селище, біля «станції Боярка» по вулиці Хрещатик. Наприкінці XIX століття у поштових документах з'являється назва — «дачне селище **Боярка-Будаївка**», так писали саме для того щоб не плутати село Боярку від Будаївки у якій знаходилась станція Боярка.

Перейменування відбулося адміністративним шляхом, щоб усунути хаос із двома Боярками на одній мапі. У **1924 році** історичне село Боярка над Вітою перейменували на **Тарасівку** — на честь Тараса Шевченка (1814–1861 рр.), чий прах у травні 1861 року перевозили до

Канева конями **поштовим трактом** (**Вітенською дорогою**), яка проходила якраз повз історичне село Боярка (нинішню Тарасівку).

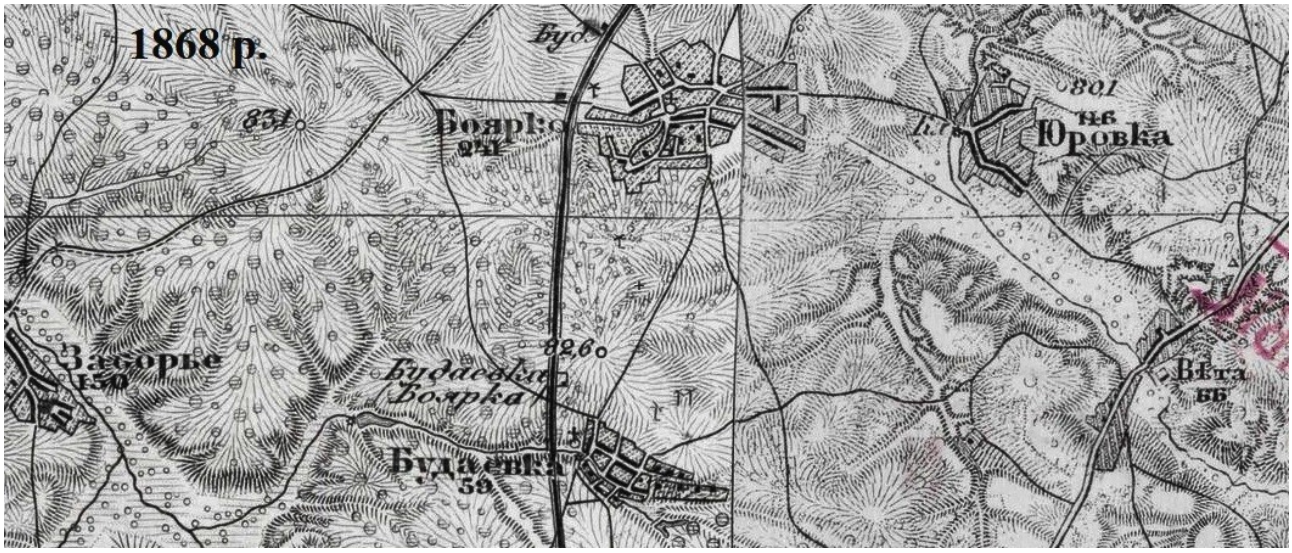

Повертаючись же, в кінець XIX століття, коли зі спорудженням залізничної інфраструктури (зокрема ділянок, пов’язаних із київським залізничним вузлом) територія сучасної Боярки (Будаївки), отримує нові транспортно-економічні можливості. Це сприяє поступовому зростанню поселення, розвитку торгівлі та інтеграції в ширші економічні зв’язки.

У **1890** році, біля центральної площі будується **театр**.

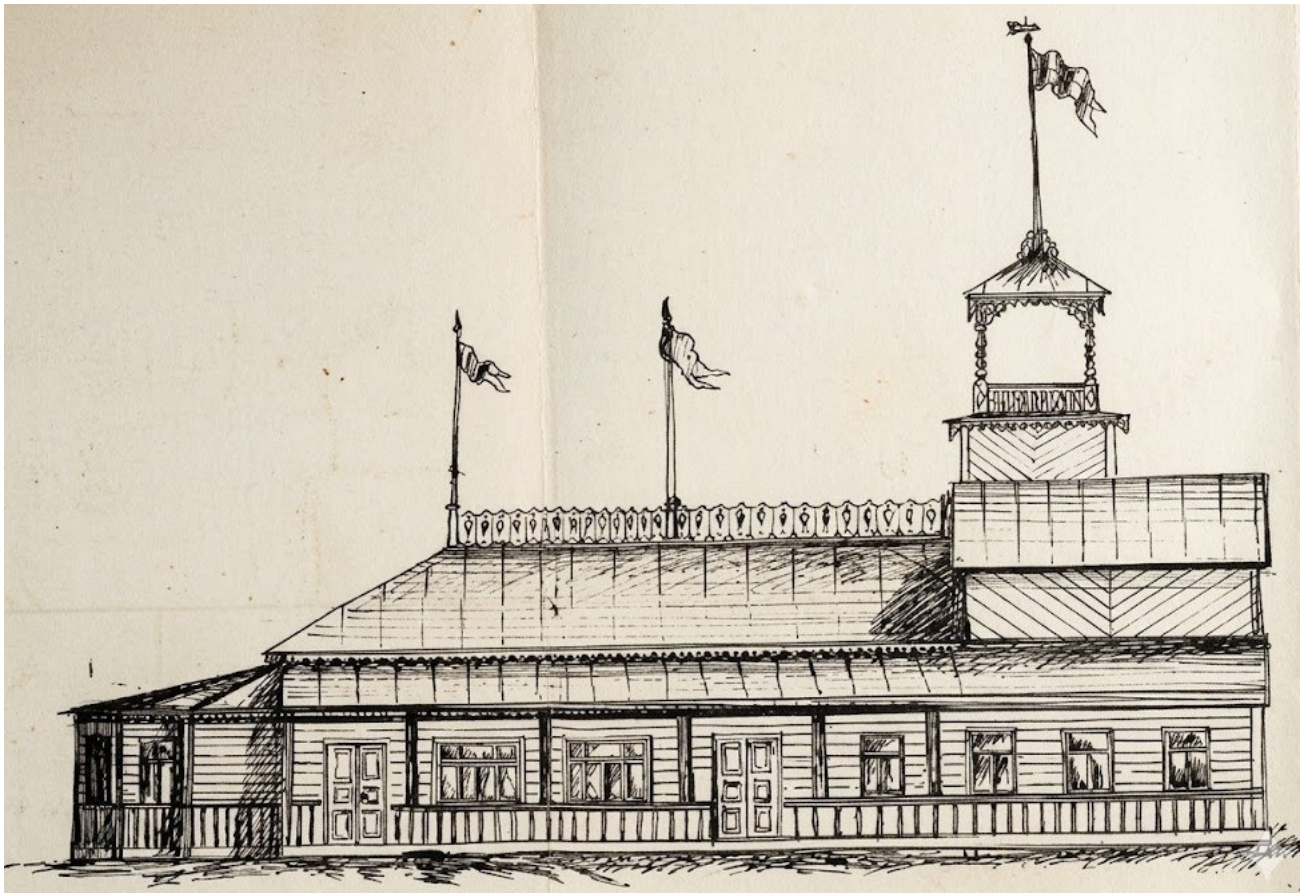

Нажаль, потім у 1914 р. цей театр згорів.

У **1911 році** за проєктом архітектора **Івана Дороганевського** був побудований **Притулок для дітей-сиріт** імені імператриці Марії Федорівни (офіційно — під опікою Товариства будівників сирітських притулків). Це був перший великий капітальний цегляний будинок у тогочасній дачній Боярці-Будаївці, відомий зараз як **Школа №2**. Після революції, у 1920-х роках, притулок перетворили на санаторій для хворих дітей та залізничників.

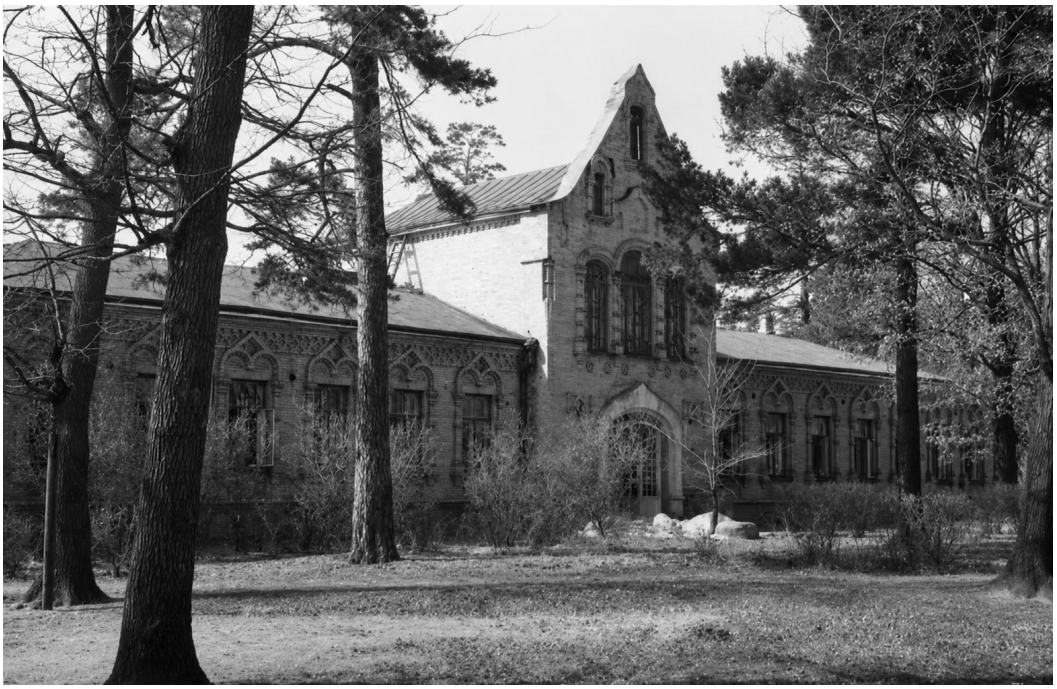

Боярські дачі стали унікальним культурним феноменом межі XIX та XX століття, який перетворив це місце на курортний центр для київської інтелігенції, яку витискав зі столиці робочій клопіт. Починаючи з 1880-х років, управління Південно-Західної залізниці розпочало масово здавати ділянки в оренду під забудову, і Боярка миттєво виграла конкуренцію у Дарниці і Святошина завдяки своєму надзвичайно чистому повітрі. Сюди їхали не лише на відпочинок, а й на лікування, що зробило містечко центром медичного туризму. Завдяки гарним кліматичним умовам у1899 р. тут відкрився санаторій для дорослих хворих на туберкульоз, а згодом і для дітей у 1904 р.

Відомими дачниками, і постатями що проживали в Боярці-Будаївці були:

Марія Заньковецька (1854–1934) — видатна українська театральна акторка, одна з головних зірок українського театру XIX–XX ст. Справжнє прізвище — Адасовська.
Марко Кропивницький (1840–1910) — український драматург, актор, режисер, один із засновників професійного українського театру.
Панас Саксаганський (1859–1940) — український актор і режисер, один із корифеїв українського театру.
Микола Садовський (1856–1933) — український театральний діяч, брат Саксаганського. Засновник першого стаціонарного українського театру в Києві.
Микола Пимоненко (1862–1912) — український живописець-реаліст. Відомий картинами з українського сільського життя.
Шолом-Алейхем (1859–1916) — єврейський письменник, писав мовою їдиш. Автор оповідань про Тев'є-молочника; народився на Київщині.
Федір Матушевський (1869–1919) — український дипломат і публіцист, один із діячів Центральної Ради та представників Української Народної Республіки за кордоном.
Віра Матушевська (1871–1944) — лікарка й громадська діячка, дружина Федора Матушевського, представниця української інтелігенції початку XX століття.
Борис Грінченко (1863–1910) — український письменник, етнограф, укладач знаменитого словника української мови.
Ольга Коцюбинська (1893–1980) — донька письменника Михайла Коцюбинського, музейна й культурна діячка.
Коваленко Іван Юхимович (1919 - 2001 р.) — видатний український поет-шістдесятник, дисидент, політв'язень радянських часів, учитель.
Архип Тесленко (1882–1911) — український письменник із селянського середовища, автор соціально-побутових оповідань про бідність і село.
Микола Лисенко (1842–1912) — український композитор, піаніст, диригент, засновник української класичної музики. Автор опер «Тарас Бульба», «Наталка Полтавка».
Семен Надсон (1862–1887) — російський поет єврейського походження, популярний у пізній Російській імперії; писав меланхолійну лірику.
Аркадій Гайдар (1904–1941) — радянський дитячий письменник і військовий. Справжнє прізвище — Голіков. Під час громадянської війни був командиром полку в молодому віці. Автор «Тимур і його команда».
Василь Стефаник (1871–1936) — український письменник-новеліст із Галичини, майстер короткої психологічної прози. Відомий творами про важке життя селян і еміграцію.
Михайло Старицький (1840–1904) — український письменник, драматург і театральний діяч, один із засновників професійного українського театру. Автор історичних драм і п'єс.
Михайло Грушевський (1866–1934) — український історик, академік, голова Центральної Ради УНР у 1917–1918 роках. Автор багатотомної «Історії України-Руси».
Володимир Вернадський (1863–1945) — видатний науковець, природознавець і філософ, один із засновників геохімії, біогеохімії та вчення про ноосферу. Перший президент Української академії наук.
Сергій Єфремов (1876–1939) — український літературознавець, публіцист, громадський діяч і академік. Один із провідних діячів українського національного руху початку XX століття.
Євген Чикаленко (1861–1929) — український громадський діяч, меценат і видавець. Фінансово підтримував українську пресу, культуру та національний рух.
Володимир Антонович (1834–1908) — український історик, археолог і етнограф, професор Київського університету. Один із засновників київської історичної школи та дослідник історії України-Руси.
Модест Левицький (1866–1932) — український письменник, лікар і громадський діяч. Працював як медик, активно долучався до українського культурного руху, писав оповідання й публіцистику українською мовою, підтримував розвиток освіти й національної культури.

Флавіан Василевський (1847 – 1901) — меценат, надвірний радник, засновник дитячого притулку в Боярці та стипендій у київських закладах освіти.
Також, тут писав картини художник-авангардист **Олександр Богомазов** (1880–1930 р.) який викладав малювання на початку 1920-х років в місцевій залізничній школі № 1.

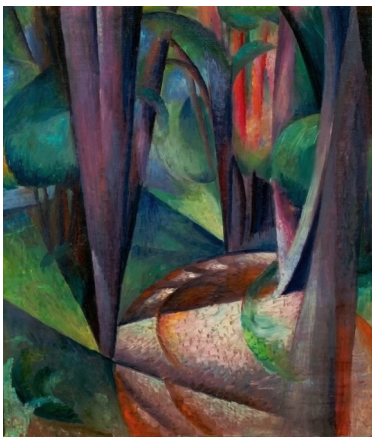

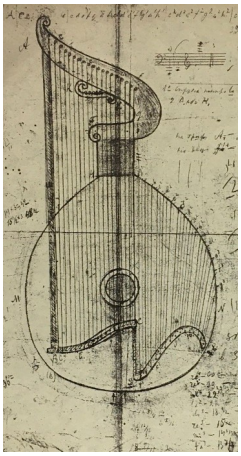

Поет сатирик і перекладач **Володимир Самійленко** (1864–1925 рр.) похованій в старій Боярці. Самійленко захоплювався музикою, і на одному з його малюнків зроблених олівцем є зображення як він хотів вдосконалити бандуру.

Попечительниця Боярського дитячого приюту

МАРІЯ ГУСТАВОВНА ЗАБУГИНА

впиряжаючи 28 іюня в Боярці **останню лотерею** на користь Боярського дитячого приюту Відомства Інституцій Імператриці Марії для піклування над сиротами селян, звертається до особ спочуваючих справі догляду за нещасними дітьми в щирим проханням допомогти успіху дієї лотереї річами і грішми.

Пожертвування з щирою подякою приймаються нею, Володимирська, № 10 3-й поверх.

Поступили пожертвування од слідуючих особ: Світлішої княгині Лопухиної-Демидової 100 річей виробів Корсунської корзиночної майстерні; од В. М. Ханенко породистий бичок „Сименталь"; од Графа Д. Л. Бутурлина кобила; од Л. О. Давидова кобила; од Л. К. Нейман корова; М. Ф. Лангвіль—золотий годинник; О. С. Драмировоїящик срібла; У. Г. Курженецького—ящик срібла. 517

Також, у Боярці мешкала родина **Кістяківських**, представлена ученим-криміналістом **Олександром Кістяківським** (1833–1885 рр.) та його синами: **Володимиром** (1865–1952 рр.), **Богданом** (1868–1920 рр.) та **Ігорем** (1876–1940 рр.). Сином Богдана був **Георгій Кістяківський** (1900–1982 рр.), який народився у Боярці 18 листопада, і в майбутньому став всесвітньо відомим ученим, керівником відділу ядерної лабораторії в США та віцепрезидентом Національної академії наук США. Він відіграв одну з ключових ролей у створенні першої атомної бомби, працюючи пліч-о-пліч з **Робертом Оппенгеймером** (1904–1967 р.).

Георгій Кістяківський був гарним вченим, але ще й тим проросійським лайном яке не підтримувало **УНР**. Це відома інформація, але її чомусь забувають розповісти – тож давайте розповім я.

Георгій Кістяківський виховувався у родині київської інтелігенції, пов'язаної з науково-правовою елітою Російської імперії. Його раннє життя припало на період революцій і

розпаду імперської системи, що повністю зруйнувало стабільне середовище, в якому формувалася його сім’я.

Під час подій громадянської війни він певний час перебував у структурах **білого руху** (антибільшовицьких сил, пов’язаних із «Добровольчою армією» дегенерата **Денікіна** (про нього нижче) та загальною концепцією відновлення «єдиної та неподільної Росії»). Після поразки цього руху та хаосу воєнного періоду він змушений був емігрувати. Приблизно у 1920 р. він залишив Україну і почав довгий шлях еміграції, який визначив усе його подальше життя.

Як не дивно, спочатку він опинився в Європі, де пройшов класичний маршрут наукової еміграції того часу: навчання і робота в Німеччині, зокрема в Берліні. Там він здобув докторський ступінь з фізичної хімії, увійшов у європейське академічне середовище і закріпився як науковець у галузі фізичної хімії та фотохімії.

Після цього він переїхав до США, де поступово інтегрувався в американську академічну систему. До початку Другої світової війни він уже працював у Гарварді, займався дослідженнями вибухових речовин, фізичної хімії та енергетичних процесів. Його наукова спеціалізація виявилася критично важливою для військових розробок США.

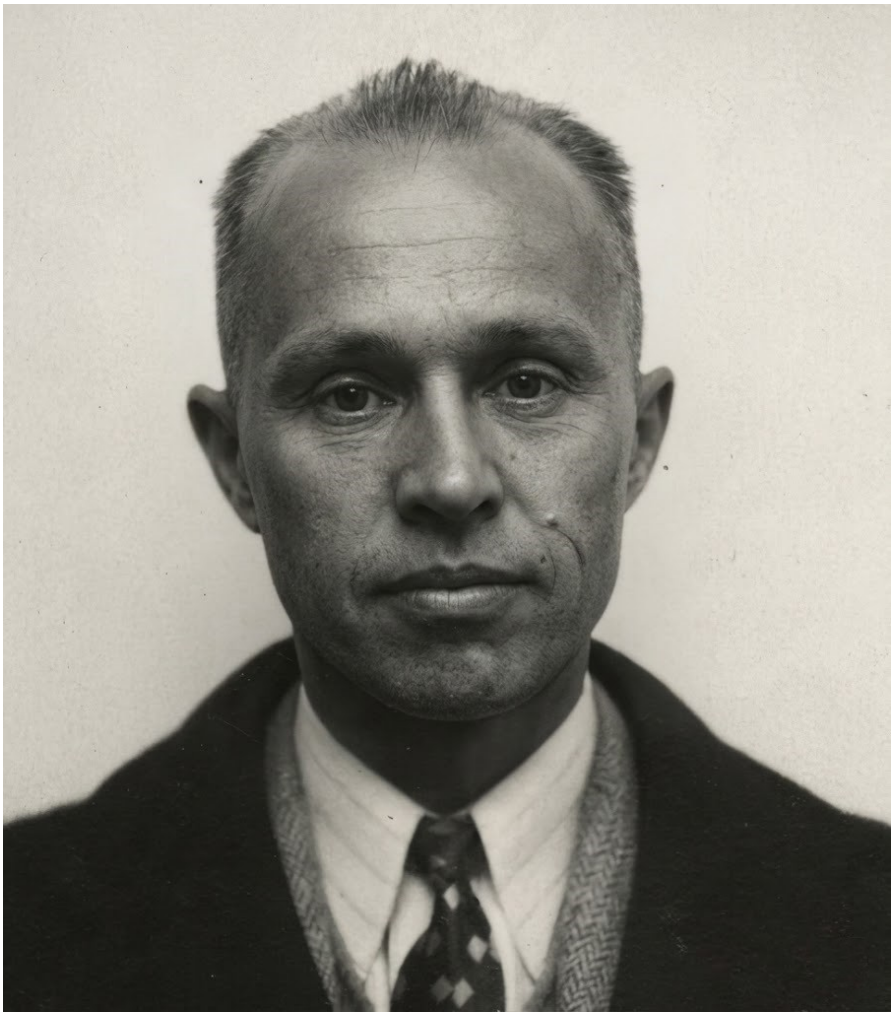

Саме завдяки цьому досвіду його запросили до **Манхеттенського проєкту** в 1943 році.

У Мангеттенському проєкті Кістяківський очолював **X-дивізію (X Division)** в **Лос-Аламосі**, яка відповідала за розробку вибухових речовин. Саме під його керівництвом було створено надскладну систему кумулятивних «лінз», необхідних для спрямованого всередину вибуху (імплозії), який стискав плутонієве ядро бомби **«Гаджет» (Gadget)** до критичної маси.

Напередодні першого в історії ядерного випробування під кодовою назвою **«Трініті»**, яке було призначене на ранок **16 липня 1945 року** в пустелі **Аламогордо** (Нью-Мексико), виникли серйозні побоювання щодо справності системи. За кілька годин до запланованого підриву під час тестових запусків електричних схем відбувся збій у системі детонації. Оскільки Кістяківський особисто відповідав за роботу вибухових систем, він, попри нічну грозу, зливу та шквальний вітер, власноруч піднявся на 30-метрову металеву вежу, на вершині якої була закріплена бомба «Гаджет». Перебуваючи на хисткій вежі в штормових умовах, Кістяківський під світлом ліхтарика перевірив усі кабелі, з'єднання та детонатори, щоб переконатися, що замикання не пошкодить пристрій, а попередня помилка була лише збоєм вимірювальних приладів.

Кістяківський був настільки впевнений у математичних розрахунках своєї команди та надійності вибухових лінз, що навіть уклав парі із керівником Мангеттенського проєкту, генералом **Леслі Гровсом** (1896 - 1970 р.), який сумнівався в успіху імплозії.

О **05:29:45** за місцевим часом заряд успішно спрацював.

Розроблена Кістяківським система вибухових лінз для імплозійного стиснення плутонієвого заряду стала одним із ключових елементів конструкції першої бойової **плутонієвої бомби** «**Товстун**» (**Fat Man**), яка була створена в межах Манхеттенського проєкту. Саме ця технологія забезпечила рівномірне й надзвичайно швидке стиснення плутонієвого ядра до критичної маси, що зробило можливим ядерний вибух імплозійного типу — складніший за уранову «гарматну» схему, використану в бомбі «**Малюк**» (**Little Boy**).

Цей науково-інженерний підхід став центральним проривом у створенні боєздатної ядерної зброї, і саме він був реалізований у серійному зразку «Fat Man».

9 серпня 1945 року США скинули цю бомбу на японське місто **Нагасакі** з бомбардувальника B-29 «**Bockscar**». Вибух стався на висоті приблизно 500 метрів над міською забудовою о **11:02** за місцевим часом. Потужність вибуху оцінюється приблизно у **21 кілотонну тротилового еквівалента**.

Унаслідок миттєвої дії ударної хвилі, інтенсивного теплового випромінювання та масштабних пожеж значна частина міста була знищена. Температура в епіцентрі досягала рівнів, за яких матеріали випаровувалися або плавилися, а будівлі були вщент зруйновані в радіусі кількох кілометрів. За різними оцінками, загинуло **від 35 000 до 40 000** людей миттєво, а загальна кількість жертв до кінця 1945 року зросла через опіки, травми та радіаційне ураження.

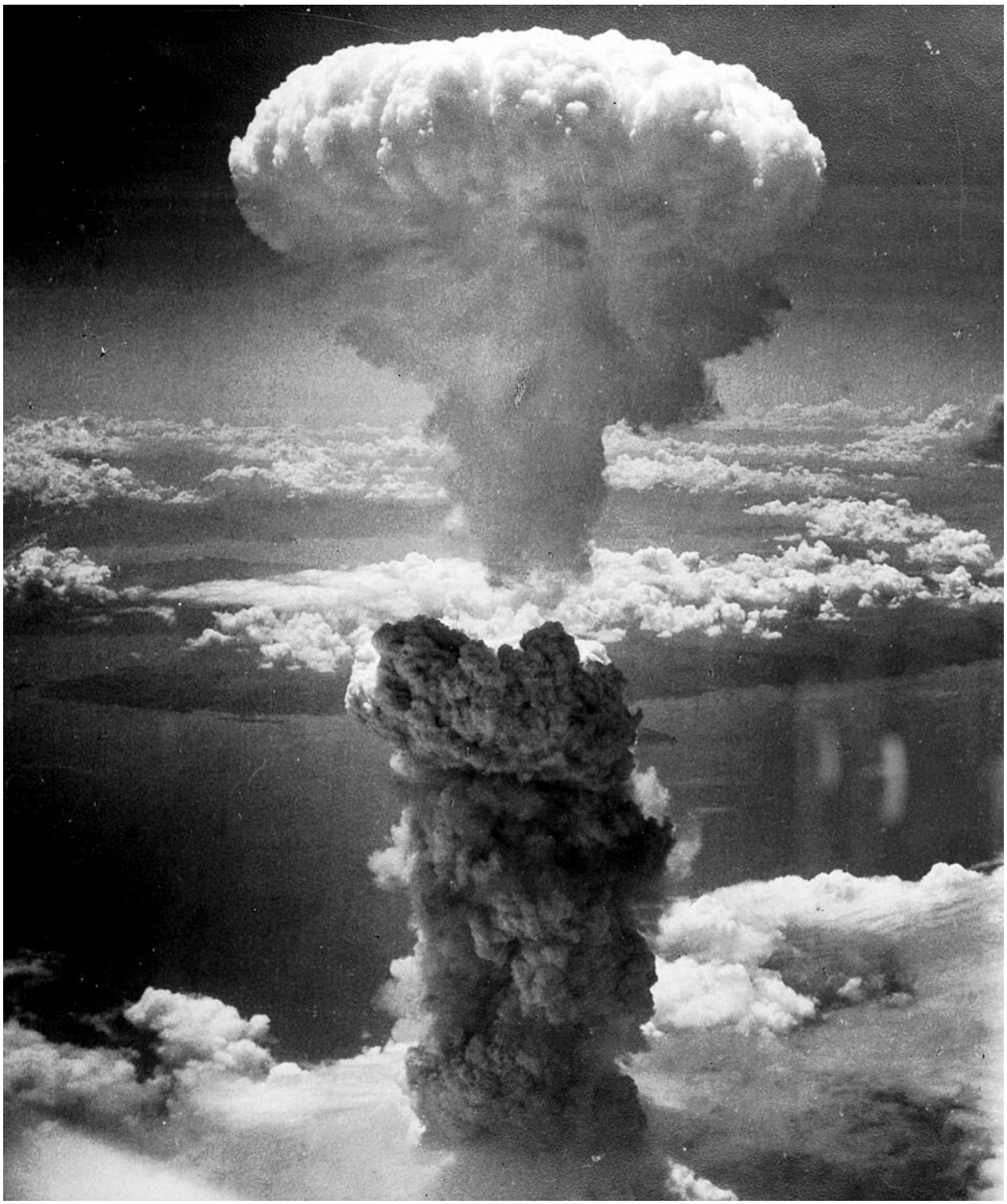

Протягом наступних місяців і років **кількість жертв** стрімко **зросла**: від важких опіків, травм і променевої хвороби, спричиненої радіоактивним опроміненням, загалом померло від **60 000** до **80 000** осіб. Тисячі людей, які вижили після вибуху, ще довгі роки страждали від онкологічних захворювань та інших наслідків радіації.

Попри успіх проекту, усвідомлення масштабів цієї катастрофи та жахливих наслідків використання атомної енергії проти людей типу змінили погляди вченого. Кістяківський став активним противником ядерної зброї та гонки озброєнь. Він працював радником президента США **Дуайта Ейзенхауера** (1890–1969 р.) з питань науки, де просував ідеї контролю над озброєннями та мирного використання атома. Помер від раку – що й не дивно.

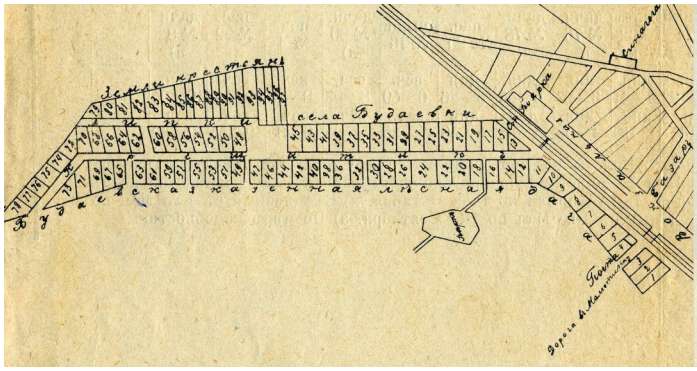

Иванова В. В. Крещ. 64.
Ивановъ Алндр. Ив. Крещ. 35.
Калачинскій П. А. Крещ. 61.
Карпова Н. Липки 83.
Кистякова А. И Крещ. 74.
Кицъ О. К. насл. Крещ. 47.
Кицъ А. Л. Крещ. 53.
Козловскіе Л. Д. и А В. Липки 79.
Конисская М. А. Крещ. 50.
Коптевъ Ник. Крещ. 57, 59.
Корбутъ Е. Н. Крещ. 91.
Коротковъ Влад. Крещ. 41.
Котельникова А. Ф. Крещ. 62.
Кочеревская О. И. Крещ. 40.
Кузьмина Н. К. Липки 88.
Куколькина Е В. Крещ. 29.
Кулакова Я. А Крещ. 8
Левицкая Крещ. 7.
Полонскій В И. Крещ. 13.
Попова П. Г. Липки 89.
Ремезовскій Б. И. Крещ. 66.
Ромеръ О. И. Крещ 58, 60.
Сиротскій домъ Крещ. 37
Снѣжко М. І. Липки 84.
Сопоцинская О. Г. Крещ. 56.
Сулимовская Е. В. Крещ. 45.
Суховъ Ѳ. И. Крещ. 44
Тарасовичъ И. А. Крещ. 1.
Тарянскіе Н. И. Крещ. 27.
Толпыго Е. А. Крещ, 46.
Томашевичъ П. О. Крещ. 26.
Фоломина П. Ѳ. Крещ. 24.
Фотинскій А. П. Крещ 39.
Хропачевскій В. Т. Липки 94.
Чернявскаго нас. Крещ. 42.
Шевченко Е. П. Крещ. 4.
Шпаковская К. В. Липки 82.

У 1895 році **Сільвестру Матвійовичу Савченку** належав став «**Урочий Шматок**», де також знаходився водяний млин. Зараз цей став нам відомий як **Йосипівський**.

Наприкінці XIX століття Боярські запруди перетворили на казкове місце. За даними «**Довідника по Боярці-Будаївці**» початку XX століття, тут було облаштовано елітарну зону відпочинку де у **1902–1905 р.** було встановлено дерев'яні купальні на палях, розділені на чоловічу та жіночу половини. У **1910 р.** відкривається прокат човнів, що було елегантною рідкістю для ставків того часу.

Навколо ставка була розчищена територія під прогулянкові доріжки, а сама водойма стала найчистішою в окрузі, оскільки живилася виключно лісовими джерела, захищеними від сільських стоків Будаївки. На жаль, майже не збереглося фотографій, на яких інтелігенція і місцеві селяни у своєму побутовому гарному вбранні.

Побут боярського дачника зосереджувався в розкішному парку з естрадою та духовим оркестром у районі сучасної **школи №2**. Тут діяв літній театр, де виступали провідні актори з Києва. Оренда дачі на сезон була задоволенням не з дешевих — від 50 до 300 рублів, що автоматично формувало в Боярці елітне коло та інтелектуальної еліти. На жаль, більшість цих вишуканих дерев'яних будинків із традиційною «боярською мережкою» згоріли під час воєн або були розібрані на дрова в тяжкі 1920-ті роки. Нажаль, до наших днів збереглася лише частина будівель, проте саме планування вулиць у старій частині міста біля лісництва і вулиці «**Хрещатик**» досі повторює ті самі історичні лінії, де століття тому формувався цвіт української культури.

В путівнику «**Весь Київ**» за 1909 р. написано:

«**Боярка** (ст. Півд.-Зап. залізниці) — одна з найпопулярніших і найкраще впорядкованих дачних місцевостей поблизу Києва. Завдяки своєму високому розташуванню та густому сосновому лісу, Боярка слугує чудовою кліматичною станцією для легеневих хворих.

Тут є великий парк, чудовий театр, у якому в літній сезон проходять вистави за участю найкращих київських артистів. Кількість дачників та відвідувачів, що приїздять на літо, сягає 10 000 осіб. Є поштово-телеграфне відділення, аптека та безліч крамниць».

Коли дачі стали відомим курортом, в Боярку стали приїжджати заможні євреї і було побудовано «дім молитви» **Сінагогу**, яка знаходилась на вулиці «**Пролетарській**» зараз це вулиця «**Січових стрільців**».

Також був побудований «санаторій» для бідних євреїв, на території сучасного «протитуберкульозного диспансеру».

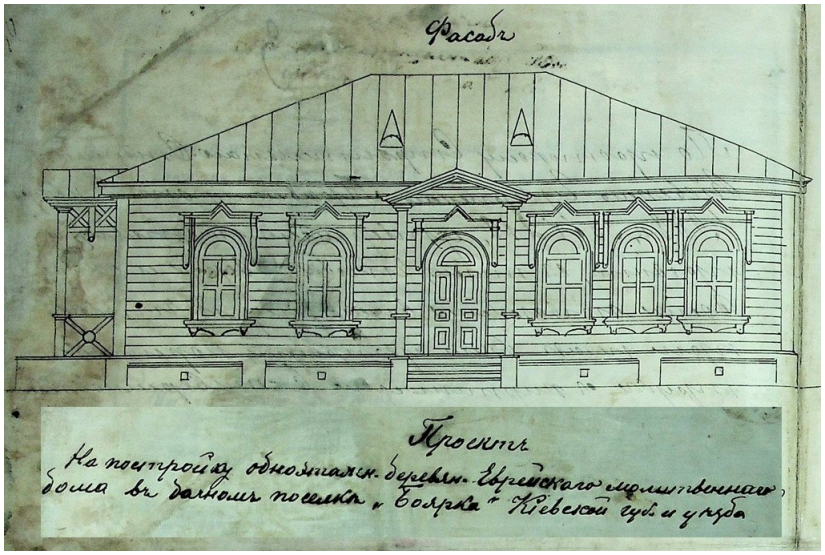

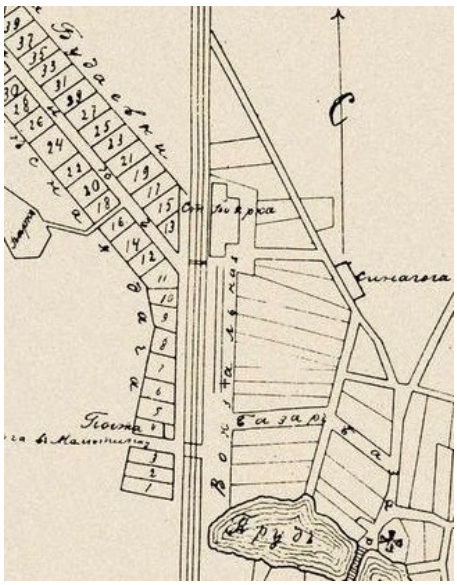

Напередодні першої світової війни **в Будаївці**, налічувалося 308 садиб, а в парафії 1917 р. нараховувалось 844 чоловіка і 931 жінка.

Тим часом, у 1914 році почалася **Перша світова війна (**1914-1918 р.**)**, яка швидко перетворилася на затяжний конфлікт і виснажила Російську імперію. Війна спричинила величезні втрати на фронті (близько двох мільйонів), розлад системи постачання, інфляцію та нестачу продовольства в містах. До 1917 року армія втрачала боєздатність і довіру до командування, а в тилу зростало загальне невдоволення владою.

У цей час посилилися різні політичні рухи, зокрема більшовицька фракція російських соціал-демократів, яку очолював **Ленін** (1870–1924 р.), котрий перебував в еміграції. Фракція виступала за припинення війни та радикальну зміну державного устрою, закликаючи до повалення існуючої монархічної системи, встановлення влади рад і перерозподілу політичної та економічної влади на користь робітників і селян.

У результаті цих процесів у лютому 1917 року в **Петрограді** почалися масові страйки та протести, які переросли в політичну кризу і призвели до того що імператор **Коля II (**1868 –

1918 р.) зрікся влади що призвело до розпаду центральної влади. Ці події фактично стали початком **Лютневої революції**, коли до страйків робітників приєдналися солдати Петроградського гарнізону, що різко змінило баланс сил у місті. У результаті виникло двовладдя — **Тимчасовий уряд** і **Ради робітничих та солдатських депутатів**, які паралельно претендували на керування країною. Це створило тривалий період політичної нестабільності, що згодом підготував ґрунт для подій Жовтня 1917 року.

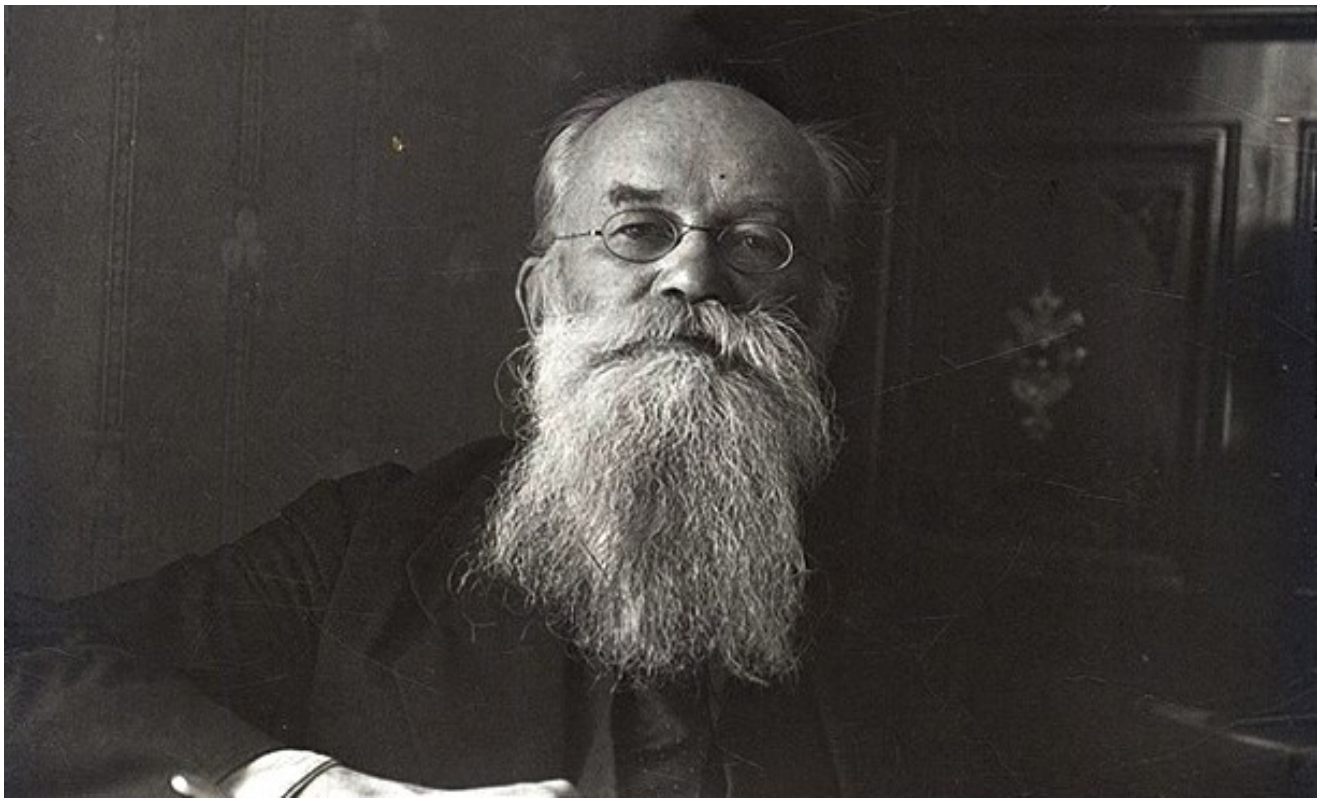

У цей період **Українська Центральна Рада** під керівництвом **Михайла Грушевського** (1866 – 1934 р.) поступово розширювала свій політичний і адміністративний вплив, у ситуації розпаду імперської влади, на Київ і навколишні території, включно зі стратегічними районами вздовж залізниць.

У Боярці, як і на інших станціях Південно-Західної залізниці, стара імперська адміністрація втрачала контроль. Формально влада переходила до місцевих революційних комітетів і органів самоврядування, але реальна сила часто належала залізничним робітникам і профспілковим організаціям. Саме вони в умовах хаосу могли впливати на рух поїздів і постачання, що робило залізничні вузли важливими стратегічними пунктами.

На початку 1918 року Київ став центром боротьби між різними силами. З українського боку оборону Києва здійснювали різні частини УНР, зокрема **Січові стрільці** під командуванням **Євгена Коновальця** (1891 – 1938 р.) та інші формування, пов’язані з військовими структурами **УНР**, у тому числі організаційно — з **Симоном Петлюрою** (1879 – 1926 р.).

Іван Горемика-Крупчинський був одним із помітних організаторів українських сил на Київщині в буремні роки Української революції. Події 1918 року стали для нього часом активної військової та політичної діяльності, пов’язаної насамперед із Васильковом, Фастовом, Бояркою та Києвом.

Після захоплення Києва більшовиками в січні 1918 року Горемика-Крупчинський певний час переховувався у місті, а згодом перебрався до Фастова. Там він долучився до формування українських збройних сил, які мали підтримати відновлення влади Української Народної Республіки на Київщині.

22 лютого 1918 року він організував **Васильківський Кіш Вільного козацтва** — місцеве українське військове формування, створене для боротьби проти більшовицьких загонів. Саме з цими підрозділами **Горемико-Крупчінського** (1880 – 1937 р.) узяв участь у наступі на Київ. Бої точилися на лінії Васильків — Фастів — Боярка — Київ.

Особливо важливими були події навколо станції Боярка та **Жуляни** (**Вишневе**), які українські сили зайняли перед остаточним входом до столиці.

1 березня (16 лютого за старим стилем)1918 року, після відступу більшовиків із Києва, Горемико-Крупчінський деякий час виконував функції тимчасового коменданта міста до повернення урядових структур УНР. Це був короткий, але показовий момент, який свідчив про його авторитет серед українських військових того часу.

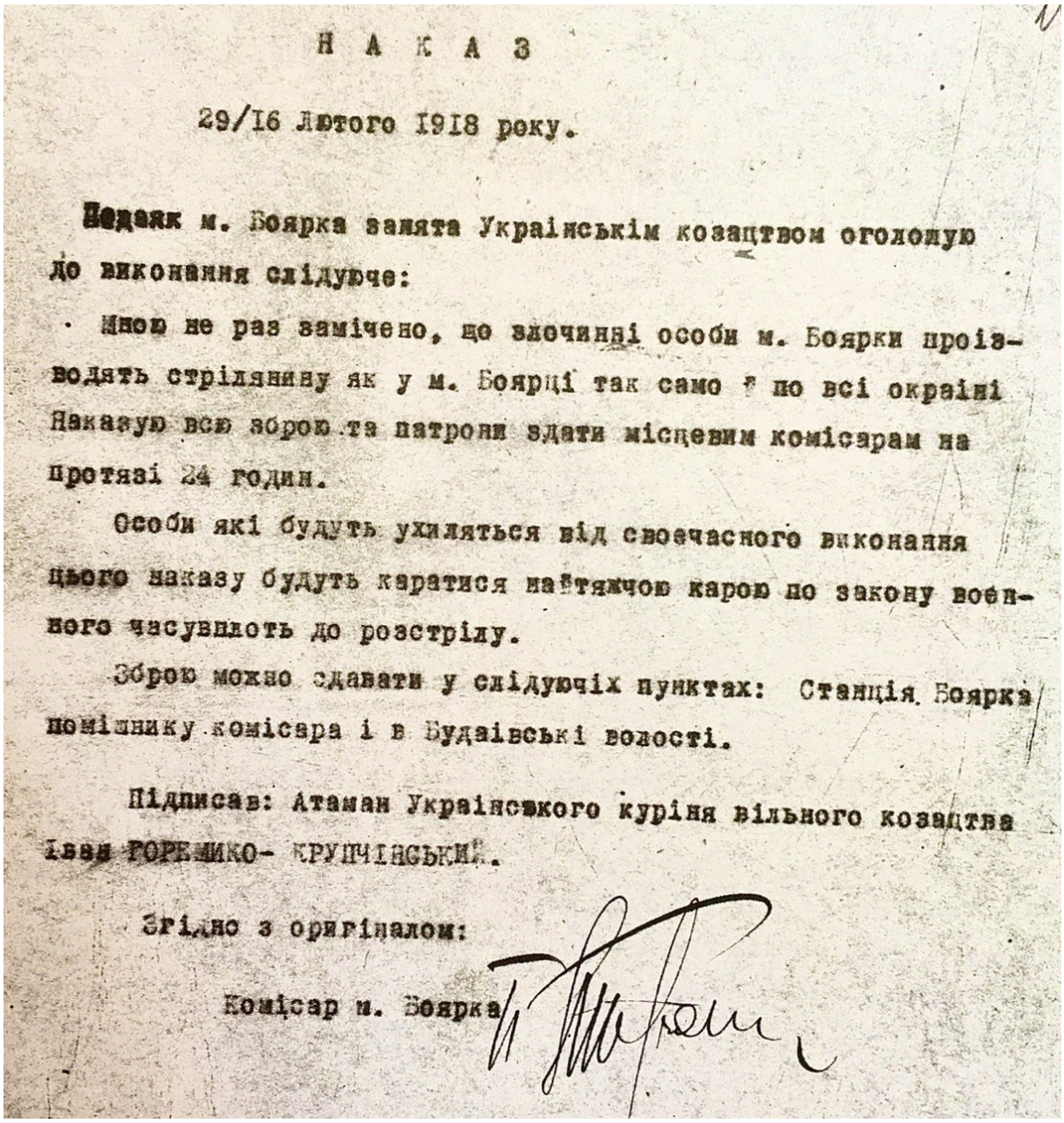

НАКАЗ

29/16 Лютого 1918 року.

Недавно м. Боярка занята Українським козацтвом оголошую до виконання слідуюче:

Мною не раз замічено, що злочинні особи м. Боярки проізводять стріляннину як у м. Боярці так само по всі окраїні Наказую всю зброю та патрони здати місцевим комісарам на протязі 24 годин.

Особи які будуть ухиляться від своєчасного виконання цього наказу будуть каратися найтяжчою карою по закону воєнного часу вплоть до розстрілу.

Зброю можно сдавати у слідуючіх пунктах: Станція Боярка помічнику комісара і в Будаївські волости.

Підписав: Атаман Українського куріня вільного козацтва Іван ГОРЕМИКО- КРУПЧІНСЬКИЙ.

Згідно з оригіналом:

Комісар м. Боярка

Після київських подій Горемико-Крупчинський продовжив військову діяльність і брав участь у боях на Правобережжі, зокрема в районах Тараща та Синявки.

Після укладення **Брест-Литовського миру** 1918 року ситуація змінилася: на територію України увійшли німецькі та австро-угорські війська. Їхня присутність була передбачена умовами договору та інтересами **Центральних держав** (Німеччина, Австро-Угорщина,

Османська імперія та Болгарія), які протистояли **Антанті** (Франція, Велика Британія, Російська імперія до 1917 року, Російська республіка у 1917 році, з 1917 року також США та інші союзники). Центральні держави розраховували отримати з України продовольство та сировину для продовження війни.

У цей період до влади в Україні прийшов **Павло Скоропадський** (1873–1945 р.), і була встановлена **Українська Держава** (**Гетьманат**). Вона спиралася на адміністративний апарат, офіцерство та підтримку німецької військової присутності. У Боярці та навколишніх районах це означало відносну стабілізацію, але вона трималася насамперед на військовому контролі. Залізничні станції перебували під суворим наглядом, оскільки мали стратегічне значення для постачання.

Починаючи з середини 1918 року ситуація знову змінилася через поразку Німеччини у Першій світовій війні. Німецькі війська почали залишати територію України, і режим Скоропадського швидко втратив опору. У результаті до влади повернулася **Директорія УНР** на чолі з **Симоном Петлюрою** (1879–1926 р.).

У цих складних умовах Директорія намагалася не лише вести бойові дії, а й активно шукати міжнародної підтримки. У 1919 році українська делегація підготувала для **Паризької мирної конференції** спеціальну **мапу**, на якій були позначені етнічні та історичні кордони України. Ця мапа мала продемонструвати делегатам країн Антанти право України на незалежність і значні **території, населені українцями**.

Однак Україна опинилася в умовах багатосторонньої війни. **Більшовицькі** (**червоні**) війська намагалися встановити радянську владу і включити Україну до складу нової **радянської держави**. **Білогвардійські (білі**) армії, зокрема сили Денікіна, виступали за відновлення «єдиної та неподільної Росії» і відмовлялися визнавати українську державність. Польські війська намагалися закріпити свій контроль над західноукраїнськими землями. Крім цього, на місцях діяли численні отаманські та повстанські загони, які часто змінювали сторони залежно від ситуації.

У 1919 році бойові дії на Київщині стали особливо інтенсивними. Контроль над Києвом і залізничними лініями неодноразово переходив від однієї сторони до іншої. Українські війська **УНР** іноді відступали під тиском більшовиків, а згодом вступали у конфлікт і з білогвардійськими силами під командуванням **Денікіна** (1872–1947 р.), який не визнавав української незалежності та називав територію виключно «Малоросією».

Окремим фактором конфлікту стали повстанські рухи на місцях. На півдні та частково в центральній Україні діяли загони **Нестора Махно** (1888 – 1934 р.), які воювали як проти білогвардійців, так і проти більшовиків, змінюючи тактичні союзи залежно від ситуації. У 1919 році також посилився масштабний селянський повстанський рух під проводом отаманів, зокрема рух, пов'язаний з отаманом **Данилом Терпилом** (**Зеленим** (1886–1919 р.)), який часто називають "**Зеленівщиною**". Ці загони діяли переважно на Київщині, включно з лісовими районами та залізничними комунікаціями, і були спрямовані проти більшовицьких продовольчих загонів і місцевої радянської адміністрації.

Після укладення Варшавської угоди 21 квітня 1920 року між УНР, яку представляв Симон Петлюра, і Польщею на чолі з **Юзефом Пілсудським** (1867–1935р.) сторони домовилися про спільні дії проти більшовицьких сил. Польські та українські війська координували наступальні операції, намагаючись швидко відновити контроль над частиною українських територій.

Наступ розгортався в умовах загальної виснаженості сил після попередніх років війни та нестабільної політичної ситуації, що ускладнювало координацію між союзниками. Однак через перевагу Червоної армії у людських і матеріальних ресурсах, а також через розпорошеність антибільшовицьких сил, наступ швидко втратив темп. Після короткочасного зайняття Києва польсько-українські війська змушені були відступити.

У подальших боях більшовики перейшли в контрнаступ і до кінця 1920 року відновили контроль над більшістю території України. Армія УНР поступово втрачала організовану структуру, відступаючи в бік польського кордону та **інтернування**. У 1921 році радянська влада остаточно закріпилася на значній частині українських земель, що стало основою для формування **УСРР (**Українська Соціалістична Радянська Республіка**)** як складової радянської державної системи.

* * *

Окремо треба розповісти про єврейську трагедію, а саме про **погроми**, що відбувалися як на території України, так і за її межами в період **Громадянської війни** в той час. Загалом у 1918–1921 роках унаслідок погромів загинули сотні тисяч євреїв. Пік насильства відбувся у Боярці **25 серпня 1919 року за старим стилем**, або ж за новим — **7 вересня 1919 року.** Ось що писав про ці події співробітник однієї з київських газет **Іван Деревенський** в перекладі на українську мову:

«Я прибув до Боярки 3-го вересня, тобто рівно через 6 днів після погрому, що відбувся там. Пропонований тут матеріал зібраний мною шляхом опитування місцевих жителів, виключно християн, оскільки абсолютно все єврейське населення Боярок [під Боярками він має на увазі поселення навколо станції Боярка, Будаївку-Боярку і саме село Боярку що нині перейменовано в Тарасівку] покинуло селище і всі мої пошуки не лише потерпілих, а й взагалі євреїв не увінчалися успіхом. З упевненістю можна сказати, що жодного єврея в Боярках зараз немає. (До погрому в Боярці знаходилося до 60 єврейських сімей, тобто близько 250–300 душ.) Мені розповідали про одну жінку єврейку, яка начебто переховується десь, чи то в купальні, чи то на березі річки, але, незважаючи на мої ретельні пошуки, виявити її мені не вдалося. Мною обставинно опитано 14 осіб і, крім того, я вів попутні мимохідні розмови з багатьма місцевими жителями. Серед цих 14 осіб — троє посадових осіб /члени волосного Правління/ і один православний піп / не місцевий житель, випадковий свідок деяких епізодів. Зібраний мною матеріал пропонується тут стосовно програми обстеження, даної мені Редакцією перед від’їздом до Боярки.

1/ Взаємовідносини між християнським і єврейським населенням у Боярках до погрому, загалом можна назвати хорошими. З місцевими євреями — старожилами населення жило навіть дружно. Деяке незадоволення і міщанський бурчання викликав у місцевому населенні приплив до Боярок євреїв-біженців, які оселилися тут після смуги погрому петлюрівських і бандитських [угруповань] у районі Василькова, Фастова, Білої Церкви та інших довколишніх місцевостей. Причини незадоволення біженцями-євреями пояснюються, головним чином, тим, що з припливом їх життя стало ще дорожчим, як це завжди буває при збільшенні народонаселення. Крім того, місцеве населення, що займається торгівлею і спекуляцією, побачило в особі частини прибулих своїх конкурентів. Але в загальному і цілому, повторюю, відносини між християнським і єврейським населенням у Боярках були хороші, мирні, з легким, звичним для українського села полаюванням «ж..ів» і зі звалюванням на їхню голову всіх суспільних бід і нещасть.

2/ Особливо яскраво позначилася ця остання обставина у прямому ототожненні євреїв із радянською владою, хоча місцеві радянські діячі були не євреї, а виключно християни. З радянськими діячами євреями населення знайоме було хіба тільки за мимохідними наїздами якихось комісарів, Політкомів, наїздами, що відбувалися завдяки близькості Боярок від Києва і фронту, досить часто. Але місцеві євреї нічим не проявляли своїх симпатій до радянської влади /та їх і не було/; скоріше навпаки — різко негативно ставилися до більшовизму. Тим не менш, сила переконання хо..а, що всі напасті від «жи.а», непохитна. Населення так і залишилося переконаним, що радянська влада захищає тільки єврейські інтереси, одним словом, що радянська влада — єврейська влада. Наприклад, місцеві торговці євреї ніяк уже не були зацікавлені в існуванні та процвітанні радянської влади і, тим не менш, «за настроєм їх на базарі ми судили, — розповідає далеко не темний місцевий житель, колишній солдат, — погані справи у більшовиків, десь на фронті [їх] б'ють»....

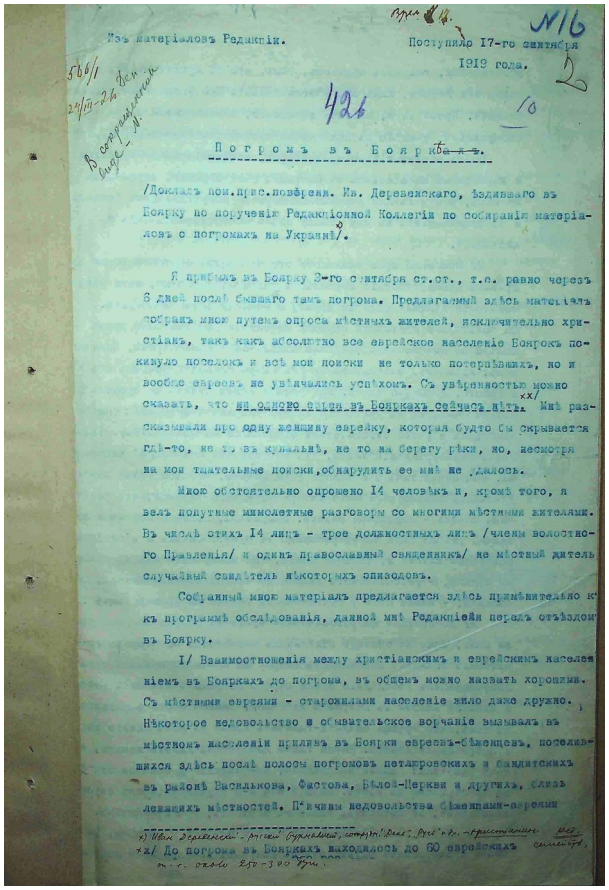

Изъ матеріаловъ Редакціи.

Поступило 17-го сентября 1919 года.

№16

Погромъ въ Бояркахъ.

/Докладъ пом.прис.повѣренн. Ив. Деревенскаго, ѣздившаго въ Боярку по порученію Редакціонной Коллегіи по собиранію матеріаловъ о погромахъ на Украинѣ/.

Я прибылъ въ Боярку 3-го сентября ст.ст., т.е. равно черезъ 6 дней послѣ бывшаго тамъ погрома. Предлагаемый здѣсь матеріалъ собранъ мною путемъ опроса мѣстныхъ жителей, исключительно христіанъ, такъ какъ абсолютно все еврейское населеніе Боярокъ покинуло поселокъ и всѣ мои поиски не только потерпѣвшихъ, но и вообще евреевъ не увѣнчались успѣхомъ. Съ увѣренностью можно сказать, что ни одного еврея въ Бояркахъ сейчасъ нѣтъ.xx/ Мнѣ разсказывали про одну женщину еврейку, которая будто бы скрывается гдѣ-то, не то въ кувальнѣ, не то на берегу рѣки, но, несмотря на мои тщательные поиски, обнарудить ее мнѣ не удалось.

Мною обстоятельно опрошено 14 человѣкъ и, кромѣ того, я велъ попутные мимолетные разговоры со многими мѣстными жителями. Въ числѣ этихъ 14 лицъ - трое должностныхъ лицъ /члены волостного Правленія/ и одинъ православный священникъ/ не мѣстный житель случайный свидѣтель нѣкоторыхъ эпизодовъ.

Собранный мною матеріалъ предлагается здѣсь примѣнительно къ программѣ обслѣдованія, данной мнѣ Редакціей передъ отъѣздомъ въ Боярку.

I/ Взаимоотношенія между христіанскимъ и еврейскимъ населеніемъ въ Бояркахъ до погрома, въ общемъ можно назвать хорошими. Съ мѣстными евреями - старожилами населеніе жило даже дружно. Нѣкоторое недовольство и обывательское ворчаніе вызывалъ въ мѣстномъ населеніи приливъ въ Боярки евреевъ-бѣженцевъ, поселившихся здѣсь послѣ полосы погромовъ петлюровскихъ и бандитскихъ въ районѣ Василькова, Фастова, Бѣлой-Церкви и другихъ, близъ лежащихъ мѣстностей. Причины недовольства бѣженцами-евреями

x) Иван Деревенскій - русскій Бурмалиевъ, сотрудн. "День", "Русь" и др. - христіанинъ. ред.

xx/ До погрома въ Бояркахъ находилось до 60 еврейскихъ семействъ, т.е. около 250-300 душъ.

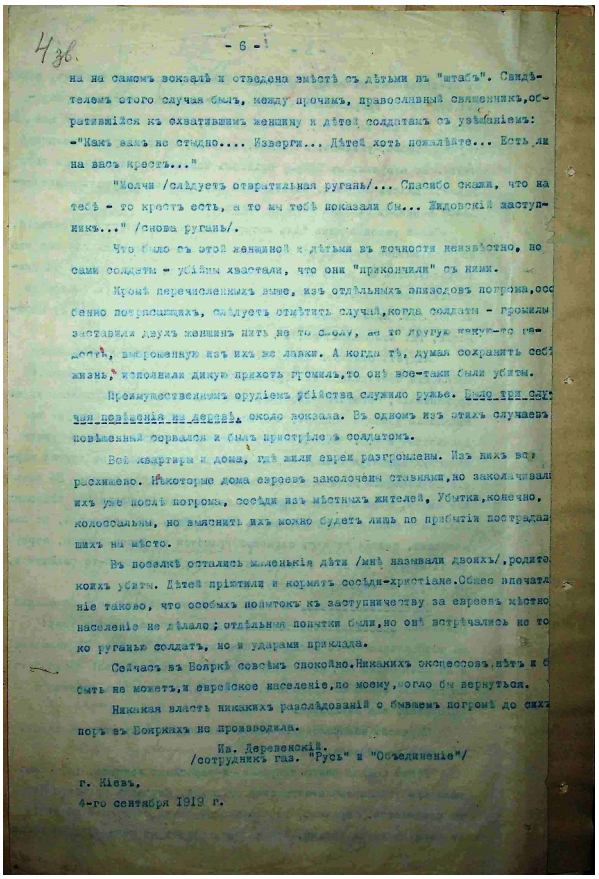

4зв.

- 6 -

на на самомъ вокзалѣ и отведена вмѣстѣ съ дѣтьми въ "штабъ". Свидѣтелемъ этого случая былъ, между прочимъ, православный священникъ, обратившійся къ схватившимъ женщину и дѣтей солдатамъ съ увѣщаніемъ: -"Какъ вамъ не стыдно.... Изверги... Дѣтей хоть пожалѣйте... Есть ли на васъ крестъ..."

"Молчи /слѣдуетъ отвратильная ругань/... Спасибо скажи, что на тебѣ - то крестъ есть, а то мы тебѣ показали бы... Жидовскій заступникъ..." /снова ругань/.

Что было съ этой женщиной и дѣтьми въ точности неизвѣстно, но сами солдаты - убійцы хвастали, что они "прикончили" съ ними.

Кромѣ перечисленныхъ выше, изъ отдѣльныхъ эпизодовъ погрома, особенно потрясающихъ, слѣдуетъ отмѣтить случай, когда солдаты - громилы заставили двухъ женщинъ пить не то смолу, не то другую какую-то гадость, выброшенную изъ ихъ же лавки. А когда тѣ, думая сохранить себѣ жизнь, исполнили дикую прихоть громилъ, то онѣ все-таки были убиты.

Преимущественнымъ орудіемъ убійства служило ружье. Было три случая повѣшенія на деревѣ, около вокзала. Въ одномъ изъ этихъ случаевъ повѣшенный сорвался и былъ пристрѣленъ солдатомъ.

Всѣ квартиры и дома, гдѣ жили евреи разгромлены. Изъ нихъ все расхищено. Нѣкоторые дома евреевъ заколочены ставнями, но заколачивали ихъ уже послѣ погрома, сосѣди изъ мѣстныхъ жителей. Убытки, конечно, колоссальны, но выяснить ихъ можно будетъ лишь по прибытіи пострадавшихъ на мѣсто.

Въ поселкѣ остались маленькія дѣти /мнѣ называли двоихъ/, родители коихъ убиты. Дѣтей пріютили и кормятъ сосѣди-христіане. Общее впечатлѣніе таково, что особыхъ попытокъ къ заступничеству за евреевъ мѣстное населеніе не дѣлало; отдѣльныя попытки были, но онѣ встрѣчались не только руганью солдатъ, но и ударами приклада.

Сейчасъ въ Бояркѣ совсѣмъ спокойно. Никакихъ эксцессовъ нѣтъ и быть не можетъ, и еврейское населеніе, по моему, могло бы вернуться.

Никакая власть никакихъ разслѣдованій о бывшемъ погромѣ до сихъ поръ въ Бояркахъ не производила.

Ив. Деревенскій.
/сотрудникъ газ. "Русь" и "Объединеніе"/

г. Кіевъ,
4-го сентября 1919 г.

3/ До приходу Добровольчої Армії в Боярки погрому там не було, якщо не вважати окремих ексцесів з боку галицьких солдатів, які займали Боярку за добу до приходу туди добровольців /останню добу перед погромом ніяких військ і ніякої влади в Боярках не було/. Ексцеси ці виразилися в тому, що група солдатів-галичан [УГА] зайшла в будинок одного єврея і зажадала грошей. [Тут треба зазначити що в кожній нації є свій цвіт, і є виродки. Історично Українська Галицька Армія вважалася однією з найбільш дисциплінованих, кадрових та організованих військових сил того часу. Погроми євреїв не були офіційною політикою чи масовим явищем в УГА, проте під час тривалих боїв, та хаосу Громадянської війни окремі групи солдатів деморалізувалися, збивалися в банди та вдавалися до мародерства й грабежів. Саме така окрема група за добу до приходу білих грабувала єврейські будинки в Боярці, і до справжньої УГА не має ніякого відношення. Якби командування УГА (або військово-польовий суд) дізналося про цей інцидент і впіймало винних, цих солдатів чекав би негайний **розстріл**] Коли голова дому став давати гроші, його донька зауважила: «які ви солдати, ви — бандити» і була за ці слова пристрелена на місці. Було і ще 2–3 випадки вбивства євреїв галичанами, з мотивів, головним чином, грабіжницьких.

А потім галицькі частини швидко знялися і виїхали. Селищем стали ширитися чутки, що до Боярок наближаються добровольці. Цілий день /субота 24-го серпня/ ходили ці чутки і разом з тим, що вельми характерно, чутки про майбутній погром євреїв. Уже під впливом цих чуток частина єврейського населення покинула Боярки і попрямувала до Києва.

4/ Хронологічно хід погрому малюється так: у ніч з 24 на 25 серпня до нічного сторожа на Новому базарі підійшла група солдатів, чоловік 8, і зажадала вказати, де єврейські лавки. Сторож почав указувати, але, не бажаючи брати на себе відповідальності, просив солдатів узяти як указника ще одну людину, обов'язково єврея, оскільки він «може помилитися» і «гріха на душу приймати не бажає». Знайшли якогось місцевого єврея і стали обходити базар. Не єврейські лавки відзначалися хрестом. Сторожа і єврея відпустили, а на ранок почався погром саме з цих лавок. Нічні розвідники — солдати були солдатами військової частини Добровольчої Армії, яка щойно ввечері прибула до Боярки пішки бойовим порядком /попереду ланцюг/ з боку Києва. Яка це була частина — з'ясувати не вдалося. Якийсь вільний загін якоїсь дивізії. Деякі місцеві жителі називають цей загін чомусь «каральним». Погони на солдатах були червоні. Про те, як зустріло місцеве населення, зокрема, єврейське, цей загін **Добровольчої Армії** [офіційна назва білогвардійських військ під командуванням генерала **Денікіна**] не може бути й мови, оскільки вступ загону до селища для більшості населення пройшов непомітно. Зустріли пасивно, ніяк не виражаючи свого ставлення. Зміна польських загонів для Боярок — справа звична. Населення часто-густо не знає навіть які війська входять — дружні чи ворожі — і тому боїться відразу виражати своє ставлення. Ніяких зовнішніх приводів до погрому не було. Весь погром малюється мені діянням купки зловмисних солдатів із загону добровольчої армії, купки числом не більше 20 чоловік, при схвальному ставленні всієї решти маси солдатів того ж загону /чоловік 200/, при повній розгубленості та нерозпорядливості офіцерського складу загону /офіцер якийсь ходив і вмовляв «братців» не громити, а його лаяли поганими словами/ і при пасивності та, частиною при наявності грабіжницьких інстинктів з боку місцевого населення.

Продовжую виклад ходу подій. З раннього ранку неділі 25-го серпня група солдатів, чоловік у 20, розбила єврейські лавки на базарі, аптекарський магазин і всі взагалі лавки євреїв у селищі. Товар викидався на вулицю, уносився іншими солдатами, розкрадався хлопчиками і своїми, з'їдався, якщо був їстівний, ламався і т.д. Тільки розгромивши дочиста і витягнувши все, та ж група солдатів розбилася на маленькі групи по 3, 5, 6, 8 чоловік і розбрелася селищем, супроводжувана гиканням і улюлюканням хлопчиків. Солдати заходили в єврейські будинки і квартири і починали нещадно все бити, ламати, викидати з вікон, ховати в кишені та роздавати юрбі, що чекала тут-таки на вулиці. Господарів виганяли, а якщо чинив опір або починав кричати — били, але зранку ще не вбивали. Однак, достатньо було статися десь на вулиці першому випадку вбивства єврея, як громили пішли з певним гаслом — убивати євреїв, убивати всіх до одного, хто б не зустрівся. Але й ця система була невдовзі змінена: вулицями Боярки проскакав якийсь розпатланий солдат, який наказав євреїв не вбивати на вулиці та в будинках, а всіх ловити і обов'язково вести в «штаб» [приміщення сучасної школи №2]. Почалася ловля живих людей, у той час як погром не припинявся. Спійманим зв'язували руки назад, а іноді без зв'язування і вели їх до вокзалу. Тут на пригорку, біля вокзалу, за кущами сидів якийсь «штаб», що складався з тих же громил солдатів. Що там робили в цьому «штабі» — нікому достеменно невідомо, тому що жоден єврей живим зі штабу не вийшов. **Деяких розстрілювали тут-таки, а більшість відводилася за вокзал, у поле і розстрілювалася на галявині.** Цілий день /неділя 25-го/ тривала ця дика розправа, не припинялася вона вночі /хоча і в слабкій ступені/, відновилася в понеділок 26-го і тривала цілий понеділок.

У понеділок під вечір військова частина, яка влаштувала погром, вийшла з Боярки у напрямку до села **Гнатівки** і погром припинився. Але треба зауважити, що у вівторок, 27-го було знайдено ще два трупи євреїв, убитих, очевидно, вночі, уже після відходу військової

частини. У вівторок до Боярки приїхав комендант станції. До того ніякої влади не було. З вівторка порядок у Боярках відновився і нічим з тих пір не порушувався.

Найжахливіший день був неділя 25-го серпня. Населення, яке не брало участі в погромі, але посилено розкрадало все, що викидалося на вулицю або залишалося без нагляду, тепер з епічним спокоєм розповідає, як воно ходило і дивилося на погром. Ходили навіть до «штабу». Густа юрба оточувала ту місцевість, де містився «штаб».

Слід відзначити один випадок, коли місцеве християнське населення заступилося за приреченого на смерть єврея на прізвище **Бруженицький**, багатого чоловіка, домовласника і лісопромисловця. Населення запевняло солдатів, що це єврей хороший, до комуни не причетний і т.д. «Штаб» зважив на прохання населення, видав Бруженицькому «охоронну грамоту» і відпустив його. Правда, за іншою версією Бруженицький дав штабу 50 тисяч романовських грошей. Але так чи інакше, а з охоронною грамотою в кишені Бруженицькому дозволили захопити дружину і відправити її до Києва. Дружину він відправив, але сам, очевидно, вважаючи себе з охоронною грамотою в безпеці, повернувся до Боярки. На шляху з вокзалу його зустрів якийсь солдат і, незважаючи на охоронну грамоту, убив його.

Кількість убитих за відомостями з офіційного джерела дорівнює приблизно 60 чоловікам і розподіляється так**: у неділю 25-го біля вокзалу /в «штабі»/ убито 22 чоловіка** і на полі близько 20; у понеділок поховано в полі зібраних по селищу близько 20 трупів і, нарешті, у вівторок знайдено і поховано ще 2 чоловіка.

Випадків зґвалтування ніхто з опитаних мною не знає і про них не чув.

Убито найбільше старих і дорослих жінок, оскільки молодь устигла завчасно втекти. Випадків убивства дітей не відзначається. Втім, необхідно відзначити наступний випадок: жінка з двома дітьми, яка кинулася бігти до поїзда, була спіймана на самому вокзалі і відведена разом з дітьми до «штабу». Свідком цього випадку був, між іншим, православний піп, який звернувся до солдатів, що схопили жінку і дітей, з умовлянням: — «Як вам не соромно.... Нелюди... Дітей хоч пожалійте... Чи є на вас хрест...» «Мовчи /йде огидна лайка/... Дякуй, що на тобі-то хрест є, а то ми тобі показали б... Жи…ський заступник...» /знову лайка/. Що було з цією жінкою і дітьми достеменно невідомо, але самі солдати — убивці хвастали, що вони «покінчили» з ними.

Крім перелічених вище, з окремих епізодів погрому, особливо приголомшливих, слід відзначити випадок, коли солдати — громили змусили двох жінок пити чи то смолу, чи то іншу якусь гидоту, викинуту з їхньої ж лавки. А коли ті, думаючи зберегти собі життя, виконали дику примху громил, то вони все-таки були вбиті.

Переважним знаряддям убивства служила рушниця. Було три випадки повішення на дереві, біля вокзалу. В одному з цих випадків повішений зірвався і був пристрелений солдатом.

Усі квартири і будинки, де жили євреї, розгромлені. З них усе розкрадено. Деякі будинки євреїв заколочені віконницями, але заколочували їх уже після погрому, сусіди з місцевих жителів. Збитки, звісно, колосальні, але з’ясувати їх можна буде лише після прибуття постраждалих на місце.

У селищі залишилися маленькі діти /мені називали двох/, батьки яких убиті. Дітей прихистили і годують сусіди-християни. Загальне враження таке, що особливих спроб до заступництва за євреїв місцеве населення не робило; окремі спроби були, але вони зустрічалися не тільки лайкою солдатів, а й ударами приклада.

Зараз у Боярці зовсім спокійно. Ніяких ексцесів немає і бути не може, і єврейське населення, на мою думку, могло б повернутися.

Жодна влада ніяких розслідувань про колишній погром досі в Боярках не проводила.

До погрому в Боярках перебувало до 60 єврейських сімейств, тобто близько 250–300 душ.

Ів. Деревенський. /співробітник газети «Русь» і «Объединение»/ м. Київ,

4-го вересня 1919 р.»

Цей та інші документи, які зберігаються в Державному архіві Київської області (**ДАКО**), **фонд Р-3050, опис 1, справа 134**, (і є у відкритому доступі в Інтернеті), являються першоджерелом яке дозволяє детально відтворити хронологію злочинних подій того часу.

Тож нам відомо що:

25 серпня за старим стилем, (**7 вересня** за новим), було вбито близько 60 євреїв. Біля «штабу» 22 чоловіка і на полі близько 20. Як зазначалося вище, деяких розстрілювали біля штаба, а більшість відводилася за вокзал, у поле і розстрілювалася на галявині. Про це пише і **С. Розенкранц** «Недалеко від вокзалу вирито [декілька] великих спільних могил, у яких поховано по 25–30 чоловік» Тобто **перше поховання** було біля «штабу» де було вбито 22 людини, **друге поховання** знаходилось за вокзалом у полі де було поховано близько 20 тіл.

26 серпня у понеділок поховано в полі зібраних по селищу ще близько 20 трупів – це **трете поховання** яке знаходилося в полі поряд з другим похованням.

Місце знаходження першого поховання нам теоретично (**ексгумацію не проводили**) відоме. На цьому місці, 2 вересня 2018 року меморіал був реконструйований, бо за декілька років до цього там «**Український союз єврейських студентів**» прикріпив (**можливо помилкову** бо знову ж таки - ексгумації не було) табличку з написом про загиблих від нацизму.

Як бачимо, табличку замінили, проте на новій вказане не те число що зазначається в документах архіву ДАКО. **Трагедія відбулась не 3-го, а 7 вересня** (7 вересня, це 25 серпня за старим стилем**). І. Деревенський** зазначає що він **приїхав** у Боярку **3** вересня (за старим стилем, або 16 вересня за новим), і саме цю дату, трохи пізніше, **С. І. Гусєв-Оренбурзький**

помилково вписав як день трагедії в свій труд «**Багряна книга. Погроми 1919–1920 р.**» видану у 1921 році в **Кишиневі**, а згодом, у 1922 році, перевидану в **Берліні**. Книга була швиденько написана в художній формі і описує близько 60 погромів, і за 2 роки (1921-1922 р.) її тираж **з похибкою** розійшовся близько 6 000 екземплярів. Тож ще раз - трагедія відбулась **не 3-го, а 7 вересня.**

У 1919 хоронили **траншеями** в край доріг, а у 1941-1943 р. закапували в **яму**. Уявить якщо б там було поховано не 22 людини як ми читаємо у документі, а 60 як написали на стелі – якої б довжини був би цей рів?!

На інформаційній стелі яку встановили поряд з меморіалом вказано що «тут поховані більш як **60** євреїв» (хоча, документі вказано що **22**), а ще: «Серед розстріляних рідний дядько Шолом-Алейхема – Мотл Рабінович».

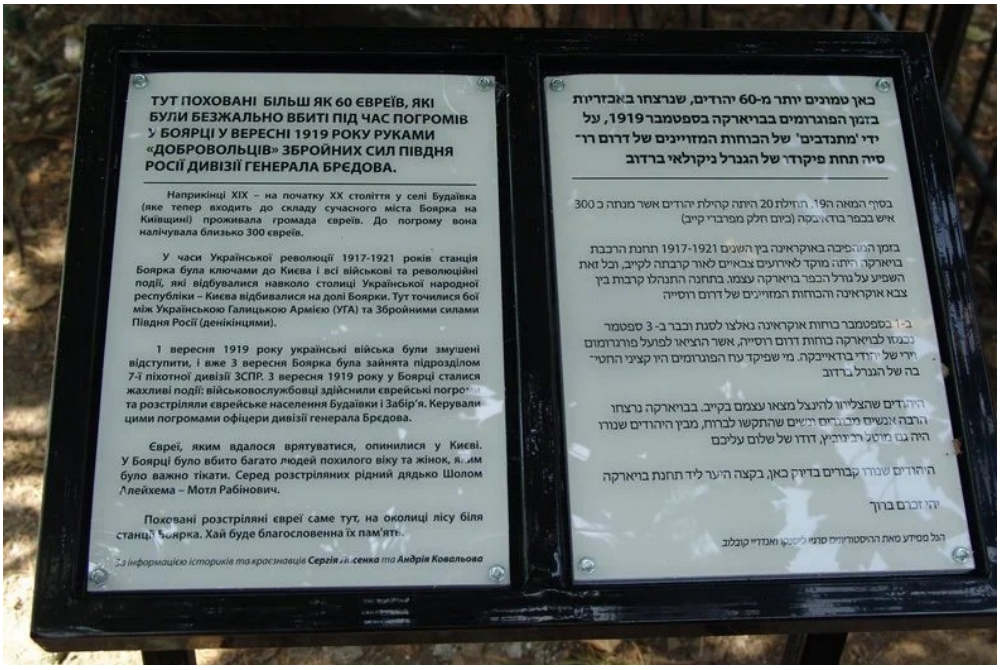

Я ніде не зустрічав запис про те що у Шолом-Алейхема є дядько Мотл**. У Шліома Нухимовича Рабиновича** (Шолом-Алейхема) батьком був **Нохим Вольков Рабинович**. Тож дід Шолом-Алейхема носив і'мя **Волько**. Якщо б Мотл Рабінович був би рідним дядьком Шолом-Алейхема він повинен був би бути Мотл Волько Рабінович.

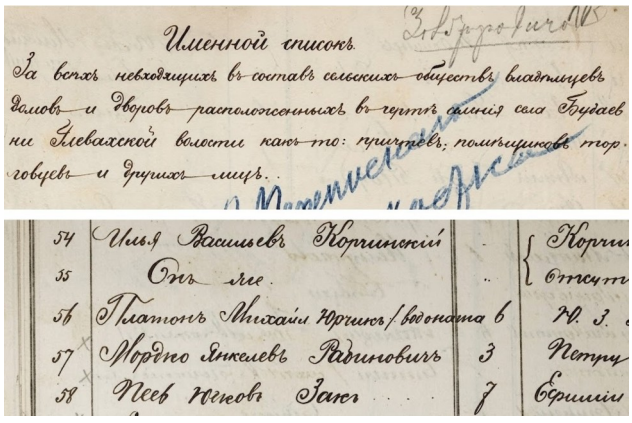
Именной списокъ.
За всѣхъ невходящихъ въ составъ сельскихъ обществъ владѣльцевъ домовъ и дворовъ расположенныхъ въ чертѣ селенія села Будаевки Глевахской волости какъ то: причтовъ, помѣщиковъ торговцевъ и другихъ лицъ.

54	Илья Васильевъ Корчинскій		Корчи
55	Онъ же		Отсут
56	Платонъ Михайл Юрчикъ / водоната	6	Ю. З.
57	Мордко Янкелевъ Рабиновичъ	3	Петру
58	Песь Юсковъ Закъ	7	Ефимій

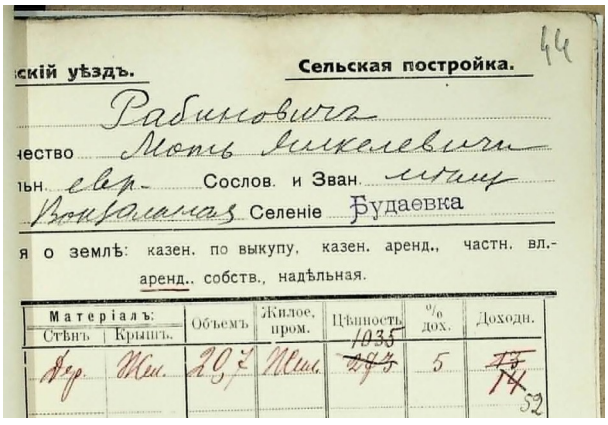
...скій уѣздъ. Сельская постройка. 44
Рабиновичъ
...чество Мотъ Янкелевичъ
...льн. евр. Сослов. и Зван. мѣщ.
Вокзальная Селеніе Будаевка
...я о землѣ: казен. по выкупу, казен. аренд., частн. вл.- аренд., собств., надѣльная.

Матеріалъ: Стѣнъ	Крышъ	Объемъ	Жилое, пром.	Цѣнность	% дох.	Доходн.
Дер.	Жел.	20,7	Жил.	~~293~~ 1035	5	~~13~~ ~~14~~ 52

Але, документів де згадувався б Мотл Волько Рабінович я не знайшов, але знайшов іншого Мотла. Мот **Янкелевич** Рабинович орендував у Будаївці на вулиці Вокзальній ділянку землі з дерев'яним житловим будинком з залізним дахом. В архівах **ДАКО**, **Фонд 384 опис15 стр. 108**. є документ за 1896 рік де він як **Мордко** входить в «Іменний список» в якому

зазначається що він «не входять до складу сільських товариств, власників будинків і дворів, розташованих у межах селища села Будаївки Глеваської волості, як-от: причтів, поміщиків, торговців та інших осіб». **Мордко** і **Моть** — це різні форми імені **Мордехай**. Тож якщо на увазі мається саме **цей Мотл** – то він, навряд є рідним дядьком Шолом-Алейхема.

В текстах зі світлинами про перейменування меморіалу у 2018 році, (а також в роботі **Андрія Ковальова** «**Як гартувалася державність**» на ст. 381) всі посилаються на статті в Інтернеті, де дівчинка (яка вважає що євреїв на **КПП** розпізнавали за одягом) вказує що цією справою займався місцевій краєзнавець **Сергій Лисенко**. На мого листа у фейсбуці Сергій не відповів, але мені згодився допомогти інший місцевій краєзнавець **Олег Лисенко**, чиї лекції в Інтернеті про Боярку-Будаївку мені дуже допомогли в написанні цієї книги. Ось що він написав: «Добрий день! Розмовляв сьогодні з Сергієм Лисенко він сказав що у нього майже нема інформації по тим подіям. Все що знають він розповів».

Отака історія.

Додам ще й таке. У книжці «Як гартувалася державність», яка академічно дає відсилки на всі джерела інформації (на відміну від цієї книги, яку ви зараз читаєте, бо я ніколи не помиляюсь. Правда, було одного разу коли я думав що помилився – але я помилився), на 45 стр. розповідається про **Валентину Сезон** яка «**записала від місцевих мешканців**» що раніше в Боярці в хаті місцевого попа у 1846 р. ночував **Т. Г. Шевченко**. Тобто, я так розумію, хтось розповів що пам'ятає як більш ніж 170 років назад бачив як відбулася ця «незабутня» подія з ночівлею? Більш того - вже й меморіал поставили….

Потім, на сторінці 47 вже читаємо про **Франка:** «за легендою, яку **записав від місцевих мешканців** Боярки історик та краєзнавець Сергій Лисенко» Іван Франко разом із дружиною вирушили зі станції Боярка віденським потягом до Львова. Вау! Знову незабутня подія, хтось пам'ятає як більш ніж як сто років тому, Франко стояв на пероні! Дивовижно – що й сказати! Але, що це за такий «легендарний» підхід? Якщо зараз місцевий житель скаже, наприклад, що восени 1904 року на площі в Боярці бачив (або йому хтось розповів) одягнену у фіолетовий костюм астральну проекцію **Алістера Кроулі**, то це теж потрібно буде транслювати? Добре, давайте й цю «легенду» впишемо в історію нашого міста.

Зрозумійте мене правильно, можливо Шевченко і Франко дійсно були тут, але наука не працює за принципом «одна баба сказала». Потрібні документи того часу, та критичне мислення, а не дописи заднім числом. Видатний краєзнавець, який зробив значний внесок у створення краєзнавчого музею в Боярці **І. Іванов** (1911 – 1989 р.) – не згадує про жодну з цих подій (далі в книзі я приведу викладку його документів) коли перечислює відомих людей дотичних до Боярки.

* * *

Повертаючись же до теми погромів, я хочу закінчити її ще одним листом, місцевого вчителя на прізвище **Розенкранц**, який жив в ті часи й описав, що сталося після подій 1919 р. Ось його історія в перекладі українською:

Становище в Боярці після погромів.

Розповідь С. Розенкранца — учителя гімназії Записано Ш. Непомнящим.

Після погрому, учиненого добровольцями [денікінцями] в кінці серпня минулого року, усі боярські жителі-євреї втекли до Києва, залишивши своє уціліле від розгрому майно напризволяще. У Києві вони перебували в жахливих умовах: ми, чоловік 20, тулилися спершу кілька місяців у Троїцьких лазнях (по Великій Васильківській № 72) по п'ять-шість

чоловік у номері. Але ми вважалися щасливими, яким багато хто заздрив: усі інші біженці буквально валялися на вулиці. Нужда серед них величезна; багато хто пав жертвами тифів, особливо поворотного тифу, тому що перенісши тиф їм доводилося голодувати, а не поправлятися після хвороби. Повернутися до Боярки не представлялося можливим, оскільки весь час на ст. Боярка відбувалися вбивства проїжджих євреїв. Їх витягували з вагонів, оббирали до нитки і на очах усіх селян вішали на деревах. Число убитих досягає, як передають, кількох сотень чол. Недалеко від вокзалу вирито [декілька] великих спільних могил, у яких поховано по 25–30 чол.; але багато трупів ще не віддано землі і валяються в лісі. Коли я був у Боярці (22 грудня — 4 січня 1920 р.), я бачив вибіглого в переляку з лісу мужика, який наткнувся на мертву голову в чорному дамському капелюсі.

Двоє боярчан (прізвище одного **Чернявський**, прізвища іншого не пам'ятаю) вирушили кілька місяців тому підво́дою [традиційний вантажний або пасажирський віз, у який запрягали коней, або волів] до Боярки, і з тих пір від них немає жодних звісток.

Після зайняття Києва радянськими військами, коли євреям представилася можливість проїзду залізницею, я з двома знайомими жінками, **Дуклер** і **Бружаницькою**, вирішив з'їздити до Боярки, щоб дізнатися про мої речі. (Я був у Боярці народним учителем і мав також єврейську школу з 30 учнями.)

Г-жа Дуклер, бідна жінка, мати 6 дітей, які двічі хворіли в Києві на тиф, передбачала назад переселитися до Боярки, де життя обходиться дешевше, ніж у Києві.

Г-жа Бружаницькая овдовіла у вересні минулого року. Під час погрому російські сусіди [авжеж під сусідами малися на увазі українці, а не росіяни. Просто в той час, коли писалася ця стаття, влада була у більшовиків і все населення України, зокрема й Боярки, називали «руськими»] врятували їх від денікінців, але, коли через кілька днів вони виїхали поїздом до Києва, їх — чоловіка, дружину і доньку — витягли з вагона і хотіли вбити. Дружина і донька сяк-так упросили вбивць, але г**. Бружаницький** [той самий заможний єврей про якого згадував Ів. Деревенський] був убитий. Вдова їхала тепер з наміром продати свій будинок у Боярці і ліквідувати справи дров'яного складу, що належав її чоловікові.

22 грудня — 4 січня [мається на увазі старий і новий стиль] ми прибули до Боярки. Я пішов до знайомого мужика справлятися про мої речі. Уже по дорозі я міг помітити, що в уцілілих єврейських квартирах оселилися селяни, які розбирали на дрова решту напівзруйнованих будинків. Розбирали, наприклад, підлогу в одній квартирі для опалення сусідньої.

Частину моїх речей я знайшов у селян, у яких я помітив багато награбованого і натасканого єврейського добра. У містечку всі добре знають, чиє майно у кого знаходиться, і його легко було б розшукати, але євреї навіть бояться заїкнутися про це.

Я залишився ночувати у знайомого мужика, хоча він мене попереджав по-хорошому знайомству, що моєму життю загрожує небезпека, оскільки боярські селяни не бажають мати у себе свідків, які могли б указати на їхні грабежі. У них твердо вирішено (кажуть навіть, що таке рішення винесене селянським сходом) більше євреїв до Боярки не пускати. Вони кажуть: «Ми міцно тримаємося, зброї у нас багато і нікого ми не боїмося».

Якось-так я провів ніч у знайомого, але більше я не міг уже залишатися і пішов на вокзал. Гуляючи пероном, я помітив, що росіяни, які сидять у багажному відділенні, мене підозріло оглядають і косяться на мене. Я занепокоївся. Тут до мене підійшов знайомий залізничник і по-дружньому сказав: «Утікай швидше, вони тебе приймають за **Слуцького**». Я зрозумів, у чому тут справа (Слуцький — син місцевого м'ясника, був минулого року радянським слідчим у Києві, і вони вважали, що я — оскільки мене прийняли за нього — приїхав розслідувати погром) і давай бог ноги. На щастя, підійшов військовий поїзд, я вийшов у вагон і після 14 годин їзди дібрався до Києва.

Через кілька днів прибули і мої супутниці, г-жа Дуклер і Бружаницька, оскільки селяни не допустили їхнього подальшого перебування в Боярці. Будинок г-жі Бружаницької зайнятий одним мужиком, а з дров'яного складу розкрадають дошки і бруси на паливо. Будинок купити ніхто не хоче, оскільки вважають його таким, що перейшов до «квартиранта» за правом першого захоплення кинутого власниками майна.

Таким чином, їм нічого не залишалося робити, як приїхати слідом за мною до Києва.

Записано 22 січня 1920 р.

* * *

Йдемо далі. Мабуть багато хто з вас чув про книгу **Миколи Островського** (1904–1936 р.) «**Як гартувалася сталь**», проте мало хто знає що в ній написані вигадки радянської пропаганди. Ще у 1919 та 1920 роках у боярському лісництві безперебійно працювала готова вузькоколійна залізниця на кінній тязі довжиною сім з половиною кілометрів. Ця гілка була збудована ще в часи Першої світової війни. Тільки за січень 1920 року з цієї ділянки через станцію Боярка відвантажили 166 вагонів дров, які щоденно возили кіньми на сорока вагонетках.

У липні 1920 року радянська влада мала чіткий план будівництва одинадцяти лісозаготівельних вузькоколійок на Київщині (зокрема Мотовилівка — Дорогинка, Фастів — Веприк, Мотовилівка — Жорнівка, Біличі — Лютіж), але жодного плану щодо будівництва нової залізниці біля станції Боярка не існувало, бо стара лінія повністю справлялася з роботою.

Восени 1921 року наявна боярська вузькоколійка працювала, тому жодної потреби будувати там нову залізницю «з нуля» (як це описано в романі «Як гартувалася сталь») не було взагалі. Тож, твердження з роману про те, що метою будівництва було вивезення 210 кубометрів дров, складених у штабелі за шість верст від станції Боярка, є суцільною маячнею.

Насправді, все було інакше. Наприкінці 1920 року радянська влада почала масово застосовувати примусову працю. Оскільки місцеве населення відмовлялося працювати на лісозаготівлях, 12 грудня 1920 року більшовицька мерзота силою зігнали на лісорозробку 160 мешканців сіл Юрівка, Будаївка, Крюківщина, Малютянка та Забір'я, конфіскувавши у них 60 підвод. Протягом 1921 року у Київському лісозаготівельному районі (куди входила і Боярка) притягнули до відповідальності за законами воєнного часу 750 місцевих селян, які намагалися уникнути цієї праці. Тих, хто ховався, оголошували дезертирами і могли стратити.

У цей же період, восени 1921 року, Микола Островський нібито перебував у Боярці на будівництві міфічної колії. Державний архів Київської області зберіг документи про створення «ударних груп Південно-Західних залізниць» у 1920–1921 роках, але в них повністю відсутні згадки про організацію комсомольських бригад за участі студентів Головних залізничних майстерень чи технікуму (де з серпня 1921 по кінець 1922 року вчився Островський) для будівництва колій у Боярці. Тож сучасні дослідники історії не сумніваються у фальсифікації історії про вузькоколійку.

У 1985 році інспектор Українського товариства охорони пам'яток **Є. Севастьянов** вирішив закріпити радянський **міф** про **Павку Корчагіна** та звернувся до секретаря ЦК комсомолу України **Валерія Борзова** з пропозицією встановити у Боярці пам'ятник — вузькоколійний паровоз. Борзов доручив провести архівні пошуки, але жодних доказів будівництва залізниці комсомольцями чи перебування там Островського у 1921 році знайдено не було. Севастьянов списав це на те, що сталінські бюрократи наприкінці 1930-х років усе знищили і здали в брухт.

Тож Севастьянов сам розшукав підходящий паротяг серії К-157 на Бєлорєцькому металургійному комбінаті, який насправді був збудований Коломенським заводом лише у 1928 році. У квітні 1988 року цей локомотив-паротяг привезли залізницею до депо «Дарниця», де і відреставрували. 21 жовтня 1989 року цей локомотив-паротяг з вигаданим номером К-157 76 урочисто встановили у Боярці на вулиці Вокзальній. Після реконструкції станції Боярка у 2007 р. його перенесли трохи далі, на місце колишній будівлі багажного відділення.

Що ж до самої біографії Миколи Островського, то вона більш ганебна, чим героїчна. Він народився у 1904 року в селі Вілії на Волині, де й закінчив сільську школу. У 1914 році через закриття винокурні його родина переїхала до Шепетівки, де він з 1919 року різав дрова на складі. Протягом 1919–1921 років він служив у бригаді **Григорія Котовського** (1881 – 1925

р.), та працював в Ізяславській **ЧК**, що згодом повністю приховав у офіційній автобіографії. У 1921 році вступив до комсомолу. У серпні 1921 року Островського відрядили до Києва в залізничну школу, де він числився до кінця 1922 року. Островський взагалі не був пов'язаний з Бояркою і не будував там жодних вузькоколійок. У 1923–1924 роках він очолював Березdівський райком комсомолу, паралельно брав участь у каральних акціях загонів Частини Особливого Призначення Шепетівського округу проти селян, став кандидатом у члени компартії, а згодом працював комсомольським організатором в Ізяславі та Шепетівці.

Щодо його смерті та інвалідності, був вигаданий міф про нібито отримані бойові поранення під Львовом. Насправді наприкінці 1922 року в Києві Островський важко захворів на тиф, який протікав з ускладненнями. Через цю хворобу він безперервно пролежав понад вісім місяців і потім був змушений повернутися до Шепетівки. Саме цей перенесений важкий тиф дав ускладнення на весь організм, що з роками призвів до повного паралічу, втрати зору і зрештою стали причиною його передчасної смерті у 1936 р.

* * *

Видатною постаттю в історії міста Боярца був **Іван Іванович Іванов** (1911 – 1989 р.) про якого я вже неодноразово згадував. Народився він у Санкт-Петербурзі, та невдовзі через революційні події та важкі післявоєнні роки він з сім'єю переїхав спочатку до Білорусі, а з 1920 року, оселилася в Києві. У 1930–1932 роках був студентом Українського інституту лінгвістичної освіти. Після навчання Іванов учителював у Ромнах (Сумська область). Але в роки сталінського терору його у 1936 року заарештували за сфабрикованим звинуваченням у «контрреволюційній троцькістській організації». У 1937 році його засудили до таборів, і він опинився на **Колимі** — одному з найстрашніших центрів системи **ГУЛАГу.** Там він провів кілька років у важких умовах каторжної праці. Після звільнення він не мав права жити у великих містах і лише наприкінці 1940-х років йому дозволили повернутися в Україну. Саме тоді його доля тісно пов'язалася з Бояркою.

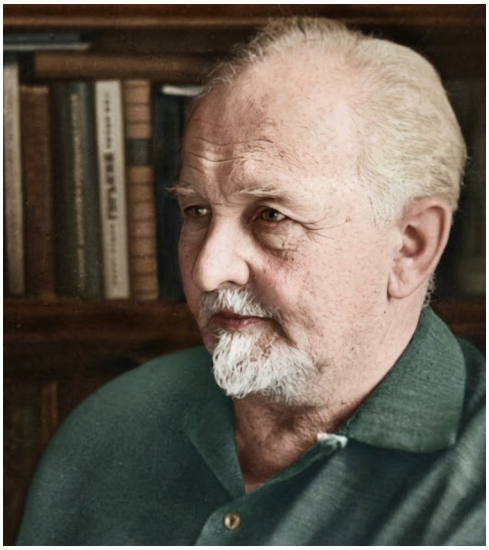

Радянська влада не дозволяла колишньому репресованому викладати, тому спочатку він був бухгалтером, а згодом — бібліотекарем у Боярській середній школі №1, де і пропрацював більше 20 років. У Боярці Іванов почав активно займатися краєзнавством. Він збирав матеріали про історію міста, старі документи, спогади мешканців, досліджував місцеві пам'ятки. Також, він долучався до створення археологічної експозиції що стала частиною Боярського краєзнавчого музею. У 1958 році Івана Іванова офіційно **реабілітували**. Поступово він повернувся до літературної праці. Найвідомішим його твором стала повість

Колима — один із ранніх українських творів про радянські табори та систему **ГУЛАГ**у. Уже після смерті Івана Іванова, його прийняли до **Спілки письменників України**.

Тож вважаю за необхідним зробити викладку документу, в якому І. Іванов вперше систематизував і записав історію Боярки. Багато з того що він описує доповнює цю книгу.

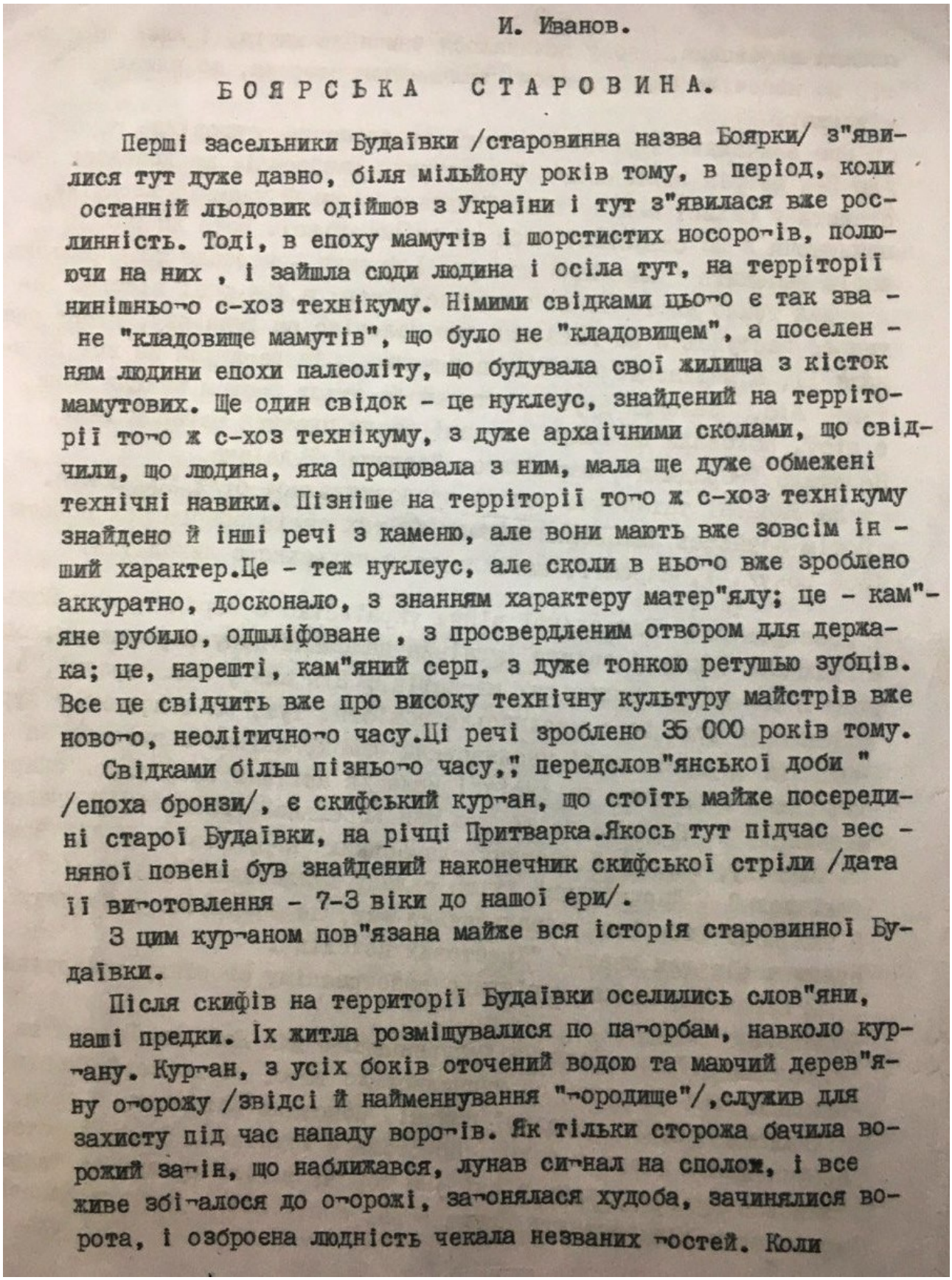

И. Иванов.

БОЯРСЬКА СТАРОВИНА.

Перші засельники Будаївки /старовинна назва Боярки/ з"явилися тут дуже давно, біля мільйону років тому, в період, коли останній льодовик одійшов з України і тут з"явилася вже рослинність. Тоді, в епоху мамутів і шорстистих носорогів, полюючи на них , і зайшла сюди людина і осіла тут, на території нинішнього с-хоз технікуму. Німими свідками цього є так зване "кладовище мамутів", що було не "кладовищем", а поселенням людини епохи палеоліту, що будувала свої жилища з кісток мамутових. Ще один свідок - це нуклеус, знайдений на території того ж с-хоз технікуму, з дуже архаїчними сколами, що свідчили, що людина, яка працювала з ним, мала ще дуже обмежені технічні навики. Пізніше на території того ж с-хоз технікуму знайдено й інші речі з каменю, але вони мають вже зовсім інший характер.Це - теж нуклеус, але сколи в нього вже зроблено аккуратно, досконало, з знанням характеру матер"ялу; це - кам"яне рубило, одшліфоване , з просвердленим отвором для держака; це, нарешті, кам"яний серп, з дуже тонкою ретушью зубців. Все це свідчить вже про високу технічну культуру майстрів вже нового, неолітичного часу.Ці речі зроблено 35 000 років тому.

Свідками більш пізнього часу," передслов"янської доби " /епоха бронзи/, є скифський курган, що стоїть майже посередині старої Будаївки, на річці Притварка.Якось тут підчас весняної повені був знайдений наконечник скифської стріли /дата її виготовлення - 7-3 віки до нашої ери/.

З цим курганом пов"язана майже вся історія старовинної Будаївки.

Після скифів на территорії Будаївки оселились слов"яни, наші предки. Їх житла розміщувалися по пагорбам, навколо кургану. Курган, з усіх боків оточений водою та маючий дерев"яну огорожу /звідсі й найменнування "городище"/,служив для захисту під час нападу ворогів. Як тільки сторожа бачила ворожий загін, що наближався, лунав сигнал на сполох, і все живе збігалося до огорожі, загонялася худоба, зачинялися ворота, і озброена людність чекала незваних гостей. Коли

минала небезпека, знову починалося звичайне життя, і лише на башті, що височіла над курганом, залишалася сторожа, що вдивлялася в далину.

Про звичайний стан цього життя красномовно розповідає прошарок /до 2-х метрів завтовшки/ "культурний шар"землі, що довелося простежити у садибі №52 по вул. Шевченка, повний уламків кераміки, починаючи з до скифської доби аж до козацької. Може до цих же часів належить і знахідка по вул. І.Франка - чересло та наральник.

Так текло життя аж до того часу, коли в 1240році військо Батиєве, наступаючи на Київ,навалою налетіло на Будаївку, вщент спалило її, а мешканців погнало в неволю... Та загинули не всі будаївці. Ліс, "зелений друг" врятував багатьох.Згодом вийшли вони з лісу, поховали загиблих, а самі стали платити татарам дань. Не стало "городища", народилося "селище" Будаївка.

На Україні татарська неволя продовжувалась біля 100 років. Потім почалась литовська неволя /з тих часів збереглася монета 1556 року/. І, нарешті, настали часи польського лихоліття.

Напередодні Визвольної війни українського народу проти Польщі /1648р -1654рр/ селище Будаївка належало пану Корецькому, одному з багатіших польських магнатів,: Він жив у Білогородці, а в Будаївці було його мисливське помістя. Тут, на скифському кургані він збудував собі мисливський замок, звідки й виїздив на полювання й наскоки на сусідні села /в архівах збереглася скарга мешканців с. Глевахи на те, що пан Корецький "гвалтовне", напав на Глеваху,"осягнув" частину глеваських "грунтів", аж "по Вовчиї лози" і "привернув" їх до складу Булдеєвки /Будаївка/. З тих часів зберігся геральдичний щит, де зображено войовничу сцену часів так званих "Хрестових походів".

З паном Корецьким пов"язано найстрашнішу сторінку старовинної Будаївки.

Успіхи війська Богдана Хмельницького під Жовтими Водами та особливо під Корсунем спричинились до того, що по всій Україні піднялось полум"я народної пожежі. Повстали всі міста й села, несучи панам удари в спину. Повстала й Будаївка. Повсталі отаборились в дуже зручному місці. На дорозі з Білогородки на Глеваху й Васильків височить Крута гора, а під нею - урочище Клипень,

болото, де не пройти, ні проїхати. На Крутій ¬орі й отаборились повсталі, укріпили її на зразок фортеці і переймали всіх втікачів, творячи над ними суд та розправу.Після блискучої Корсуньської пере¬мо¬и, селяне пішли на Будаївку, знищили мисливський маєток Ко¬рецько¬о, а потім - на Біло¬ородку, яка теж зазнала ніщивно¬о удару.В ній вирізали всю шляхту, "ані старих, ні малих дітей не шкодуючи".

Та війна - є війна. Зрада кримсько¬о хана спричинилась до поразки під Берестечком, до за¬ибелі майже всьо¬о війська Бо¬дана Хмельницько¬о. Пани святкували свою перемо¬у, що здавалась їм остаточною. Дими та за¬рави стояли над Україною. 4 "О¬нем і ме - чем" помщалися вони над народом, повертаючись до помість.

Повернувся й Корецький і - спалив Будаївку, вирізавши всіх її мешканців. Тако¬о Будаївка не знала навіть за часів Батия!

75 років не мо¬ла Будаївка повстати з руїни. У відомостях, що збере¬лися в архівах, проти неї стоїть - "пусте селище", і лише в 1723 році - "монастирський хутір"... з однієї хати.

В 1766 році це вже селище з 20 дворів / з них 2 пусті/. Та відродження вже почалось.З початку повільне, потім чим далі дужче. Особливо¬о розквіту набуло воно у 70-х роках, коли повз Будаївку пройшла колія залізниці, а поруч - повстала станція - Боярка.Громадськість Києва одразу ж оцінила Лікувальні якості Боярки. Свіже, цілюще повітря спричинилось до то¬о, що в Боярці створюється санаторій для хворих на ле¬ені. І в 1883 році тут лікується молода артистка українсько¬о театру Марія Заньковецька. В 1886 році сюди приїздить на дачу славетний композитор Микола Віталієвич Лисенко. На дачі поруч живе поет надсон, смертельно хворий, що звідсі восени виїде в Ялту - вмирати. Але зараз - літо, поет та музика, що полюбили один одно¬о, вечорами ¬рають - один на роялі, дру¬ий - на скрипці. Обом - дуже хороше. А коли до Лисенків приїздять друзі - СТарий Кропівницький, Садовський, Сакса¬анський, Заньковецька - утворюється щось на зразок афінської академії, стає зовсім хороше. Лисенко пише тут І акт своєї кращої опери - "Тарас Бульба", створює кілька романсів на слова Надсона.

Ще раніше хлопчисько Пімоненко допомо¬ав батькові в розпису іконостасу Будаївської церкви. Тепер він, вже академік живопису,

живе неподалік, у Малютинці. Приїзжаючи з Києва, він встає на ст. Боярка і їде в Малютинку. До нього часто приїздять друзі, художники з Києва, Москви, Петербургу.

4 " В Боярке, на маленьком вокзале,
Детство босоногое прошло",- напише вже в наші, радянськи часи, засновник радянської єврейської поезії - Арон Давидович Кушніров. А до того він ще пройде етапами першої світової війни і вийде з неї кавалером трьох хрестів " Св. Георгія", а в роки громадянської війни буде комісаром полку та дивізії. Так міг сказати про себе й Дубков / Поберезкин/ Ефим Михайлович, герой громадянської війни, відомий в 20-х роках поет, а потім - громадянський діяч.

В Боярці народились і жили деякий час Диченко Михайло Петрович, рад. астроном, спеціаліст з теорії астрономії, Черкаський Абрам Маркович, народний художник Казахської ССР, Лисенко Остап Миколайович, професор Київської консерваторії, Панченко /Шолина/, Галина Семенівна, засл. артистка УРСР.

Боярка чула тихі кроки Шолом - Алейхема, коли він на базарі чи по її завулкам шукав прототипів для свого безсмертного "Тевье - молочника" ; бачила рухливі рухи Бориса Грінченка, бачила, як він сідав у бричку, щоб їхати на вокзал, а потім, в Києві, сперечатися з редактором "Наукового вісника", одстоюючи свої позиції. Бачила вона й прислушену ходу Ольги Кобинської та рвучку - Архипа Тесленка, двох революціонерів, що майже водночас переховувались у Боярці від царських жандарів. А через 15 років побачила й шквальну лаву червоної кінноти , що вів її 15 річний юнак, кмполку Аркадій Гайдар, визволяючи Боярку від білої нечисті. ~~Але~~ А потім, потім - дощові зливи й хуртовини. "Ось де гартується сталь", - скаже комуніст про ці героїчні часи...

Боярка - місто, де гартувалася сталь.

Ів.Іванов.

Боярка, Светлогорская, 3.

Одним з відомих екземплярів Боярського краєзнавчого музею є декоративний чавунний щит, на якому помилково зазначається що він виготовлений у кінці XVII – початку XVIII століття. Справа у тому що на зображені щита ми бачимо типовий академічний малюнок другої половини XIX століття.

Шоломи, вершники, піхота, укріплене місто та інші елементи композиції сприймаються не як достовірне відтворення конкретної історичної епохи, а як узагальнений образ «давнього війська». Подібний підхід є характерною рисою мистецтва XIX століття, коли художники часто створювали романтизовані образи минулого, а не прагнули до історичної точності. Сам рельєф надзвичайно насичений деталями та побудований за принципом багатофігурної історичної картини. Для чавунного литва кінця XVII — початку XVIII століття більш типовими є герби, алегоричні композиції, орнаментальні мотиви або окремі сюжетні сцени. У даному випадку перед нами фактично масштабне історичне полотно, виконане в техніці художнього лиття.

Пластика людських фігур, пози воїнів, трактування руху та загальна побудова композиції являють типове академічне історичне мистецтво XIX століття. Зображення не справляє враження архаїчних рельєфів кінця XVII століття, а скоріше відображають художні

принципи доби історизму. Ті, хто розбирається в історії мистецтва, зрозуміють, про що я кажу. Але якщо пояснити простіше, то уявіть собі типовий аніме-малюнок, на якому зображені головні герої в характерному стилі аніме — з великими очима та непропорційно видовженими тілами, які одягнені в середньовічні обладунки. І ось якби вам сказали, що цьому малюнку 350 років лише тому, що на ньому зображені середньовічні обладунки, ви б не повірили. Адже ви знаєте, що аніме як художнього стилю 350 років тому просто не було.

Також виникає питання щодо аналогій. Європейські декоративні щити XVII століття демонструють іншу художню мову: міфологічні сюжети, античні мотиви, герби, військові трофеї, алегорії перемоги або монархічну символіку. Представлена ж композиція значно ближча до історико-романтичних творів XIX століття.

Тож, судячи з усієї сукупності наведених ознак, цей декоративний щит значно переконливіше датується XIX століттям. Подібні вироби створювалися на художніх ливарних підприємствах Центральної та Східної Європи, зокрема на заводах Німеччини, Австрійської імперії, Франції та Англії.

До прикладу, нижче, декоративний щит XIX століття, зверніть увагу на однакову оздобленість краю цього і Боярського щитів.

Цей декоративний щит зроблений у стилі Ренесанс був відлитий на заводі в Коулбрукдейлі в Англії в середині XIX ст., скоріш за все, саме там був виготовлений і той що зберігається у краєзнавчому музеї Боярки.

Відлити з крихкого чавуну тонкий щит із сотнями дрібних деталей (обличчя воїнів, копита коней, елементи фортечних стін) без дефектів — це в свій час було вершиною металургійної майстерності. Такі речі возили на всесвітні художньо-промислові виставки, щоб показати рівень технологій заводу.

* * *

Тим часом у Боярці 4 листопада 1922 р. вулицю Хрещатик перейменовано на Карла Маркса.

З нагоди 110 річчя з дня народження Т. Г. Шевченка у 1924 р. вирішують перейменувати село Боярка в Тарасівку, щоб усунути плутанину з Будаївкою, на якій знаходилась станція Боярка.

Впродовж усього часу, дачі що знаходяться поряд з затишним лісом, залишаються відомим місцем відпочинку і лікування.

У 1926 році працювала семирічна трудова школа, також в той час в Боярці-Будаївці вже були; дитячий будинок, дитячі ясла, та працювала Школа Бджільництва, заснована ще у 1906 році **Олексієм Хомичем Андріяшевим** (1826 – 1907 р.)

У 1932 вже існували дитячий протитуберкульозний санаторій, лікарня та дачна поліклініка. Санаторій «**піонер**» знаходився поблизу території сучасного парка Перемоги, у 1960 році його перейменують в «**Барвінок**» надавши статус лікувального всесоюзного закладу. Згодом 7 лютого 1980 р. відкрився новий комплекс споруд «Барвінка» який знаходився за межами садиб у лісі, а на місці колишнього санаторію десь у 1985 р. відкрили «**парк Перемоги**».

На базі притулку для дітей залізничників у 1932 працює залізнична школа.

9 лютого 1932 р. на сесії ВУЦВК було вирішено створити 5 областей, пізніше 27 лютого, Боярка увійшла до Київської області. Школа бджільництва набуває нового статусу – технікум.

Нажаль, голодомор 1933 р. не оминув навколишні території. Селяни як могли допомагали один одному.

Подробиць про штучний голодомор радянської влади у Боярці, мало відомостей, але про масштаби жахливих подій 1932-1933 р. ми знаємо, по задокументованим справам, які відбувалися у сусідньому селі Забір'я. Там, восени 1932 року влада вилучила всі продукти, фуражне зерно та насіннєвий фонд. Це супроводжувалося махінаціями: 600 центнерів картоплі зникли у Василькові без розписки; машину картоплі та свиней виміняли на клубні дзеркала, які згодом хтось вкрав; приписані на папері скирти гречки зникли; а 3 тисячі центнерів картоплі оформили за фальшивими документами, через що селянам не оплатили трудодні.

Через вилучення їжі та неврожай розпочався масовий голод, який посилився холодною весною 1933 року. Свідки зафіксували смерть **Копила Євдокима**, якого ховали в рядні, та факти **канібалізму,** зокрема випадок, коли глухонімий чоловік убив матір і закопав її тіло в канаві. До нових жнив від голоду померло понад двісті жителів, щодня ховали по три-чотири людини.

У 1934 р. на вулиці Карла Маркса (нині знову Хрещатик) був створеній дитячий санаторій Центрального комітету Червоного Хреста і червоного півмісяця.

У 1938 р. Боярка-Будаївка отримала категорію «селища міського типу». Також, в цьому році Боярка була підключена до електромережі «Київенерго». За переписом на 1939 р. населення становило понад 8 600 жителів.

У 1940 році Будаївська лікарня набула статус районної.

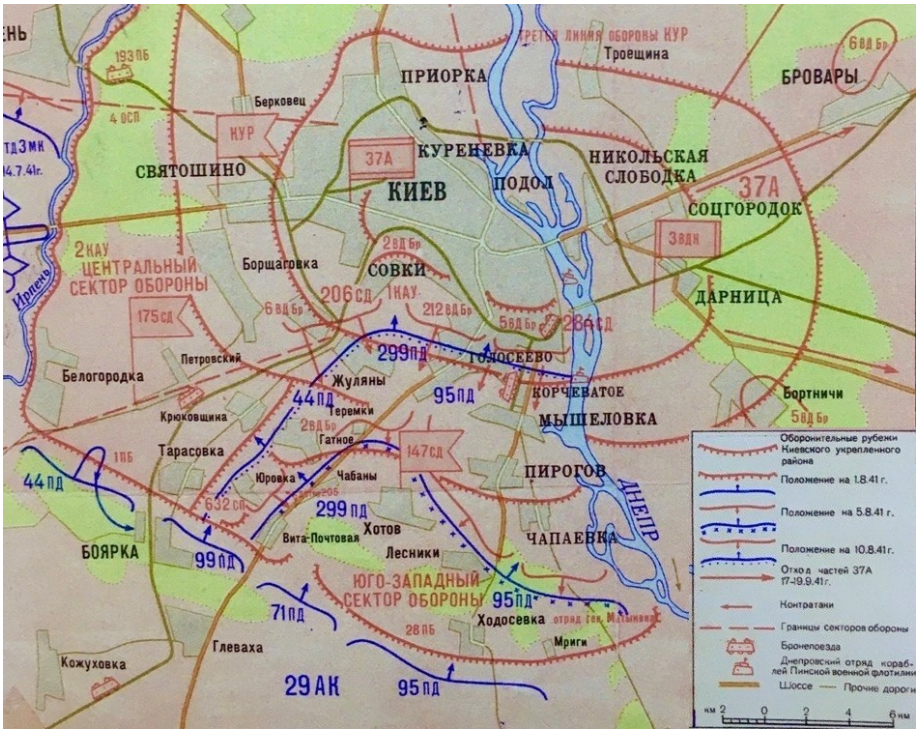

У липні 1941 р. навколо Боярки в районі Малютянки та в лісі біля Забірья точилися бої з німецькими фашистами. Після висадки десанту на заході 26 липня, окупанти відтіснили червоноармійців до Тарасівки. 1 серпня 1941 р. після бою який тривав дві години Боярку було окуповано. Окупанти вішали та розстрілювали місцевих мешканців, потім депортували до Германії 211 чоловік. Авжеж, під час окупації партизани як могли вели підривну діяльність, пускали під укіс потяги, підпалювали ешелони.

Хронологическая справка
Дана Начальнику ГАМВД Киево-Святошинского р.
в том, что п. Боярка-Будаевка был временно о
кирован немецкими захватчиками 1 августа 1941 г.
/ бой длился около двух часов, после чего был ос
поселок частями Красной Армии /
...ия боев за поселок было разрушено и сожжено около 3
[illegible] населения, убито и покал
25 человек.
...ходу немецких оккупантов в поселок было повешено
...рения 7 человек, угнано в Германию 211 человек, ск
100 голов.
...некоторое время в п. Боярка-Будаевка были органи
...занские группы, которые агитировали население про
их в Германию, производили подрывную работу н
...ой дороги /подожжено два эшелона с сеном, пущено по
два состава/
...ря 1943 года в 3[00] утра танковые части Красной Арм
...дили п. Боярка-Будаевка от немецких оккупантов
...вавшихся в поселок захватчиков немцы врасплох, было
...стено и уничтожено около 1000 немцев, полностью зах
склада с продуктами и оружием, состав с боеприпа
...в с бензином/.

Председатель п/с Дац

5 листопада 1943 р. о 3 годині ранку Боярка була звільнена від окупантів. За увесь час цієї війни, загинуло близько 500 боярчан.

Дві могили бійців, пілотів літаків, досі можна побачити у Боярському лісі. Перша могила знаходиться метрів за 250 від центрального входу до лісу з боку Києво-Святошинської Центральної лікарні. Дрібні уламки літака досі розкинуті по всій околиці біля неї.

Інша могила знаходиться недалеко від санаторію «Барвінок» на околиці дороги (яку місцеві жителі прозвали «серпантин») що веде через ліс до села Забір'я.

У Боярському лісі під час німецької окупації існувало **німецьке військове кладовище**. Після війни його було ліквідовано радянською владою, як і більшість німецьких військових поховань на території України. У 1990-х роках, після початку діяльності Народного союзу Німеччини з догляду за військовими похованнями (**Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge),** розпочалися роботи з пошуку, ексгумації та перепоховання останків німецьких окупантів з різних місць Київщини.

Останки з колишніх німецьких поховань Боярки та навколишніх територій були перевезені на Німецьке військове кладовище біля села **Віта-Поштова** під Києвом, яке стало центральним місцем перепоховання німецьких солдатів, знайдених у Київській області. Саме туди протягом 1990-х, 2000-х та наступних років переносили останки з ліквідованих польових, лісових та тимчасових військових кладовищ. Там сьогодні поховані більш ніж 34 000 **утилізованих окупантів Вермахту**.

Кладовище у Боярському лісі, знаходилося напроти Йосипського ставка, на пагорбі. Там і досі як і з початку 90-х років, збереглися десятки ям від виритих під час ексгумації могил.

Історія розвитку та урбанізації повоєнної Боярки розпочалася наприкінці 1940-х і на початку 1950-х років із виділення земельних ділянок під індивідуальну забудову для демобілізованих військовослужбовців.

Важливим етапом у розбудові міської інфраструктури став запуск магістрального газопроводу Дашава — Київ, унаслідок чого в 1948 році було створено Боярське управління газопроводу, а в 1954 році зведено газокомпресорну станцію.

Для забезпечення житлом працівників цього газового комплексу збудували двоповерхові багатоквартирні будинки, що започаткувало формування нової частини міста.

У той час активно давати земельні ділянки під забудову для демобілізованих військових, які з'їжджалися сюди з усього Радянського Союзу.

Паралельно з цим для обслуговування залізниці з 1952 року в Боярці почала діяти електротягова підстанція.

РІШЕННЯ № 980

м. Київ "30" грудня 1956 року.

Про віднесення до категорій міст районного підпорядкування окремих населених пунктів Київської області.

В зв"язку з тим, що в окремих населених пунктах Київської області є розвинена промисловість, загальна кількість населення становить понад 10 тисяч чоловік, з них робітників і службовців понад 80%, виконком обласної Ради депутатів трудящих УХВАЛЮЄ:

Віднести до категорій міст районного підпорядкування такі населені пункти Київської області:

селище Бориспіль, Бориспільського району, залишивши за ним існуюче найменування; міську Раду іменувати Бориспільська;

селище Бровари, Броварського району, залишивши за ним існуюче найменування; міську Раду іменувати - Броварська;

селище Боярка, Києво-Святошинського району, залишивши за ним існуюче найменування; міську Раду іменувати Боярська;

селище Ірпінь, Києво-Святошинського району, залишивши за ним існуюче найменування; міську Раду іменувати Ірпінська.

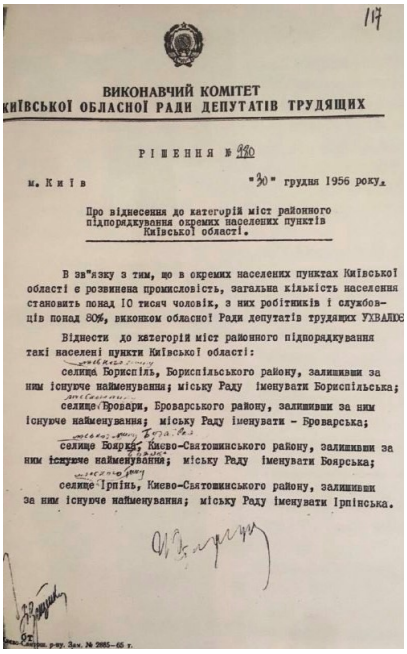

17

ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

РІШЕННЯ № 980

м. Київ "30" грудня 1956 року.

Про віднесення до категорій міст районного підпорядкування окремих населених пунктів Київської області.

В зв"язку з тим, що в окремих населених пунктах Київської області є розвинена промисловість, загальна кількість населення становить понад 10 тисяч чоловік, з них робітників і службовців понад 80%, виконком обласної Ради депутатів трудящих УХВАЛЮЄ:

Віднести до категорій міст районного підпорядкування такі населені пункти Київської області:

селище Бориспіль, Бориспільського району, залишивши за ним існуюче найменування; міську Раду іменувати Бориспільська;

селище Бровари, Броварського району, залишивши за ним існуюче найменування; міську Раду іменувати - Броварська;

селище Боярка, Києво-Святошинського району, залишивши за ним існуюче найменування; міську Раду іменувати Боярська;

селище Ірпінь, Києво-Святошинського району, залишивши за ним існуюче найменування; міську Раду іменувати Ірпінська.

30 грудня 1956 році Боярка отримала статус міста районного підпорядкування. В цей час на промислових підприємствах уже працювало близько **10 тисяч людей**.

У 1953 році Боярського технікуму бджільництва перетворили на технікум плодоовочівництва, а в 1961 році реорганізували в Український республіканський сільськогосподарський технікум, який сьогодні діє як Відокремлений підрозділ **НУБіП**

України «**Боярський коледж екології і природних ресурсів**». Іншим вагомим науковим об'єктом стала відкрита в 1966 році лісодослідна станція Української сільськогосподарської академії.

У 1960-х роках двадцятого століття в Боярці відкрили дитячий туберкульозний санаторій, будинок відпочинку Українського товариства сліпих (**УТОС**), Київський обласний будинок дитини та Київську обласну дитячу лікарню.

У 1969 році зі складу міського споживчого товариства виділився Боярський **хлібзавод**. Його продукція стала настільки успішною, що у 1970–1980-х роках здобула широку відомість далеко за межами самої Боярки та успішно реалізовувалася в трьох районах Київської області.

Також, у 1969 році розпочалася історія заводу «Іскра», будівництво якого стало поштовхом для подальшого розвитку Боярки. Офіційним днем народження підприємства вважається **30 січня 1969 року**, коли було відкрито розрахунковий рахунок у «**Стройбанку**» та виготовлено першу печатку. Першим директором призначили **Бориса Петровича Єліневича**, на якого ліг увесь тягар організаційних питань, проектування та налагодження майбутнього виробництва. На початковому етапі дирекція не мала власного приміщення в місті, тому «штаб будівництва» спершу базувався на території київського заводу «**Комуніст**», а робочі наради найчастіше проводили безпосередньо в Боярській міськраді.

Оскільки масштабне будівництво вимагало постійної присутності керівництва на місці, навесні 1969 року для адміністрації орендували дві кімнати у колишньому гуртожитку Боярського лісництва. Ця будівля розташовувалася на лісовій галявині по вулиці Карла Маркса (Хрещатик).

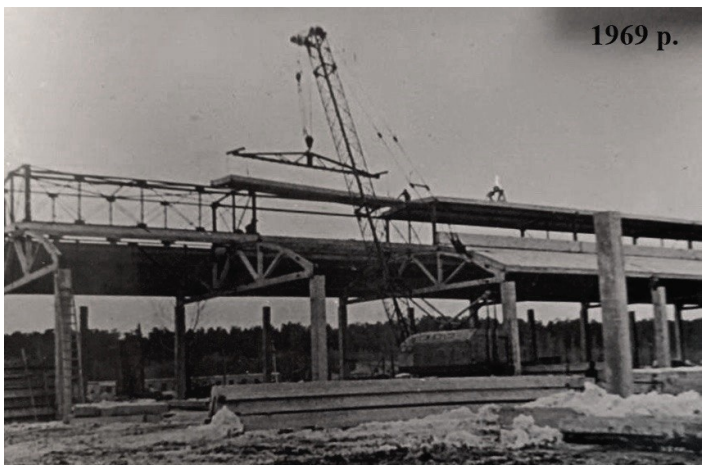

Переїзд дирекції у нове приміщення дозволив пришвидшити процеси, і вже на кінець 1969 року колектив молодого заводу нарахував близько 200 осіб.

Завод мав величезний вплив на загальний розвиток Боярки. Для своїх працівників та інших мешканців міста підприємство будувало житлові будинки, гуртожитки і дитячі садки. Зокрема, за кошти «Іскри» було побудовано три великі дитячі садки —

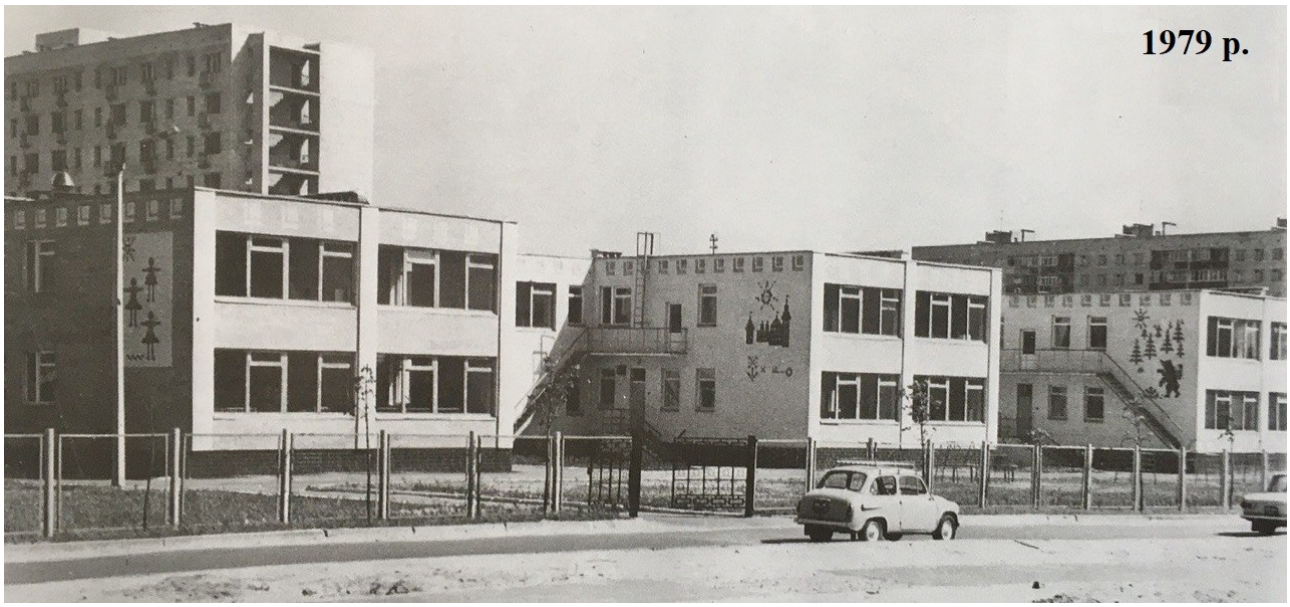

«Спадкоємець», «Іскорка» і «Казка», а також центр дитячої творчості «Оберіг», басейн «Прометей» та дитячі майданчики.

Соціальна розбудова продовжилася і у 1978 році, відкрили дитячо-юнацьку спортивну школу (ДЮСШ) для дітей співробітників та жителів міста.

Також варто згадати про унікальний музичний феномен, який, неначе промінь сонця, осяяв культурний простір нашого міста. Усе почалося у 70–90-х роках XX століття, коли Боярку охопив неймовірний творчий сплеск. Попри засилля бюрократії, тотальний дефіцит апаратури та величезні труднощі, місцева молодь створила понад 40 музичних колективів. Не зупиняючись перед перешкодами, вони вперто йшли крізь терни до зірок.

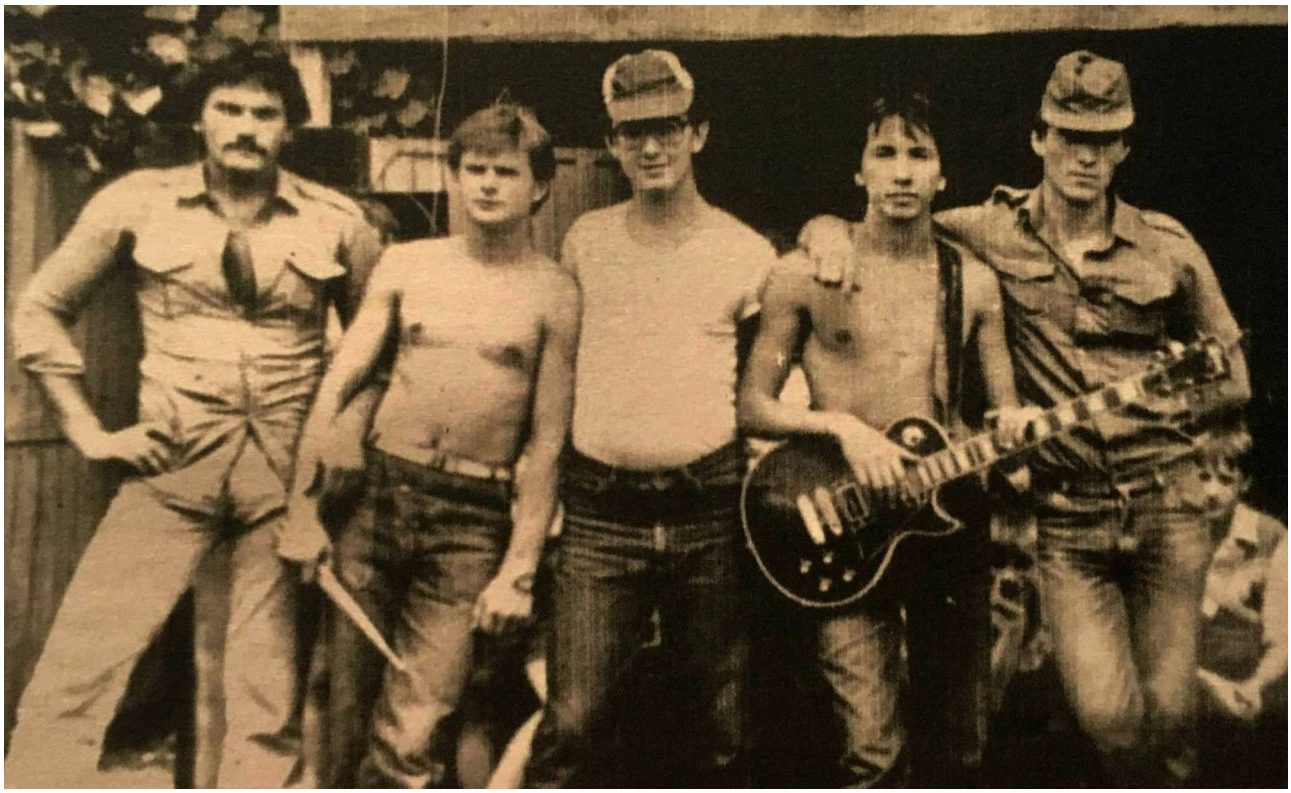

Про ці події детально написали **Олександр Зубченко** та **Андрій Коваленко** у книжці «**Ні про що не шкодуй…»,** яка сповнена багатьма ексклюзивними ілюстраціями та видана за підтримки компанії «VENTS» у 2021 році.

Музична історія Боярки не закінчується в 90-х роках — книга переносить читача у нову епоху, розповідаючи про творчий шлях нових гуртів, що творили вже у 2000–2020-х роках.

Тим часом Боярка не стояла на місці. У 1980 році на території сучасного парку Перемоги відкрили лижну базу на 300 пар лиж.

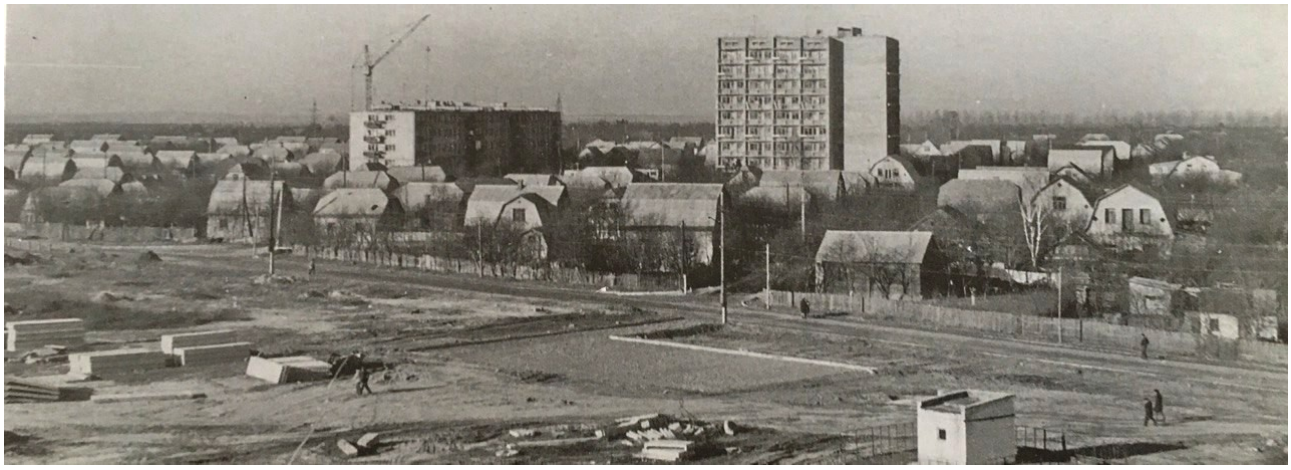

Паралельно в цей період почала формуватися головна магістраль міста — вулиця Білогородська.

В її районі зводили житло для організації газового комплексу, що знаходилося поза межами міста. У результаті такого активного будівництва територія та населення Боярки протягом 1970–1980-х років значно зросло.

Починаючи 1980-х роках у Боярці процес отримання житла працівниками заводу «Іскра» мав свою специфіку, адже власну квартиру доводилося здобувати не лише роками очікування, а й власноруч.

Білогородська 25

Спочатку робітник ставав на офіційну заводську чергу, де міг перебувати тривалий час. Коли ж черга нарешті підходила, майбутнього новосела тимчасово відряджали з його звичного робочого місця на будівництво того самого будинку, де він згодом мав оселитися. На майданчику заводчани ставали помічниками професійних будівельників і виконували різноманітні підсобні роботи.

Такий підхід дозволяв підприємству швидше зводити житло, а самі іскрівці вкладали в омріяні квадратні метри власну працю, буквально по цеглині створюючи свій майбутній дім.

26 квітня 1986 року о 01:23 стався вибух четвертого енергоблоку **Чорнобильська АЕС**. Уже в перші години керівництво **СРСР** отримувало інформацію про масштаб аварії, але населення не було належним чином проінформоване. Навіть у Києві та прилеглих районах не вводилися заходи захисту, не було оперативної роздачі йодних препаратів, а масові заходи не скасовувалися. Найвідомішим прикладом став першотравневий парад у Києві 1 травня 1986 року, коли значна частина населення перебувала під впливом радіоактивних випадів.

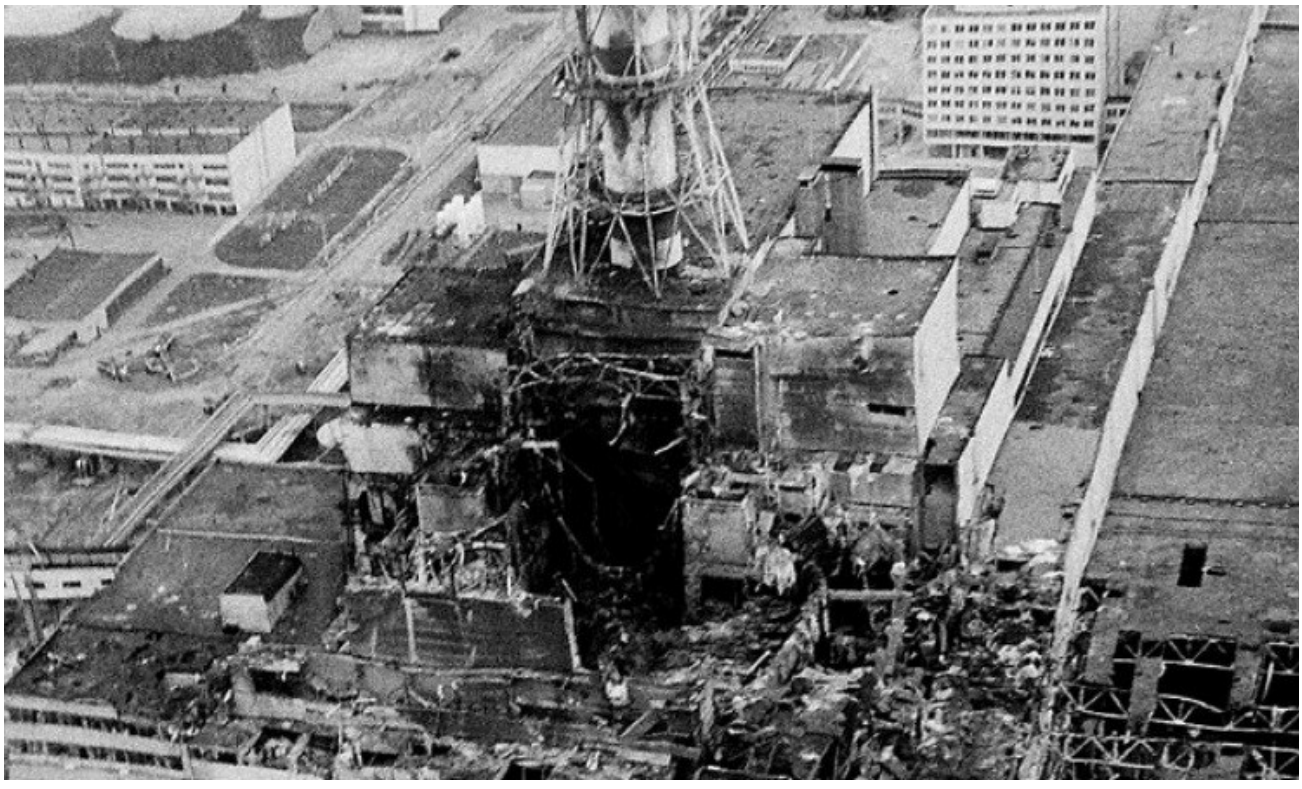

Політична відповідальність за цю політику замовчування лежала на вищому керівництві Радянського Союзу на чолі з плямистим **Мишею Горбачовим** (1931–2022 р.). Рішення про інформування населення, евакуацію, оприлюднення даних про радіаційну обстановку та проведення масових заходів ухвалювалися в умовах жорстко централізованої радянської системи. Значну роль у приховуванні інформації відіграв партійний апарат Української РСР, який очолював ще один виродок - **Володимир Щербицький** (1918–1990 р.).

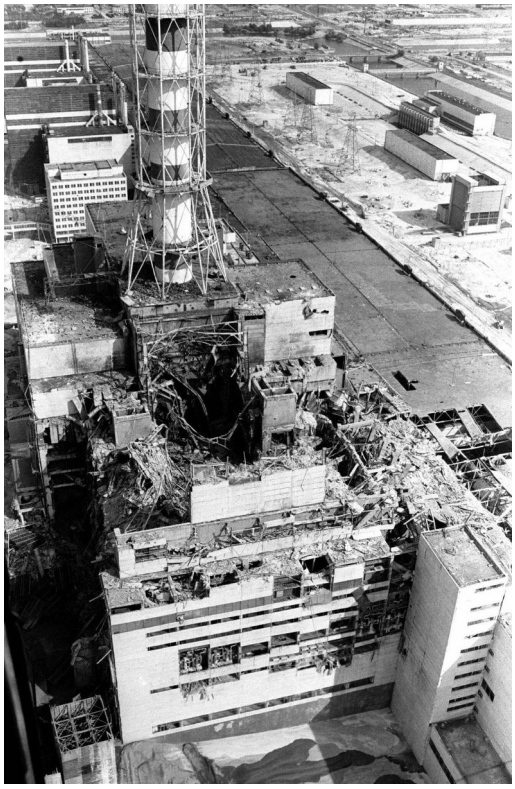

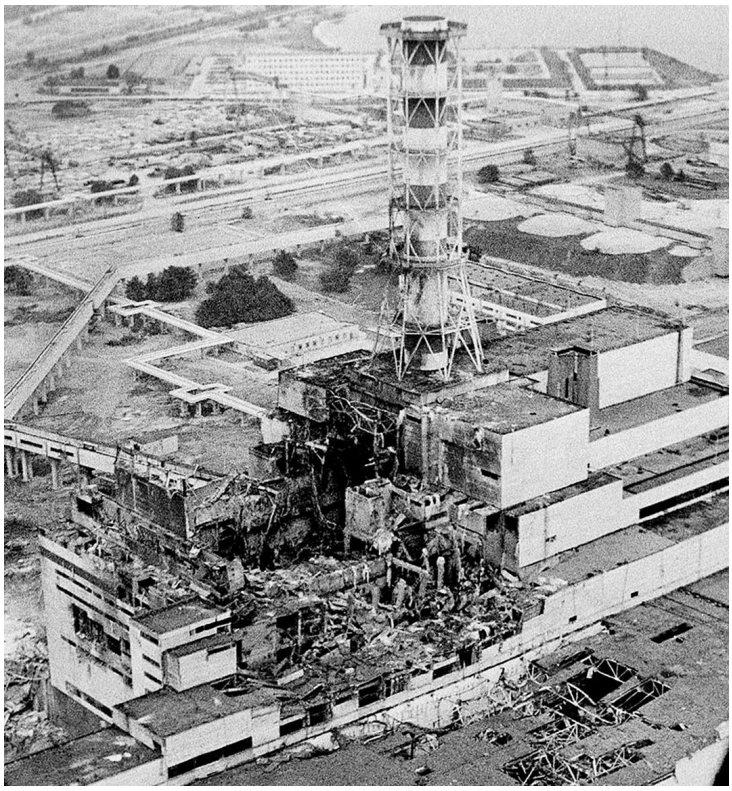

Особливо гостро це питання постало для південно-західних передмість Києва — територій, куди радіоактивна хмара переносилася залежно від зміни напрямку вітру. До таких населених пунктів належала й Боярка. У наступні роки частина її території була віднесена до так званої «зони посиленого радіоекологічного контролю», яку в побуті називали «четвертою зоною». Формально це означало територію із забрудненням цезієм-137 у встановлених законом межах. Населення таких територій отримувало певні соціальні гарантії та статус постраждалих.

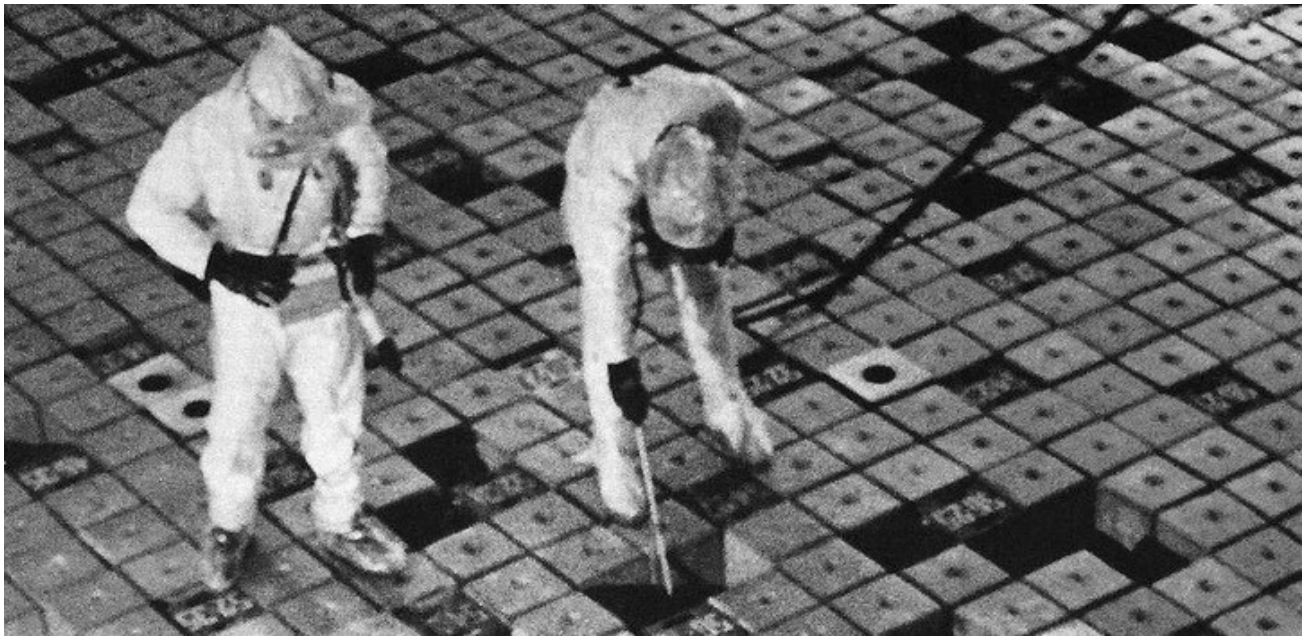

Однак водночас мешканці сусідньої Тарасівки не отримали статус постраждалої території. Так трапилося із за того що економічні міркування, як і завжди, відіграли не останню роль у корумпованій владі: надання статусу забрудненої території означало б виплати, пільги, компенсації, додаткові витрати для держави та обмеження використання сільськогосподарських земель.

Окремою сторінкою стала медична політика кінця 1980-х років. Радянська система охорони здоров'я тривалий час уникала прямого пов'язування багатьох захворювань із радіаційним впливом. Людям, які скаржилися на хронічну втому, головний біль, серцеві порушення, проблеми з нервовою системою, часто ставили узагальнені діагнози на кшталт «вегето-судинна дистонія», «неврастенія», «астенічний синдром», «хронічний бронхіт», «психосоматичні розлади». Такі формулювання нерідко дозволяли не фіксувати зв'язок між станом здоров'я та наслідками опромінення.

Після аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році на базі обласної туберкульозної лікарні було створено Київський обласний туберкульозний диспансер. У період 1987–1988 років Обласна туберкульозна лікарня № 3 пройшла через будівельну реконструкцію і була перейменована на Київську обласну туберкульозну лікарню № 1.

З 1988 року по п’ятницях почала виходити щотижнева газета «**Боярський робітник**» — офіційний орган парткому, профкому, комітету комсомолу та дирекції машинобудівного заводу «Іскра».У цей же період рішенням Боярської міської ради вулицю «**Жданова»** перейменували на «**Молодіжна»**.

У 1989 році в місті відкрили новий будинок пологового відділення районної лікарні. До цього пологове відділення знаходилось поруч, там де зараз знаходиться лікувальний корпус, і саме там у лівому крилі на другому поверсі народися я, в далекому 1985 році.

Акт проголошення незалежності України був ухвалений 24 серпня 1991 року у будівлі Верховної Ради УРСР у Києві. Рада зібралася на позачергове засідання. Депутати розглянули текст Акта, в якому проголошувалося створення незалежної держави Україна. За нього проголосувала більшість депутатів (346 голосів “за” при необхідному мінімумі 226). Після того як парламент прийняв це рішення, 1 грудня 1991 року відбувся всеукраїнський референдум, на якому вже громадяни України безпосередньо проголосували за незалежність з переважною більшістю голосів.

Цей доленосний вибір назавжди змінив хід історії, і відтоді боярчани разом з усім українським народом стали громадянами вільної та незалежної держави.

АКТ
ПРОГОЛОШЕННЯ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

— продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,

— здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

ПРОГОЛОШУЄ
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

та створення самостійної української держави — **УКРАЇНИ.**
Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України
Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ.

24 серпня 1991 року.

ПОСТАНОВА ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

ПРО ПРАПОР УКРАЇНИ

Президія Верховної Ради України постановляє:

До прийняття Конституції України дозволити в протокольних заходах використовувати синьо-жовтий прапор.

Голова Верховної Ради України

Л. КРАВЧУК.

м. Київ

18 вересня 1991 року.

ЗАЯВА

НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ ТА НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ СРСР ВІД УКРАЇНИ

Ми, народні депутати України і народні депутати СРСР від України, висловлюємо свою рішучу підтримку прийнятого Верховною Радою України Акта про державну незалежність і закликаємо всіх громадян України сказати «Так» незалежній Українській державі під час проведення 1 грудня 1991 року Всенародного референдуму.

Вважаємо це патріотичним обов'язком і справою честі кожної людини, хто називає Україну своєю Батьківщиною.

Прийнято 20 вересня 1991 року.

* * *

**Дякую батькам,
сестрі, котикам
Вілі і Лілі,
а також
дівчатам,
друзям,
Боярському
краєзнавчому
музею,
музикантам
і літераторам,
долучених
до проєктів
«7 Dolls»
і «Паморока».**

* * *